

SOTAHISTORIALLINEN SEURA
ja SOTAMUSEO

VUOSIKIRJA
IX

Helsinki 1976

TOIMITUSKUNTA

Vilho Tervasmäki, K. J. Mikola
Heikki Pohjanpää, Leo Saulamo,
Markku Palokangas

ENGLISH SUMMARIES

Kristina Nyman

SOTAHISTORIALLINEN SEURA
ja SOTAMUSEO

VUOSIKIRJA
IX

Helsinki 1976

Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy — Joensuu 1976

SISÄLLYS

OHTO MANNINEN: Mannerheimin ero toukokuussa 1918	5
MATTI LAUERMA: Talvisodan taustaa ja tuloksia	50
OLE GRIPENBERG: Nationalitetsflaggar förda av finska fartyg under autonomitiden	65
PAAVO TALVIO: Suomen sotaväen joukko-osastoliput vv. 1819—1905	73
K. J. MIKOLA: Näkökohtia joukko-osastolippujemme heraldisista perinteistä ja suunnittelusta	89
MARKKU MELKKO: Sukellusvene Vesikko	105
RISTO ROPPONEN: Viisi vuosikymmentä sotahistorian tutkimusta	122
VILHO TERVASMÄKI: Sotahistoriaa Washingtonissa ja retkeilyä Amerikan taistelupaikoilla	127
SOTAMUSEO: Kertomus toimintavuodelta 1975	132
SOTAHISTORIALLINEN SEURA: Jäsenluettelo	138

Kuva: Sotamuseo

MANNERHEIMIN ERO TOUKOKUUSSA 1918

Ohto Manninen

Kehysten heikkous

Mannerheim on muistelmissaan kuvannut eroaan ylipäällikkyydestä toukokuussa 1918 ikään kuin näytelmän kahtena kuvaelmana: ensimmäisessä kuvaelmassa hän kertoo voittoisan kenraalin saapumisesta Helsinkiin ja senaatin antamista kiitoksista, toisessa kuvaelmassa hän kertoo, kuinka ylipäällikköä vastaan sodan aikana alkanut kampanja jatkui ja senaatin ja ylipäällikön välille syntyi erimielisyyksiä eräistä ajankohtaisista kysymyksistä: mm. sotavankikysymyksestä ja puolustuslaitoksesta. Toukokuun 30. päivänä Mannerheim muistelmiensa mukaan sitten sai senaatilta kehotuksen saapua käsittelemään erästä ehdotusta armeijan organisaatiosta. Mannerheim kuvaa käytyä keskustelua ja senaatin hänessä aiheuttamaa närkästystä. Hänen loppusanansa kuuluivat:

”Haluan vain lisätä, että luovun tänä iltana päällikkyydestä ja matkustan huomenna ulkomaille. Pyydän hallitusta heti valitsemaan seuraajani — muutoin jätän päällikkyyden lähimmälle miehelleni. Hyvästi, hyvät herrat! Kun lähdin istuntosalista ei hallituksen jäsenillä ollut sanaakaan minulle sanottavana, eikä kukaan noussut antamaan minulle kättä.”

Tämän loppuhuipentuman ovat teoksiinsa ottaneet — ellei sananmukaisesti niin ainakin siihen viitaten — niin Yrjö Nurmio, Erik Heinrichs kuin Stig Jägerskiöldkin.¹

Miten on sitten selitettävä se, että senaatin pöytäkirjojen mukaan Mannerheimille myönnettiin ero jo 29. 5.? Samalla hänelle nimitettiin myös seuraaja. Tämä tuntuu vievän pohjan pois koko Mannerheimin muistelmien juhlavalta loppulauseelta. Ainoa varsinainen lähde, jossa puhutaan toukokuun 30. päivän neuvot-

telusta, on Mannerheimin muistelmat. Kun vielä tarkastelee muistelmien käsikirjoituksia, voi todeta, että varhaisemmissa versioissa kokous on määritelty vain "eräänä päivänä". Myöhemmissä versioissa käsikirjoitukseen sitten ilmestyy tarkka päiväys.²

Tuntuu siis mitä ilmeisimmältä, että toukokuun 30. tai 31. päivänä ei pidetty mitään senaatin neuvottelua Mannerheimin kanssa. Muiden lähteiden perusteella on myös varmaa, että muistelmissa kuvattu keskustelu ei sanatarkasti pidä paikkaansa. Siitä miten kaikki tapahtui ja missä yhteyksissä Mannerheimin muistelemaat asiat lausuttiin, esitetään seuraavassa asiakirjoihin ja mukanaolleiden kertomuksiin perustuva rekonstruktio.

Kansallisen armeijan vaatimus

Mannerheimin erolle oli maaperää muokannut armeijan piirissä ja sen ulkopuolella toiminut tyytymättömien ryhmä. Yhteinen tyytymättömyyden aihe oli epäkansallisiksi väitettyjen ainesten suuri vaikutusvalta armeijassa. Jo huhtikuussa tyytymättömien vaatimukset tulivat julkisuuteen mm. Martti Pihkalan kirjassa "Minkälainen Suomi meidän on luotava".³ Ohjelmana oli toisaalta, että armeijasta oli puhdistettava Venäjällä palvelleet upseerit — jotka "olivat unohtaneet isänmaansa" ja "kantaneet sortajien univormua" ja jotka olivat palanneet Suomeen vain opportunistisista syistä — ja ruotsinmaalaiset upseerit, ja toisaalta, että armeijan johtoon oli saatava jääkäreitä, jotka olivat oppineet modernin saksalaisen "armeijasysteemin", ja upseeristoon lisäksi sotaan osallistunutta nuorta kansallista sivistyneistöä. Vaadittiin armeijan organisoinnissa sovellettavaksi saksalaista "systeemiä" ja neuvonantajiksi saksalaisia upseereita. Venäläismallinen "systeemi" ja koulutus oli karsittava kokonaan pois ja tämän vuoksi olisi päästävä eroon myös vanhan Suomen armeijan miehistä, niistäkin, jotka eivät olleet siirtyneet Venäjän palvelukseen ja jotka siis voitiin sillä perusteella katsoa isänmaallisiksi.⁴ Kansallisen armeijan propagandaan kuu-

lui oleellisena osana suomenkielisten miesten — kenraalimajuri Karl Wilkmanin ja jääkärieversti Aarne Sihvon — ansioiden korostaminen.⁵

Tyytymättömien vaatimukseen oli maaliskuussa kuulu-
nut myös Mannerheimin erottamisvaatimus. Sitä oli perusteltu
väitteillä ulkopoliittikkaan sekaantumisesta, sukulaisten ja ystä-
vien suosimisesta, aktivistien syrjimisestä, suomenkielisten sorta-
misesta ja päämajassa vallinneesta ”ryssäläisestä” systeemistä.
Senaatin toivomuksesta oli näistä hyökkäyksistä luovuttu sodan
ajaksi. Senaatin puheenjohtaja P. E. Svinhufvud oli kuitenkin
huhtikuussa luvannut Mannerheimin erottamista vaativille lähe-
tystöille, että sotatoimien Suomessa päätyttyä päämaja puhdis-
tettaisiin ”ryssäläisen systeemin” edustajista. Ainakin tohtori
V. O. Sivén — va. lääkintöhallituksen pääjohtaja ja opposition
innokkain puuhamies — oli käsittänyt lupauksen niin, että
Mannerheim tosiaan erotettaisiin sodan päätyttyä.⁶

Sodan päättyessä tyytymättömien ajatukset levisivät armeijan
ja sanomalehdistön myötä Etelä-Suomen keskuksiin. Mm. Sivén
saapui Helsinkiin jo huhtikuun lopussa, ensimmäisellä Tampe-
reelta pääkaupunkiin päässeellä junalla. Hän joutui toteamaan,
että Helsingissä ”kaikki ihmiset olivat ihastuneet voittoisaan
sotaherraan”. Mannerheimin nimi oli valkoisille helsinkiläisille
vapauttajien symboli. Sivén teki parhaansa poistaakseen
poliittisissa piireissä vallinneen ”tietämättömyyden”:

”Ensin puhuin aktivistijohtajien ja suomettarelaiten kanssa.
Nämä huomasivat pian, että Mannerheimin olisi mahdotonta
jäädä paikalleen. Mutta ruotsalaisten kärkimiehet nostivat har-
jaksensa ja soittivat vanhoja kansallisuuskiehiä — — —.”

Sivén on kuvauksessaan saattanut hieman liioitella ajatusten-
sa saamaa kannatusta. Tosiasia kuitenkin on, että kansallisen
armeijan vaatimus saavutti pääkaupungin poliittisissa piireissä
kannatusta — mm. ”vanharuotsalainen” Hufvudstadsbladet
tunnusti muutosten välttämättömyyden⁷ — ja että armeijassa
koetut epäkohdat tulivat tunnetuiksi.”

Kansallisen armeijan vaatimukseen liittyi useimmiten elimel-

lisesti suomenkielisyyden vaatimus ja tämä sai Helsingissäkin suurimman kantavuuden.¹⁰ Jo toukokuun 2. päivänä kaksikymmentäviisi tunnettua kansalaista allekirjoitti kirjoituksen "Kohtuuttomien valtapyyteiden torjumiseksi". Se julkaistiin itsenäisyysmiesten lehdessä Uudessa Päivässä 3. 5. ja siinä valitettiin suomalaisten syrjimisestä "sekä täällä pääkaupungissa että muualla".¹¹ Ruotsinkielinen väestö reagoi kiivaasti näihin hyökkäyksiin ja kielitaistelu oli puhjeta valloilleen. Tämän jälkeen pääosa lehdistä pyrki lauhduttamaan tunteita. Aktivistien mielestä kielikiista oli vältettävissä vain poistamalla epäkohdat.¹² Maltillisemmat suomenkieliset ja ruotsinkieliset lehdet taas lähtivät samasta — erehdykset olivat korjattavissa —, mutta korostivat yksimielisyyden ja yhtenäisyyden ensiarvoisuutta, koska vaara ("vanha perinnäisvihollinen", "suurvenäläisyys") uhkasi.¹³

Aktivistilehtien korostama epäkohtien korjaaminen oli tyytymättömien mieleen, mutta kielitaistelu ja ennenkaikkea siitä seurannut yksimielisyyden korostaminen heikensivät Mannerheimiin tyytymättömien menestymismahdollisuuksia — kuten ilmenee Sivénin edellä lainatusta tyytymättömyyden ilmauksesta: Mannerheim ja hänen päämajansa saivat puolustajia ruotsinkielisten ja maltillisten keskuudesta.

Toinen seikka, joka aiheutti sekaannusta armeijakeskusteluun, oli valtiomuotokysymys. Tasavaltalaiset yhdistivät toisiinsa armeijan epäkohdat ja monarkismipyrkimykset, joita arveltiin armeijan johdon ajavan. Epäiltiin, että armeijaa yritettävän käyttää kuninkaan huudattamiseen.¹⁴ Monarkistimieliset tyytymättömät taas riensivät muistuttamaan, ettei epäkohtia saisi käyttää aseina valtiomuototaistelussa.¹⁵

Tyytymättömyyden ilmauksia tuli Helsinkiin Pohjanmaalta ja Keski-Suomesta Tampereen kautta sekä Karjalasta. Vaasan senaatti saapui Helsinkiin 5. 5. ja 7. 5. Helsinkiin saapui — ensimmäisellä Viipurista Helsinkiin sodan jälkeen päässeellä junalla — jääkäriprikaatien upseeriston valtuuskunta (jääkärimajurit Eero Gadolin, Lauri Malmberg ja Erik Heinrichs) esittämään hallitukselle vanhojen kykenemättömien suomalaisten upseerien ja kaikkien "venäläisten" poistamista päämajasta.

Valtuuskunta kääntyi ”viisaan ja varovaisen” Malmbergin neuvosta ensin tohtori Eino Suolahden puoleen kysyäkseen tämän neuvoa. Tämä järjesti jääkäreille käynnin Svinhufvudin luona 11. 5. Sitä ennen oli Gadolinin jo ollut pakko lähteä Helsingistä virkatehtävissä. Sivén yritti — onnistumatta — saada jääkärit vaatimaan Mannerheimin erottamista.¹⁶

Saksalainen jääkärieversti Eduard Ausfeld saapui Helsinkiin samaan aikaan kuin jääkärivaltuuskunta. Itse hän on kertonut kuvatessaan jääkärien pyrkimyksiä Mannerheimin apulaisia vastaan: ”Pakostakin jouduin vedetyksi mukaan tähän asiaan.” On mahdollista, että Ausfeld yritti vaikuttaa Svinhufvudiin armeijakysymyksessä. Hän kieltää toimineensa Mannerheimia vastaan, mutta myöntää, että kenraali tuolloin saattoi luulla hänen kääntyneen tätä vastaan.¹⁷

Jääkärit lähettivät yhdysmiehen myös Etelä-Pohjanmaalle, pääasialliselle tukialueelleen. Jääkärivänrikki Nikke Pärmi vieraili mm. Santeri Alkion, maalaisliiton johtajan, luona 5. 5. ja sai lupauksen, että tämä tulisi toimimaan niin, että Suomen nuori armeija ja sen jääkärijohtajat saisivat heille kuuluvan tunnustuksen.¹⁸

Johtavassa asemassa ollut jääkäriupseeristo näyttää olleen melko yksimielinen siitä, että Mannerheimin eroa ei olisi vaadittava. Jääkärieverstilutnantti Erik Jernström ja jääkärimajuri Rainer Mandelin toimittivat — ilmeisesti 15.—17. 5. — senaatin tietoon muistion, jossa katsottiin toivottavaksi, että Mannerheim saisi tehtäväkseen rakentaa maahan armeijan ja jossa vieläpä korostettiin sitä, että ylipäällikön vallan tulisi olla suuri.¹⁹ On mahdollista, että tässä johtavien jääkäriupseerien toiminnassakin olisi merkkejä kielitaistelusta — jääkäriupseeriston yläpään oli ruotsinkielistä ja oli saattanut pelästyä kielitaistelun oireista. Pärmi taas oli Alkion kanssa keskustellessaan korostanut suomenkielisten jääkärien sorrettua asemaa.²⁰

Viipurista matkusti Helsinkiin myös Itä-Suomen sanomalehtimiesyhdistyksen 3.—4. 5. pitämän kokouksen valtuuttama lähetystö. Kokouksessa oli ollut läsnä 30 toimittajaa, kaikista Itä-Suomen kaupungeista. Se oli päättänyt saattaa hallituksen

”käyttöön” vaatimuksen, että armeija oli saatettava ehdottomasti kansalliselle pohjalle. Toukokuun 10.—12. päivänä lähetystä esitti vaatimuksen Svinhufvudille: virkavaltaisia virtauksia ei saisi päästää näkyviin eikä venäläistä vaikutusta suvaita.²¹

Mannerheimin toukokuun 16. päiväksi järjestämä voitonparaati keräsi Helsinkiin suurimman osan armeijan johdosta ja sotilaspiirien ”siviilijohtajista”. Nyt levisivät tiedot armeijassa vallitsevasta tyytymättömyydestä sekä armeijan sisällä että sen ulkopuolella.²² Paraatin jälkeen Helsingissä pidettiin kokouksia. Epäkansallisten aineiden poistamista vaativat ”joukko Pohjanmaan talonpoikaissotilaita” 17. 5. Aarne Sihvolle lähettämässään kirjelmässä ja ”erinäiset pohjalaisiin armeijaosastoihin kuuluvat sotilaat” samaan aikaan Svinhufvudille antamassaan vetoomuksessa.²³

Itäsuomalaisten lehtimiesten aloitteesta pidettiin sitten 19. 5. Helsingissä suomalaisten lehtimiesten kokous. Se esitti toivomuksen, että lehtimiehet — heitä oli noin 50 — levittäisivät kynillään vaatimusta ”armeijan kansallistuttamisesta”.²⁴ Toivomusta seurattiinkin.²⁵ Samaan kansallistuttamistoimintaan liittyivät myös kokoukset, jotka kutsuttiin koolle Jyväskylään (toukokuun 26. päiväksi) ja Seinäjoelle (kesäkuun 2. päiväksi).²⁶

Senaatin suunnitelmat ja Mannerheim

Mannerheimin eron taustan ymmärtämiseksi on syytä tarkastella myös niitä senaatin suunnitelmia, joissa ylipäällikön vaikutus oli enimmäkseen syytä ottaa huomioon: ulkopolitiikkaan ja armeijasuunnitelmiin.

Itä-Karjalan hankkiminen Suomelle oli maan poliittisen johdon tärkein ulkopoliittinen päämäärä. Svinhufvud ilmoitti 10. 5. eduskuntaryhmien edustajille, nk. valtiopäivädelegaatiolle, että se hankittaisiin, joko diplomaattista tietä tai valloittamalla. Neuvosto-Venäjä yritettäisiin Saksan välityksellä saada luopumaan alueesta hyvällä. Senaatti elätteli toivetta, että saksalaiset auttaisivat suomalaisia sotilaallisissakin toiminnaissa.²⁷ Saksalai-

sen Itämerendivisioonan suomalainen yhdysupseeri, everstiluutnantti Wilhelm Thesleff oli huhtikuun lopulla ilmoittanut, että ”mahdollisesti tiettyä sotilaallista tukea yhtä kaikki tietyissä olosuhteissa voidaan laskea saatavan”.²⁸ Saksan armeijan päämajamestari, kenraali Ludendorff näkyy toukokuun alussa odottaneen, että Itä-Karjala oma-aloitteisesti julistaisi liittyvänsä Suomeen ja että suomalaiset joukot seuraisivat pakenevia venäläisiä rajan yli ja samalla miehittäisivät Itä-Karjalan.²⁹ Tässä yhteydessä mahdollisesti syttyvään sotaan suomalaiset laskivat saavansa apua Saksalta.

Svinhufvudin — Mannerheimin asiantuntemuksella muodostama — arvio oli, että hyökkäys Aunukseen voitaisiin aloittaa heinäkuussa ja hyökkäys Vienan-Karjalaan pakkasten jäädytettyä suot kantaviksi.³⁰ Mutta — kuten sanottu — ensiksi olisi yritettävä saavuttaa päämäärä Saksan avulla: entinen ministerivaltiosihteeri Carl Enckell oli parastaikaa muokkaamassa Suomen Venäjälle esittämiä vaatimuksia.³¹

Sodan päätyttyä oli tullut ajankohtaiseksi myös Pietarin kysymys, joka läheisesti liittyi Itä-Karjalan kysymykseen. Lähinnä saksalaismielisiksi luokiteltavat valkoiset venäläiset lupasivat Suomelle Itä-Karjalan, jos nämä palauttaisivat järjestyksen Venäjälle. Suomessa tätä asiaa oli ajamassa ainakin ruhtinas Volkonsky. Tämän tarkoitus lienee ensi sijassa ollut yrittää Saksan apua, mutta jollei Saksa voisi sitä suoranaisesti antaa, oli asia järjestettävä Mannerheimin ja Suomen avulla.³² Volkonsky matkusti (14. 5. tai sen jälkeen) Helsinkiin Carl Enckellin luo.³³ Tätä kautta hän ilmeisesti sai yhteyden myös Svinhufvudiin.³⁴

Mannerheimin mielestä nyt oli mentävä Pietariin, ”siivottava” siellä ja pystytettävä Venäjälle uusi hallitus ”järjestyksen ystävien” avulla. Suomalaisille ei suinkaan kuulunut, minkälainen hallitus Venäjälle tulisi, tasavaltalainen vai monarkistinen vai peräti romanovilainen, kunhan he vain saisivat vaivastaan palkan: Karjalan. Ja Venäjälle täytyi saada järjestys, sillä Suomi tarvitsi Venäjää. Sieltä tarvittiin viljaa ja kauppasuhteita täytyi muutenkin pitää yllä: Venäjän markkinat olivat tärkeät Suomen

teollisuuden ja kaupan tulevaisuudelle. Pietarin-retken olisi tapahduttava saksalaisten suostumuksella ja tuella, mutta Pietari olisi vallattava suomalaisella armeijalla. Mannerheim uskoi tämän käyvän helposti. Suunnitelmansa etuna hän katsoi olevan, että näin luotaisiin hyvät suhteet Suomen ja Venäjän välille ja samalla fennomaanit saisivat kaipaamansa Itä-Karjalan. Suunnitelman toteutuminen siis olisi yhdistänyt rauhallisen rinnakkaiselon ja heimoaатteen.³⁵

Jo Viipurin-operaation aikana oli suhteellisen suuri osa hyökkäysarmeijasta suunnattu Kannaksella Venäjän rajalle. On mahdollista, että Mannerheim oli — tähän viittaavat hänen myöhemmät lausuntonsa³⁶ — varautunut hyökkäyksen jatkamiseen kaakkoon heti toukokuun alussa. Sotaa ei tuolloin kuitenkaan ollut syttynyt Venäjän ja Suomen välille.

Seuraavaksi Mannerheim varautui Pietarin-retken aloittamiseen Helsingissä pidetyn suuren paraatin jälkeen.³⁷ Paraatin yksi tarkoitus oli osoittaa pääkaupungin asukkaille, että Suomella oli sotilaallista voimaa omastakin takaa. Mutta paraatin toinen tarkoitus oli Länsiarmeijan keskittäminen Helsingin seudulle, mistä se olisi helppo siirtää rautateitse Karjalan kannakselle. Valkoinen armeijahan oli sodan loppuvaiheessa ollut jaettuna Länsiarmeijaan ja Itäarmeijaan, joista Itäarmeija oli Viipurin-operaation yhteydessä päätynyt Karjalaan. Siitä ei Helsingin suureen paraatiin tuotu joukkoja kuin malliksi.

Senaatti suhtautui varauksellisesti valkoisten venäläisten suunnitelmiin. Se katsoi myös, etteivät suomalaiset omin voimin voisi ryhtyä hyökkäykseen. Oli parempi koettaa saada siihen saksalaisten diplomaattinen tuki. Itämerendivisioonan komentaja, kenraali Rüdiger von der Goltz varoitti yksityisluontoisesti senaatin jäseniä suunnitelman vaaroista.³⁸ On myös todettava, että Suomen armeijassa ei juuri ollut vapaaehtoista innostusta sotaretken jatkamiseen. Päiväkirjoissa ja kirjeissä kuvastuu haluttomuus hyökkäyksen ulottamiseen rajan taakse. Heinrichsin kuvauksesta tiedämme, että myös Mannerheim sai kuulla tästä sotaväsymyksestä.³⁹

Saksan sotilasjohdon tavoitteisiin kuului hyökkäysmahdolli-

suuksien varmistaminen Suomen kautta lähinnä Muurmannin suuntaan ja Suomenlahden turvaaminen Venäjän laivaston hyökkäykseltä. Niinpä se sekä Berliinissä lähettiläs Hjeltin välityksellä (30. 4.) että Suomessa yhdysupseeri Thesleffin kautta saattoi Suomen hallituksen tietoon, ettei se asettaisi esteitä, jos saksalaisia joukkoja katsottaisiin tarvittavan Suomessa "muutamia viikkoja tai kuukausia". Pienempi saksalainen osasto voitaisiin ehkä lähettää Suomen pohjois- tai itäosiinkin.¹⁰ Jo 4. 5. Svinhufvud esitti kenraali von der Goltzille toivomuksen saksalaisten maahanjäämisestä.¹¹ Saksalaisten tarjoukseen liittyvät muut seikat, mm. osallistuminen Suomen rannikkopuolustuksen järjestykseen ja armeijan kouluttamiseen, vaativat vielä tarkempaa harkintaa. Toukokuun 15. päivänä lienee von der Goltzin esikunnan ja Mannerheimin päämajan välillä Riihimäellä käyty neuvottelu- ja näistä suunnitelmista.¹²

Senaatti pyysi toukokuun alussa ylipäälliköltä esitystä armeijan järjestämiseksi. Päämajan ruotsinmaalaiset upseerit laativatkin ehdotuksen jo ennen päämajan siirtymistä Mikkelistä Helsinkiin, siis 14. 5. mennessä. Suunnitelman ideana oli taata mahdollisuus muodostaa vahva kenttäarmeija nopeasti liikekannallepanon jälkeen. Sen teki kalliiksi se, että 27 rykmentin päällystökaaderi olisi ollut koko ajan palveluksessa ja palkkoja olisi siis jouduttu maksamaan suhteellisen suurelle upseerijoukolle.¹³

Saksalaiset eivät uskoneet Suomen päämajan omin voimin pysyvän iskukykyisen armeijan organisoimiseen. von der Goltz kuvasi salaisessa kertomuksessaan Suomen armeijaa seuraavasti:

Päämajalta puuttui halu ja kyky armeijan suunnitelmalliseen uudelleenluomiseen. Viipurin voiton jälkeisessä juhlatunnelmassa keskeytyi armeijaan kohdistettu työ täysin. Toimettomat rykmentit tulivat levottomiksi. Monin paikoin muodostettiin jopa kansalaiskaarteja valkoisen armeijan epäluotettavia osia vastaan[?]. Oli selvästi käsillä vaara, että Suomen kansan arveluttava taipumus politikoida saisi valtaansa valkoisen armeijan upseerit ja miehistön. Lukuunottamatta rajavartiointia ja vankeiden vartiointia, nämä tehtävät saatiin suoritetuiksi, oli Suomen armeijan arvo Suomen rajojen ulkopuolella käytettäväksi toukokuun lähetessä loppuaan yhtä kuin nolla.

Tämän kuvauksen tarkoitus saattoi olla vahvistaa sitä ratkaisua, että von der Goltz sai jäädä Suomeen, mutta jos se vähänkään kuvaa sitä, millaiseksi saksalaiset Suomen armeijan kokivat, ei ole ihmeteltävää sitä, että Itämerendivisioonassa ryhdyttiin laatimaan suunnitelmaa Suomen armeijan saattamiseksi nopeasti toimintakykyiseksi. Saksalaisten suunnitelma lähti siitä, että armeija olisi ollut jatkuvasti lähes sotavalmiudessa. Kun kykeneviä upseereita katsottiin olevan vähän, oli joukko-osastojakin oltava vähän. Tämä periaate ulotettiin aina pataljoonatasolle asti: pataljoonankomentajia ei ollut saksalaisten mielestä käytettävissä kuin 36 jalkaväki- tai jääkäripataljoonalle.⁴⁴

Poliittisissa piireissä eniten puhetta armeijakysymyksessä aiheutti armeijan korkeimman johdon ja sen valtuuksien määrittely. Sotaministerin nimittäminen senaattiin oli ollut puheena jo sodan päättymisvaiheesta lähtien.⁴⁵ Päämajassa laadittu armeijasunnitelma lähti siitä, että olisi sekä ylipäällikkö, joka olisi vain valtionpäämiehestä riippuvainen, että puolustusministeri, joka hoitaisi vain hallinnollisia asioita. Ylipäällikkö olisi voinut toimia suhteellisen riippumattomasti niiden varojen käytössä, jotka eduskunta olisi armeijalle myöntänyt. Myös saksalaisten laatimassa suunnitelmassa oli ylipäällikön rinnalla sotaministeri, mutta tämä olisi ollut upseeri ja eduskunnasta riippumaton. Hänen tehtävänsä olisivat kuitenkin olleet vain hallinnollisia, sillä erittäin suuri valta — mm. armeijan koulutus ja organisointi — olisi tullut suhteellisen riippumattomalle yleisesikunnalle, jossa saksalaisten vaikutuksen laskettiin tulevan suureksi.

Senaatti katsoi, että armeija oli alistettava valtionhoitajalle. Nuorsuomalaisen ryhmän kokouksessa senaattorit Heikki Renvall, Jalmar Castrén ja Onni Talas korostivat sitä, että korkein valta oli uskottava Svinhufvudille silläkin perusteella, että oli oltava yksi henkilö jonka kanssa sotilaspäällystö saattaisi neuvotella.⁴⁶ Katsottiin siis, että senaatti kokonaisuutena ei voinut hoitaa esim. upseerien nimityskysymyksiä. Vanhasuomalaisen Lauri Ingmanin muistikirjassa on toukokuun 20. päivän kohdalla säilynyt merkintä: ”että M. suostuisi siihen, että asetetaan sotaministeri (joka järjestää sotaväen saksal. malliin)”.⁴⁷ Senaatti

pyrki siis siihen, että sotaministerin olisi saatava suhteellisen paljon valtaa.

Senaatti omaksui armeijan kansallistajien ajatuskannan: armeija oli organisoitava saksalaisen esikuvan mukaan ja päämaja oli puhdistettava (eli Ingmanin muistikirjan sanoin: ”että M. erottaa pahimmat pukarit staabistaan”). Kun Itä-Suomen sanomalehti miesten lähetystö vaati Svinhufvudilta, että tilapäisesti armeijan johtoon päässeiden venäläisen sotilasopin saaneiden ruotsalaisten herrojen oli väistytävä suomalaisten tieltä, tämä lausui senaatin olevan yksimielisen korkeimman sotilasjohdon saattamisesta kansalliselle pohjalle.⁴⁸

Sen sijaan senaatti ei ollut valmis luopumaan Mannerheimista. Sitten huhtikuun poliittinen tilanne oli muuttunut: senaatti oli Helsingissä nk. vanhojen puolueiden vaikutuksessa. Vaasassahan aktivisteilla oli ollut suhteellisesti enemmän voimaa. Huhtikuussa oli Mannerheimin ja von der Goltzin välille pelätty kehittyvän ristiriitoja. Mutta kun nämä kaksi kenraalia olivat tavanneet, oli voitu todeta, että ainakin ulkonaisesti sopu vallitsi. Päinvastoin Mannerheimilla arveltiin olevan saksalaisten kannatus.⁴⁹ Jääkäritkin olivat ilmaisseet toivovansa Mannerheimin jäävän ylipäälliköksi. Hänestä luopumisen perusteet olivat siis vähentyneet. Kun Sivén 13. 5. kävi kysymässä Svinhufvudilta, aikoiko hallitus suorittaa ylipäällikön vaihdoksen, tämä antoi välttelevän vastauksen. Tällöin Sivén uhkasi eduskunnan toimeenpanevan muutoksen. Hän selitti maalaisliiton voivan painostaa hallitusta asettamalla oppositioon ja vetämällä edustajansa pois hallituksesta aiheuttaen siten hallituksen uusimisen ja sen toiminnan vaikeutumisen. Toinen keino oli asettaa hallituksessa pysymisen ehdoksi sotaministerinpaikka, minkä Sivén arveli johtavan Mannerheimin eroon.⁵⁰ Kun Svinhufvud ei välittömästi taipunut uhkaukseen, Sivén kahta päivää myöhemmin totesi ”Veli ja hallitus ei kaipaa tukeamme”.⁵¹ Sivénillä oli vaikutusta maalaisliiton eduskuntaryhmään. Hänen puheensa senaatin toiminnan voimattomuudesta olivat samansuuntaisia kuin esim. Santeri Alkion, jonka mielestä Svinhufvudilta puuttuivat ”voimat ja kurssi”.⁵² Horjuvuudeksi voisi tietysti Sivénin kannalta katsoa sen, ettei Mannerheimia

haluttukaan erottaa. Horjuvuudeksi lienee myös katsottava se, että Svinhufvud lankonsa kertomuksen mukaan 16. 5. katsoi, että Mannerheimin täytyi erota, ja että Renvall heti seuraavana päivänä ilmoitti Ruotsin pääkonsulille, että hallitus tuki Mannerheimia.⁵³ Yleisesti ottaen on todettava, että senaatti oli Mannerheimin kannalla. Jopa Svinhufvudin langon kertomuksen ajoitusta voidaan pitää liian aikaisena — muistinvarainen kun se on.

Eronpyyntö

Toisena helluntaipäivänä — 20. 5. — Mannerheim kirjoitti senaatille eronpyyntökirjeen. Pyyntönsä perusteluksi hän esitti, että hänen tammikuussa saamansa tehtävä nyt oli loppuun suoritettu.⁵⁴

Kyseessä oli siis — sananmukaisesti tulkittuna — vain eräänlainen ele, jatko Mannerheimin suuren paraatin yhteydessä 16. 5. pitämille puheille. Se liittyi luontevasti korkeimman vallan haltijan asettamiseen 18. 5. ja odotettavissa olevaan senaatin uudistukseen. Mannerheim teki korrektiksi katsomallaan tavalla.

Mutta Mannerheimilla oli myös muita syitä. Tämän todistavat Mannerheimin omat sanat 22. 5. Helsingin Sanomain toimittajalle: hän ei ”tällä hetkellä” halunnut puhua eronpyynnön syistä, koska senaatti ei ollut eronpyyntöä vielä käsitellyt.⁵⁵ Syitä siis oli.

Mannerheim-tutkijoiden kesken näyttää vallitsevan yksimieliisyys siitä, mikä oli tämän eronpyynnön tarkoitus. Ignatius ilmoitti jo 1918, että Mannerheim jätti eronpyyntönsä ”tehdäkseen lopun vehkeilystä ja saadakseen selvän, oliko hänellä todella hallitus takanaan”.⁵⁶ Suurin piirtein samoin on asian käsittänyt viitisenkymmentä vuotta myöhemmin Jägerskiöld.⁵⁷

Mannerheim on itsekin jo 1920- ja 1930-luvuilla kertonut eronpyyntönsä ja eronsa syistä, mutta näistä melko yleispiirteisistä lausunnoista on vaikea erottaa niitä syitä, jotka aiheuttivat helluntain eronpyynnön, niistä syistä, jotka sitten lopulta johtivat eroon.

Mannerheim on kertonut, että senaatin mielipiteiden ja hänen mielipiteidensä välillä oli valtava ero. Hän tunsi voimakkaasti yhteistyön vaikeuden. Hän sai huomata, että Helsingissä sotilaspiireissä punottiin juonia ja että senaatti, jonka olisi pitänyt tukea häntä, ei häntä tukenut:

— — — Koska sain todisteita, että hallitus oli selkäni takana keskustelematta lainkaan kanssani teettänyt saksalaisilla suunnitelman Suomen puolustuslaitoksesta, koska valtionpäämies oli selkäni takana ottanut vastaan jääkäri-lähetystön ja koska valtionpäämies viitatessani tähän kysymykseen vältti vastauksista. — — —.

Mannerheim kertoo olleensa hermostunut jatkuvasta juonittelusta ja kaikessa ilmenevästä epämiellyttävästä pikkumaisuudesta. Hän katsoi, että silloisessa tilanteessa oli mahdotonta työskennellä.⁵⁸

On luultavaa, että Mannerheimin eronpyyntöpäätös kypsyi vasta hänen saavuttuaan Helsinkiin, suuren paraatin jälkeen. Merkittävä psykologinen isku lienee ollut se, että senaatti nyt saksalaisten vaikutukseen jouduttuaan suhtautui varauksellisesti Mannerheimin Pietarin-suunnitelmaan. Ja Mannerheimin toimintatarmo oli tietysti kohdistunut retken suunnitteluun. Myöskään hänen paraatin yhteydessä armeijan nimissä esittämänsä puhe ei ollut saanut toivottua vastakaikua. Päinvastoin se oli tulkittu yritykseksi vaikuttaa armeijan avulla maan politiikkaan, ajankohtana jona poliittiset piirit juuri harkitsivat keinoja armeijan alistamiseksi hallituksen tiukempaan valvontaan.

Toukokuun puolivälissä julkisuudessa näkyi runsaasti mielenilmauksia, jotka saatettiin tulkita hyökkäyksiä Mannerheimia vastaan. Niihin kuului myös lehdistöpolemiikki, jota käytiin armeijan kansallistamisen puolesta. Ignatiuksen mukaan juonittelut suurta paraattia seuraavina päivinä alkoivat ”yhä suuremmalla tarmolla”.⁵⁹ Mannerheimin närkästys näkyi hänen päiväkäskystään 18. 5.: armeijaan kuuluvilta kiellettiin osallistuminen politikointiin ja haastattelujen antaminen sanomalehdille. Näin Mannerheim halusi toisaalta estää lähetystöt, kirjelmät ja haas-

tattelut kansallisen armeijan hyväksi ja toisaalta kumota huhut, joiden mukaan armeijan piirissä suunniteltiin vallankaappausta monarkian hyväksi: armeija oli puolueeton!

Mannerheim pahastui erityisesti jääkäri lähetystön käynnistä Svinhufvudin luona. Tieto jääkärien matkasta kantautui jo 10. 5. päämajaan Mikkeliin. Ignatius otti heti yhteyden Wilkmaniin Viipuriin: "Ausfeld ja kuusi rykmentinpäälliköistä tai pataljoonanpäälliköistä olivat Helsingissä jossain asiassa Senaatissa ja siitä olisi hyvä tietää, mitä he päällikön sivuuttamalla tahtoivat saada aikaan." Ignatius kysyi, oliko Wilkman myöntänyt kyseisille henkilöille loman, ja saatuaan tietää matkan olleen luvallisen, totesi: "Pitää välttää ettei intrigiä selän takana."⁶⁰ Eero Gadolin on väittänyt, että Mannerheim jääkärien käynnistä kuultuaan oli suuttunut ja käskenyt jääkäri kapteeni P. W. Zilliacuksen vangitsemaan senaatin kävijät.⁶¹ Ylipäällikkö ilmeisesti kuitenkin suostui odottamaan, kunnes asia voitiin tutkia tarkemmin.

Helsinkiin tultuaan Mannerheim yritti kysyä käynnistä Svinhufvudilta, mutta sai siis vältteleviä vastauksia. Nyt päämajan poliittisen osaston päällikkö Michael Gripenberg kutsui majuri Gadolinin hotelli Kleinehiin. Mannerheim moitti Gadolinia jääkäri lähetystön takia 3/4 tuntia, mutta tämän selostettua jääkärien perusteita — etenkin jääkärijoukkojen Viipurin-operaation aikana armeijan huollossa kokemia puutteita — ja kun oli käynyt ilmi, ettei ylipäällikköä ollut moitittu, hän rauhoittui.⁶² Jääkärien kanta oli nyt selvinnyt Mannerheimille, mutta senaatin vältteleväisyys herätti epäluuloja.

Kirjallisuudessa vallitsee erimielisyyttä siitä, tiesikö Mannerheim jo eronpyynnön tehdessään sen, että saksalaisilla oli valmis tai valmistumassa oleva suunnitelma Suomen armeijan järjestämisestä, ja siitä, oliko senaatti jo 20. 5. mennessä pyytänyt tätä suunnitelmaa. Thesleff on muistelmissaan kertonut, että Svinhufvud sai vasta eronpyynnön jälkeen von der Goltzilta yksityiskohtaisen suunnitelman.⁶³ Heinrichs on pitänyt uskottavana, että suunnitelma saatiin kirjallisesti vasta eronpyynnön jälkeen, mutta että siitä oli jo aikaisemmin keskusteltu.⁶⁴ Jägerskiöld väittää jo Heinrichsin osoittaneen Thesleffin väitteen vääräksi. Hän

toteaa senaatin ja von der Goltzin tehneen sopimuksen armeijan organisaatiosta toukokuun 20. päivän tienoilla. Tätä yhteistyötä hän pitää välirikon ensimmäisenä syynä.⁶⁵

Lähdeaineistosta ei ole löytynyt ainoatakaan asiakirjaa, joka todistaisi sen, milloin Svinhufvud sai saksalaisten suunnitelman käsiinsä. Sen tiedämme, että Svinhufvud jo 4. 5. oli keskustellut von der Goltzin kanssa saksalaisten avun yleispiirteistä⁶⁶ ja että saksalaisten suunnittelutyö jo 16. 5. oli täydessä käynnissä, vaikkakin esimerkiksi yleisesikuntaupseerien hankkiminen päämajaan oli vielä tuolloin majuri Crantzin valmisteltavana.⁶⁷ Viimeistään suunnitelma oli senaatin tiedossa, kun Crantz lähti kohti Saksaa senaatin upseeripyynnö mukanaan 23. 5. Kontra-amiraali v. Uslar kertoi samaan aikaan saksalaisten kaavailujen Suomen puolustusvoimien järjestämisestä alkaneen vasta Mannerheimin eronpyynnön jälkeen.⁶⁸ Niin kauan kuin toisin ei ole osoitettu, lienee tyydyttävä Heinrichsin tulkintaan, joka ottaa huomioon Thesleffin väitteen.

Mannerheim lienee vaistonnut senaatin käytöksessä sen vaikeudet vaatimusten alla. Hän lienee vaistonnut sen ilmapiirin kylmenemisestä. Onhan Saksan lähettiläs kertonut, että Svinhufvud eräässä juhlassa — ilmeisesti 18. 5. — ainakin käytännössä — käänsi selkänsä Mannerheimille.⁶⁹

Kapinavankikysymyksestä, joka on esitetty erääksi suurimmista senaatin ja ylipäällikön välisistä erimielisyyden aiheista,⁷⁰ on todettava, että se tuskin — erimielisyydestä huolimatta — oli eron syy. Vankileirikatastrofia ei vielä osattu aavistaa.

On melko mahdotonta arvioida, uskoiko Mannerheim eronpyynnön kirjoittaessaan tosiaan joutuvansa eroamaan. Saksan lähettilään mielestä Mannerheim oli tuolloin varma siitä, ettei häntä voitaisi korvata.⁷¹ Mannerheim oli aikaisemminkin — sodan aikana — saanut erouhkauksella senaatin taipumaan. On siis mahdollista, että hänen tarkoituksensa nytkin oli vain pakottaa senaatti antamaan tukensa. Toisaalta Mannerheimin on täytynyt tajuta myös olosuhteissa sodan päätyttyä tapahtunut muutos.

Itse Mannerheim on kertonut, että hän jo huhtikuun lopulla

oli päättänyt erota, mutta hän on myös sanonut, että paikalleen-jääminen ei toukokuun lopulla tuntunut aivan mahdottomalta.⁷²

Yleisen mielipiteen reaktiot

Jo toukokuun 21. päivän aamuna tieto Mannerheimin eronpyynnöstä oli ehtinyt pääkaupungin "asioista tavallisesti hyvin perillä olevien" lehtimiesten tietoon.⁷³ Yleispiirteenä sanomalehtien kommentaiteista on todettava, että eronpyyntö ei tullut kovin suurena yllätyksenä. Jo parin viikon ajan oli kirjoitettu ahkerasti armeijan "kansallistamiskysymyksestä".

Ruotsinkielisten lehtien asennoituminen Mannerheimiin oli — kuten kielitaistelun kannalta asiaa tarkastellen saattaa odottaa-kin — pääosiltaan myönteinen. Pääkaupunkilaislehdistä ehti ensimmäisenä mielipiteensä lausumaan Dagens Press 21. 5. Sen pakinoitsijanimerkki "Lucius" arveli eronpyynnön syyksi juonnittelut, joita Mannerheimia vastaan oli kohdistettu. Hän valitti syvästi syrjäänvetäytymistä, mutta piti menettelyä vaikuttavana. Tähän yhtyi "täysin" Österbottningen 24. 5. Samanlaiseen vaikuttavuuteen viittasi — hieman toisessa mielessä — Wasa Postenin pakinoitsija "Friskytt". Hän piti kirjoituksessaan 25. 5. Mannerheimin päätöstä onnistuneena, koska eroamalla tästä tulisi Garibaldin kaltainen suurmies, mutta arkielämässä hänen maineensa ylipääällikkönä supistuisi pieneksi: Suomella oli riittävästi arki-ihmisiä, joten yksi voitiin vaihtaa suurmieheen. Wasa Postenin lievään piikikkyyteen selitykseksi on mainittava, että lehti oli pitkään hyökkäillyt sodanjohdon "Muurmannin-seikkailua" vastaan.

Hufvudstadsbladet (22. 5.), jonka mielestä eronpyynnön olivat aiheuttaneet muut seikat kuin "tehtävän loppuunsaorittaminen", arveli, ettei ollut ketään, joka voisi jatkaa Mannerheimin työtä, ja kehotti senaattia yrittämään Mannerheimin pysyttämistä paikallaan ja ylipääällikköä vaatimaan, ettei hänen toimintaansa sekaudduttaisi ja että hän saisi lujan tuen hallitukselta. Armeijakysymyksestä lehti kirjoitti sovittelevasti: virheitä oli tehty,

mutta tyytymättömyys ei kohdistunut Mannerheimiin.

Myös Wiborgs Nyheter toivoi (22. 5.), ettei eropäätös olisi peruuttamaton. Aktivistilehti Svenska Tidningen, julkaisi 21. 5. pääkirjoituksen, jossa vaadittiin lujasti armeijan kansallistamista ja jääkärien aseman parantamista, mutta jossa — kirjoitus lienee laadittu jo ennen eronpyyntöä — jääkärijohdon mielipiteitä noudattaen korostettiin, ettei Mannerheimia saisi uhrata.

Suomenkielisistä lehdistä itsenäisyysmiesten Uusi Päivä käsiteli asiaa vain uutisluontoisesti. Uusi Suometarkaan (22. 5.) ei esittänyt mitään vastaväitteitä eronpyyntöön, vaan lausui tunnustuksen sanoja ("Suomen kansa ei ole unohtava — — —"). Sen sijaan Helsingin Sanomat (22. 5.) lähti jo puolittain torjumaan eronpyyntöä: Mannerheimin ero olisi valitettavaa ja katkeraa, sanottaisiin, että mauri on tehnyt tehtävänsä. Lehti myönsi, että oli olemassa seikkoja, jotka tekivät eronpyynnön "tavallaan ymmärrettäväksi": Suuressa osassa yleisöä, varsinkin suomenkielistä, ja jopa armeijassakin oli ilmennyt arvostelua yksipuolisuudesta ja epäkansallisten aineiden suosimisesta. Helsingin Sanomienkaan mielestä tämä arvostelu, joka mahdollisesti oli eronpyynnön syynä, ei kohdistunut niinkään ylipäällikköä vastaan: tällaiset oireet voitaisiin korjata suorittamalla muutoksia armeijan johtoportaan. Samassa lehdessä julkaistiin K. Castrénin kirjoitus, jossa todettiin, ettei läheskään Mannerheimin vertaista voitaisi löytää.

Suomenkielisistä maaseutulehdistä Turun Sanomat 22. 5. Mannerheimia kehuvaan kirjoituksessaan näyttää pitäneen eroa mahdollisena, nimenomaan armeijan sisäisten syiden takia. Lehti tuntui arvelevan, että Mannerheim oli aikeissa siirtyä johonkin toiseen tehtävään. Se toivoi, että ero olisi vain lyhytaikainen ja että hänet ennen pitkää saataisiin "uudistuneen armeijan ylimpään johtoon".⁷⁴ Raahe-lehden toimitus asettui 24. 5. täysin Mannerheimin puolelle moittien rettelöijiiä ja solvaajia. Kalevassa taas nimimerkki G. K. valitteli 27. 5. huhuja rettelöistä: Mannerheimin eroa ei saanut vaatia erehdysten takia. Mannerheimin nimen symboli-arvoa korostettiin pienin varauksin ("emme tosin katso kaikkia Etelä-Suomessa ylipäällikölle

esitettyjä ylistyksiä oikeutetuksi”).

Suomenkielisissä maaseutulehdissä oli ryhmä, joka tervehti Mannerheimin eronpyyntöä tyydytyksellä. Käkisalmen Sanomien ja Itä-Savon (25. 5.) Helsingin-kirjeenvaihtajat kirjoittivat 23. 5., että Mannerheimin erotessa päästäisiin ruotsalaisuudesta, joka oli ”rehennellyt armeijamme johdossa”. Karjalan Aamulehti kirjoitti 25. 5., että jollei suomalaiskansallisille näkökohdille saada kylliksi huomiota ilman ”henkilövaihtoa armeijan ylimmässä johdossa, pitää henkilövaihdoksen tapahtua”. Samantapaiselle linjalle asettuivat myös Aamulehti 22. 5. ja Keski-suomalainen 23. 5. julkaistessaan pääkirjoitukset armeijan kansallistuttamisesta. On tosin huomattava, että itse kirjoitukset lienee laadittu ”suomalaisten sanomalehtimiesten” kehotuksen takia jo ennen kuin tieto eronpyynnöstä oli tullut.

Hallitusmuotoasian veti esiin Vaasa-lehden Helsingin kirjeenvaihtaja H. I. W. (25. 5.). Hänen mielestään ei tullut yhtyä vaatimuksiin Mannerheimin paikalleenjäädämisestä, koska armeijan johdon puhdistamisella riistettäisiin tasavaltalaisilta heidän ”keppihevosenensa” ja yhdistettäisiin kansa hallitusmuotokysymyksessä.

Melkoisen laajaa katsantokantaa edusti myös Jyväskylässä 26. 5. armeijan ”kansallistamisen” merkeissä pidetty kokous — osallistujia oli melkein kaikista Keski-Suomen sotilaspiirin pitäjistä — joka ”näki mielihyvällä että kenraali Mannerheim ymmärtäen asemansa on pyytänyt eroa ylipäällikön toimesta”.⁷⁵

Senaatti ja eronpyyntö

Mannerheimin eronpyyntö saapui senaatin talousosaston kansliaan 21. 5. ja jo samana päivänä senaatissa neuvoteltiin asiasta — päätöksiä tekemättä.⁷⁶ Hallituksen seuraavassa kokouksessa — todennäköisesti 22. 5. — hyväksyttiin ilmeisesti seuraava toimintasuunnitelma:⁷⁷

Mulle tarjotaan tehtäväksi: järjestää armeija saksalaisen järjestelmän mukaan käyttämällä siinä apunaan tarpeen mukaan saksalaisia upseereja harjoittajina ja neuvonantajina (instruk-

tööreinä) ja josta hänen tulee sopia Saksan sotilasjohdon kanssa. Armeijan mieluku sekä varustus ja asestaminen riippuvat tietysti maan tarpeesta ja taloudellisista voimista. Virkoihin-nimittämisoikeus valtionrahasäännön rajoissa samoin kuin oikeus ylentää ja palkita armeijan upseeristoa jätetään edelleen toistaiseksi Mlle. Tästä voisi keskustella eikä ylemmät, rykmentin-päälliköistä alkaen, olisi [ylipyhittynä: valtionhoit.] Senatin nimitettävät. Pyydetään: että Mm tekee ehdotuksen pääpiirteis-sään armeijan miesluvusta, varustamisesta ja asestamisesta sekä kustannusarvion.

Jos Mm kieltäytyy, pyydetään, että jää paikalleen (ettei saa eroa) ennenkuin on saatu uusi ylipäällikkö ja tämä on saanut esikuntansa järjestykseen ja päässyt asiain johtoon käsiksi.

Hallituksen aikomus oli pitää Mannerheim laatimansa ohjel-man mukaisesti ja se uskoi tämän hyväksyvän ohjelman ja jäävän paikoilleen.⁷⁸ Ohjelman loppu osoittaa kuitenkin, että myös eroon oli varauduttu.

Senaatilla oli nyt käsissään myös Mannerheimin 21. 5. päi-väämä lausunto saksalaisten joukkojen maahanjäämisestä. Man-nerheim piti Itämerendivisioonan maahanjäämistä suotavana ja ilmoitti jo tehneensä saksalaisten kanssa sopimuksen saksalaisten opettajien käyttämisestä Suomen armeijan koulutuksessa mah-dollisimman suuressa määrin sekä eräistä muista suunnitel-mista.⁷⁹

Svinhufvud kutsui nyt — 22. 5. — von der Goltzin luokseen asuntoonsa Fabianinkadulle ja luovutti tälle kirjelmän, jossa pyydettiin saksalaisten maahanjäämistä.⁸⁰ Kirjelmä oli laadittu jo kuun alkupuoliskolla, miltei sanasta sanaan sen mukaan, mitä lähettiläs Hjelt oli Berliinistä ilmoittanut Saksan sotilasjohdon kannaksi.⁸¹

On luultavaa, että von der Goltz juuri tässä yhteydessä ilmoitti saksalaisilla olevan valmiin suunnitelman Suomen armeijan organisoinnista ja pyynnöstä näytti sen. Svinhufvud piti suunnitelmaa hyvänä ja pyysi — ilmeisesti jo samassa tilaisuudessa — hänelle esitetyn listan mukaisesti Saksasta 25 upseeria yleis-esikuntaan, sotaministeriöön ja joukkoihin. Ehtona saksalaisten upseerien saamiselle oli kuitenkin, että näiden sijoittaminen

armeijaan tehtäisiin yhteisymmärryksessä Saksan sodanjohdon kanssa ja että palvelukseen otettaisiin vain Saksan ja sen liittolaisten upseereita. Ruotsalaisten olisi siis erottava — olihan upseeristo nyt varsin kirjavaa: koulutusta oli saatu Venäjän, Suomen, Saksan ja Ruotsin armeijoissa.⁸²

Saksalainen majuri Crantz, joka oli toiminut maaliskuusta lähtien yhdysupseerina Mannerheimin päämajassa, sai tehtäväkseen viedä von der Goltzin esikunnassa laaditun suunnitelman ja Svinhufvudin sen mukaisesti esittämän upseeripyynnön Saksaan.⁸³ Hannes Ignatius on kertonut, että Crantz eräänä iltana klo 12:n aikaan soitti hänelle ja pyysi tulemaan hotelli Kleinehiin. Crantz oli seuraavana aamuna lähdössä lyhyelle ”lomalle” Saksaan — voimme siis päätellä, että kyseessä oli ehkä juuri toukokuun 22. päivän ilta. Kleinehin ruokasalissa Crantz, Ignatius ja Saksan päämajan poliittisen jaoston edustaja, kaivosjohtaja Hans Steinwachs keskustelivat tilanteesta. Crantz, jonka sympatiat näyttävät olleen Mannerheimin puolella, pyysi Ignatiusta, että tämä koettaisi viivytellä Mannerheimin eroa kahdella viikolla. Siinä ajassa Crantz lupasi hankkia Saksasta ilmoituksen, että Mannerheimin paikalleenjäminen oli toivottavaa. Myös Steinwachs oli Ignatiuksen kertoman mukaan olevinaan yhtä mieltä Crantzin kanssa.⁸⁴ Tämän neuvottelun välityksellä lienee tieto senaatin saksalaisille esittämästä upseeripyynnöstä kantautunut Mannerheimin korviin.

Senaatin ja Mannerheimin neuvottelu

Svinhufvud kutsui nyt Mannerheimin neuvotteluun 23. päivänä toukokuuta. Neuvottelun pohjana lienee ollut eräs Mannerheimin papereiden joukossa säilynyt armeijakysymystä käsittelevä muistio. Se noudattelee senaattorien tekemäksi edellä arvioitua toimintasuunnitelmaa ja von der Goltzin esittämät ajatukset on siinä otettu huomioon. Todennäköisesti Mannerheimilla oli jo saapuessaan neuvotteluun käsissään tämä muistio:

- Perustetaan n. 30 000 miehen armeija, jonka muodostavat nuorimmat asevelvollisikäluokat ynnä vapaaehtoiset (vanhemmat ikäluokat kotiutetaan).
- Armeija organisoidaan saksalaisen mallin mukaan avustajina tarpeellinen määrä saksalaisia upseereita (heidän lukumääränsä ja arvonsa määrätään yhteisymmärryksessä Oberste Heeresleitungin kanssa, koska olemme riippuvaisia saksalaisien antamasta avusta).
- Kansallisuudeltaan muut kuin suomalaiset ja saksalaiset upseerit kotiutetaan.
- Oikeus upseerien nimittämiseen ja palkitsemiseen jätetään organisoinnin ajaksi, ts. siksi kunnes hallitsija valitaan tai levollisemmat olot ovat koittaneet, ylipäällikölle (vaihtoehtoisesti korkeimmalle vallalle).
- Perustetaan sotaministeriö ja määrätään sen tehtävät suhteessa ylipäällikköön. Sotaministeri rinnastetaan ylipäällikköön ja hänet nimittää korkeimman vallan haltija.
- Operaatioiden jatkaminen vain yhteisymmärryksessä saksalaisten kanssa; ehdotus Venäjän monarkistien auttamiseksi heidän suunnitelmissaan riippuu siitä, yhtyykö Ob. Heeresleitung siihen.⁸⁵

Senaatin ja Mannerheimin neuvottelu⁸⁶ kesti kolme tuntia. Senaatin tarkoituksena lienee ollut ottaa esille seuraavat, eräässä muistiinpanossa mainitut asiat:

- ”1. Meriväki asiat (puolustus)
2. Sotaväen järjestäminen = asevelv. kuinka paljon
3. Itäkarjalan kysymys”.

Näiden lisäksi neuvottelussa käsiteltiin myös vangittujen punakaartilaisten kohtelua. Senaatti halusi tietää, kuka huolehti vangeista: näillä oli huonot olot ja olisi nimitettävä vankientarkastaja, joka huolehtisi heidän oloistaan ja hankkisi heille oikeutta tarvittaessa. Senaatti huomautti myös vangittujen teiloittamisesta. Se oli lopetettava. Tällä ei suinkaan tarkoitettu niitä, jotka joutuivat etsinnöissä vangituiksi aseistettuina tai tekivät vastarintaa. Nämä voitiin kyllä arkebuseerata ilman tuomiota. Neuvottelumuistiinpanosta ei käy ilmi se, kumpi otti vankeja koskevat asiat esille. Mannerheimin tiedetään nähin

aikoihin olleen huolestuneen vankikysymyksestä, mutta senaatin aktiivisuutta todistaa se, että senaatti samana päivänä — siis 23. 5. — lähetti ylipäällikölle kaksi kirjettä, joista toisessa kehoitettiin kieltämään vangittujen kapinallisten ampuminen ja toisessa ilmoitettiin senaatin nimittäneen tohtori Björkstenin vankileirien ylläkäriksi.⁸⁷

Meripuolustusasia oli ajankohtainen sen vuoksi, että ylipäällikkö juuri tähän aikaan antoi lausuntonsa saksalaisten senaatille esittämästä ehdotuksesta Suomen merirajojen puolustuksesta. Hänen myönteinen kannanottonsa on allekirjoitettu 22. 5.⁸⁸ ja asia otettiin senaatin käsittelyyn 24. 5. Tämä asia ei aiheuttanut enää ongelmia. Sen sijaan herätti keskustelua se, että kapteeniluutnantti Roos oli tilannut merenkulkuhallitukselta koneenkäyttäjiä ja lämmittäjiä laivoihin eikä tiedetty, minkä suunnitelman ja rahavarojen perusteella tämä tapahtui.

Varsinaisen pääasian — senaatin muistion ja Mannerheimin eronpyynnön — tullessa puheeksi Mannerheim senaatin suureksi yllätykseksi esitti ehtoja jäämiselleen, Mannerheimin käsialalla seuraavasti:

”Oikeus ylentää ja palkita

Oikeus ottaa palvelukseen ulkomaisia ja suomalaisia upseereita

Mitään neuvotteluja ei saa käydä selkäni takana alaisten kanssa eikä

sotilasasioissa ulkomaalaisten kanssa.

Rantakari [sic!]

Sotaministeriä ei saa nimittää muutoin kuin minun hyväksymilläni perusteilla.

Juonittelu on tukahdutettava.”⁸⁹

Mannerheim halusi siis pitää ylipäällikön aseman toistaiseksi varsin itsenäisenä, ”ehdottoman ylipäällikkyyden”. Ylentämisen ja palkitsemisen hän oli kyllä valmis luovuttamaan kuninkaalle, kun sellainen tulisi: se kuului monarkin valtuuksiin. Mannerheim halusi kaikissa sotilaallisissa asioissa jäädä riippumattomaksi senaatista ja sotaministeristä. Sotaministeriksi oli otettava sellainen henkilö, joka kykenisi yhteistoimintaan ylipäällikön

kanssa. Ministeriöstä ei nykyoloissa saanut tulla liian monimutkaista ja ministerin tuli olla vain hallintoviranomainen, siihen virkaan riittäisi siviilihenkilökin.

Armeijan organisoinnissa Mannerheim oli kyllä valmis käyttämään Saksan armeijan mallia⁹⁰ ja apuna saksalaisia upseereita. Hän halusi kuitenkin itse määrätä, mihin aseisiin hän näitä sijoittaisi, ja hän kertoi jo majuri Crantzille ilmoittaneensa ne toimet, joihin saksalaisia tarvittaisiin. Mutta Mannerheim halusi pitää armeijassa myös ruotsinmaalaisia upseereita, jotka olivat osallistuneet vapaussotaan. Enimmät näistä hän oli taipuvainen päästämään pois 1. 8., jolloin näiden kontrahti päättyisi, mutta 12—14 hän tahtoi pitää palveluksessa vähintään vuoden. Näiden joukossa olivat everstit Törngren ja Grafström, joista jälkimäistä Mannerheim ajatteli yleisesikunnan päälliköksi. Saksalaisista hän ei yleisesikunnan päälliköksi halunnut, mutta oli kyllä valmis ottamaan näitä yleisesikuntaan muuten.

Ylipäällikön ehdoissa näkyy voimakkaasti hänen kärsimättömyytensä juonitteluihin nähden: Miksi senaatti ei tukahduttanut sitä? Mannerheim halusi, että armeijan piiristä tulevat poliitikoivat lähetystöt oli torjuttava. Joukoille saisi antaa määräyksiä vain ylipäällikön välityksellä. Tämän vaatimuksen tausta on epäselvä.

Mielenkiintoinen ongelma on Rantakari-nimen esiintyminen keskellä Mannerheimin ehdoistaan tekemää muistiinpanoa. Eräs mahdollinen syy on se, että K. N. Rantakari olisi ollut kansallistamisvaatimusten esittäjiä ja siis "juonittelijoita". Toinen mahdollisuus on se, että Viipurin kaupungin komendantiksi toukuussa nimitetty Rantakari olisi ehkä ollut Mannerheimin mielestä sopiva siviilimies sotaministerin paikalle. Syy saattoi olla myös se, että vankien ampumisista eniten huomiota herättäneet olivat sattuneet Viipurissa.

Ylipäällikön ehdoista ainoastaan oikeus ottaa palvelukseen ulkomaisia ja suomalaisia upseereita oli ristiriidassa von der Goltzin näkökohtien kanssa. Tämän kysymyksen nostikin suurimmaksi ongelmaksi Mannerheimin viittaus saksalaisten kanssa hänen selkensä takana käytyihin neuvotteluihin. Mannerheim

yritti saada senaattorit myöntämään nämä neuvottelut. Hänen kuvauksensa mukaan hänen neuvottelukumppaninsa väentelevivät kuin ”madot koukussa”. Senaattori Alexander Frey — joka hoiti sotilasasioita sotilasasiain senaattorin nimittämiseen asti — ilmoittikin sitten, että senaatti oli jo sitonut kätensä (siis pyytäessään Saksasta upseereita saksalaisten laatiman listan mukaisesti). Nyt Mannerheimille kerrottiin saksalaisten armeija-suunnitelmasta, ainakin se, että oli määrä perustaa kolme divisioonaa ja yksi ”vuoristojääkärikomennuskunta”, joiden komentajiksi tulisi suomalaisia ja joiden esikuntiin tulisi kuhunkin yksi saksalainen yleisesikuntaupseeri.

Näyttää siltä, että armeijan organisaatiokysymys ei aiheuttanut pitempiä puheita. Mannerheim lienee pitänyt organisaation yksityiskohtia toisarvoisina senaatin kanssa keskusteltaessa, mutta hän ei halunnut luopua oikeudesta sijoittaa upseerit haluamilleen paikoille. Hän pelkäsi saksalaisten — voidessaan määrätä miehensä haluamilleen paikoille — voivan kontrolloida Suomen armeijaa ja sen kautta maan ulkopolitiikkaa. Ylipäällikkö olisi täysin riippuvainen saksalaisesta yleisesikunnan päälliköstä. Keskustelun tässä vaiheessa Mannerheim näyttää kiivastuneen. Keskustelumuiistiinpanoon on — ilmeisesti Svinhufvudin kädellä — merkitty: ”Mm ei halua että heittäydymme saksalaisten käsi-
varsille. Ei halua sätkynukeksi saksalaisten käsiin.”

Nyt siirryttiin keskustelemaan ulkopolitiikasta ja Pietarin retkestä. Mannerheim varotti suunnittelemasta suoraa hyökkäystä Itä-Karjalaan — päämajassa olivat juuri valmistumassa Itä-Karjalan retken varalta huhtikuussa käynnistetyt suunnitelmat³¹ — ja korosti Pietarin monarkistien auttamisen etuja. Senaattorit varottivat luottamasta liikoja venäläisten Itä-Karjala-lupauksiin. Heti olojen järjestytyttyä monarkistit yrittäisivät saada Suomen takaisin. Eivät he ainakaan suurentaisi Suomea antamalla sille Itä-Karjalan.

Mannerheim katsoi vastaväitteet aiheettomiksi: nythän oltiin tekemisissä venäläisten aristokraattien eikä bolševikkien kanssa. Pelättyä Englannin sodanjulistusta ei hänen mielestään ollut odotettavissa, koska Englanti ei suinkaan yrittäisi aiheuttaa vai-

keuksia Venäjän nuorelle monarkialle, kun se pystytettäisiin.

Neuvottelu päättyi ilman ratkaisua ja molempien osapuolten pettymykseen. Nyt siis — 23. 5. eikä suinkaan 30. 5. — törmätään neuvotteluun, jossa Mannerheim ja senaatti keskustelivat erään muistion pohjalta ja jossa keskusteltiin juuri Mannerheimin muistelmissa esitetyistä aiheista. Mutta ratkaisuyritykset eivät suinkaan päättyneet 23. 5. eikä neuvottelun ratkaisu ollut yhtä lopullinen, kuin Mannerheim kuvaa. Esim. Frey piti 23. 5. Mannerheimin jäämistä mahdollisena.⁹²

Painostus ja sovittelu

Erimielisyyteen päättyneen neuvottelun jälkeen sekä päämajassa että senaatissa ryhdyttiin pohtimaan keinoja umpikujan avaamiseksi. Senaatti oli todennut erimielisyydet odotettua suuremmiksi.⁹³ Mannerheimin osalta taas eronpyyntö oli jäänyt voimaan. Samana päivänä luonaan käyneelle ei-sosialistisen työväen lähetystölle hän sanoi: ”Jos erinäisiä edellytyksiä ei anneta siitä, että Suomen armeijan suuresti edesvastuullinen tehtävä voi tulla suoritetuksi niinkuin hän sen tehtävän vastuun käsittää ei hänen paikallaan pysymisensä saata olla mahdollinen.”⁹⁴ Mannerheim arveli saaneensa todistuksen siitä, ettei hänen haluttu jatkavan. Hän totesi toisaalla: ”Jos he epäröivät ja viivyttelivät, he eivät toivo minun jäävän.” Svinhufvud oli Mannerheimin mielestä henkilö, joka sanoi yhtenä päivänä yhtä ja toisena aivan päinvastaista. ”Aivan kuin Nikolai II”, hän puuskahti.⁹⁵ Svinhufvudin ja Freyn jatkuvat neuvottelut von der Goltzin kanssa saivat Mannerheimin — tämän oman kertomuksen mukaan — ”hehkumaan suuttumuksesta”.⁹⁶

Päämajan upseeristo yritti painostaa senaattia eronpyynnöin. Useat korkeimmat upseerit osoittivat näin lojaalisuutta Mannerheimille.⁹⁷ Tämä keino ei liene kuitenkaan tehonnut kovin voimakkaasti senaattiin ja armeijan ”kansallistamista” vaativiin poliittisiin piireihin, kun kerran päämajan ”puhdistaminen” oli näiden päämäärä.

Ylipäällikkö jatkoi toimensa hoitamista omaa linjaansa noudattaen. Tästä on osoituksensa se, että armeijan järjestelyä hoitanut kenraaliohjaajan virasto sai sekamiehityksen: 24. 5. nimitettiin vt. kenraaliohjaajaksi Venäjällä palvellut kenraali Wetzer ja hänen virastoonsa saksalainen jääkärimajuri Stahel ja suomalainen jääkärimajuri Heinrichs; 25. 5. kenraaliohjaamon esikuntapäälliköksi määrättiin ruotsalainen everstiluutnantti Douglas.⁹⁸

Senaatti ryhtyi jo illalla 24. 5. valmistautumaan siihen, että ristiriitaa ei voitaisi ratkaista. Svinhufvud kutsui kenraalimajuri Wilkmanin Viipurista Helsinkiin.⁹⁹ Tätä oli heti Mannerheimin eronpyynnön tultua julkisuuteen ehdotettu julkisuudessa ylipäälliköksi.¹⁰⁰ Hänellä katsottiin olevan jääkäriupseeriston luottamus. Wilkman oli saksalaistenkin mielestä sopiva. Von der Goltzin mukaan

”ylipäällikön paikalle saattoi tulla kysymykseen vain kansallinen suomalainen mies reaktiona Mannerheimin venäläisruotsalaiselle suuntaukselle. Ainoa kokenut, vanhahko, tämänlaatuinen upseeri oli kenraali Wilkman, Itäarmeijan päällikkö ja Viipurin valloittaja, koruton persoonallisuus, lahjoiltaan keskitasoinen, saksalaissympatiat, mutta vähäinen saksan kielen taito.”¹⁰¹

Wilkman lienee saapunut Helsinkiin illalla 25. 5. ja ollut senaatin käytettävissä 26.—28. 5. Aamulla 30. 5. hän oli taas virka paikallaan Viipurissa.¹⁰²

Werner Söderhjelm, joka ilmeisesti 23. 5. keskusteli Mannerheimin kanssa,¹⁰³ sai sen käsityksen, että Mannerheim uskoi Svinhufvudin aikovan saada ylipäälliköksi jonkun saksalaisen. Mannerheim arveli tämän jo neuvotelleenkin asiasta. Söderhjelm in kysyessä Mannerheimin välejä saksalaisiin tämä vastasi hymyillen: ”Etkö tiedä, että Hindenburg eroaa, jos jään paikalleni.” Söderhjelm in siirtäessä puheen von der Goltziin Mannerheim totesi: ”Olemme parhaat ystävät, olen vakuuttunut siitä, ettei hän lainkaan ajattele eroani mahdolliseksi, mutta jos S-d ehdottaa saksalaisen kenraalin ottamista, ei hän [von der Goltz] totisesti voi sanoa ei!” Mannerheim ei siis epäillyt von der

Goltzin juonittelevan hänen syrjäyttämisekseen. Saksan yleisesikunnan poliittisen jaoston edustajan Steinwachs'n näkemys oli 27. 5. — mainitessaan asiasta olleen puhetta vielä 26. 5. — että "kriisi olisi jo aikaa sitten selvitetty, jos olisi ollut poliittisesti mahdollista nimittää saksalainen kenraali myös ylipäälliköksi". Voimme siis todeta, että saksalaisen kenraalin nimittämisestä oli tosiaan puhetta, mutta että asiaa ilmeisesti sekä Saksan sotilasjohdon että Suomen senaatin kannalta pidettiin poliittisesti epäviisaana.

Ylipäällikkökysymyksen ratkaisua viivyttivät käynnissä olevat hallitusneuvottelut sekä vaatimansa ajan että sotaministerin valinnan takia. Oli otettava huomioon sekä poliittisten piirien vaatimukset että tarve saada sotaministeriksi henkilö, joka kykenisi hedelmälliseen yhteistyöhön ylipäällikön kanssa. Julkisudessa jo 21. 5. esitetyissä "molempien suomalaisten puolueiden ja maalaisliittoa lähellä olevien piirien" listassa ja "suomenkielisten ja ruotsinkielisten aktivistien" listassa — joiden pääministeriehdokkaana oli Ernst Nevanlinna — oli sotaministeriehdokkaana Sivén.¹⁰¹ Tämä ei ollut yllätys. Maalaisliiton eduskuntaryhmä oli 20. 5. kuunnellut Sivénin poliittista tilannekatsausta ja tuki ilmeisesti hänen kantaansa armeijakysymyksessä.¹⁰⁵ Santeri Alkio, puolueen johtaja, oli jo 16. 5. pitänyt ulkoministeri- ja sotaministerikysymystä ratkaistuna.¹⁰⁶ Senaatille Sivénin ehdokkuus tuntui antavan takeita maalaisliiton saamisesta monarkian kannalle. Ruotsin lähettiläällä, joka 22. 5. illalla keskusteli Svinhufvudin kanssa, oli se käsitys, että Svinhufvud myöntäisi Mannerheimille eron, jos hän vain siten saisi "tiettyjen puolueyhmién" tuen monarkialle.¹⁰⁷

Pääkaupungin ruotsinkieliset lehdet — itsenäisyysmiesten Svenska Tidningeniä lukuunottamatta — vastustivat Sivénin ehdokkuutta. Dagens Pressin nimimerkki Lucius kirjoitti 22. 5. ylimielisesti esitetyn hallituslistan lääkäriehdokkaista ja Hufvudstadsbladet katsoi 23. 5., että itsenäisyysmiesten listassa mm. puolustusta oli käsitelty liian keveästi.

Mannerheimin Sivéniä kohtaan tuntema epäluulo oli tiedossa. Jos Mannerheim haluttiin pitää, Sivén ei tullut kysymykseen

sotaministeriksi. Kun hallitusratkaisu näytti tämän vuoksi vaikeutuvan, Eino Suolahti yritti lieventää aktivistiystävänsä vaatimuksia. Sivén suostuikin neuvottelemaan tilanteesta 23. 5. J. K. Paasikiven kanssa, jota Svinhufvud oli nyt pyytänyt täydentämään senaattia. Pitkän keskustelun jälkeen Sivén ilmoitti luopuvansa sotaministerin paikasta ja olevansa määrätyn ehdoin halukas ulkoasiainvaltiosihteeriksi.¹⁰⁹ Sivénin kertomusta vahvistaa saksalaisraportti: "Sivén tyytyy johtajanpaikkaan eräässä ministeriössä."¹¹⁰

Sotaministeriehdokkaaksi Sivén ehdotti Paasikivelle Thesleffiä. Hän puhui maalaisliittolaisille tämän ehdokkuuden puolesta ja lupasi tälle maalaisliiton tuen, jos tämä veisi sotalaitosreformin lävitse "oppositiomiesten" toivomalla tavalla.¹¹¹

Thesleffinkin ehdokkuus oli kuitenkin vaikea Mannerheimin takia. Mannerheimin Thesleffiä kohtaan tunteman tyytymättömyyden perussyöksi on mainittu se, että tämä — jouduttuaan maailmansodassa saksalaisten sotavangiksi — oli ryhtynyt Saksan — siis vihollisen — armeijaan kuuluneen suomalaisen jääkäripataljoonan komentajaksi. Thesleffin sanottiin yrittäneen maaliskuun alussa Mannerheimin sijaan ylipäälliköksi. Kumpikin he olivat pyrkinneet vaikuttamaan — päinvastaisiin suuntiin — senaatin kantaan sen tehdessä ratkaisua suhtautumisesta saksalaisten maahantuloon. Thesleffin kanta oli voittanut. Mannerheim oli joutunut tinkimään kannastaan myös nk. jääkärikonfliktissa samaan aikaan, helmi—maaliskuun vaihteessa, ja taas Thesleff oli ollut vastapuolella. Päästäkseen Thesleffistä Mannerheim oli lähettänyt hänet Itämerendivisioonan yhdysupseeriksi. Tässä tehtävässään Thesleff oli huhtikuussa katkaissut raportoinnin Itämerendivisioonan toimista useiksi päiviksi, juuri silloin kun tiedot Viipurin-operaation perusratkaisujen takia olisivat olleet Mannerheimille tärkeitä.¹¹² Nämä erimielisyyden aiheet senaatti hyvin tunsu ja pyrki siis ottamaan päämajasta selvää ylipäällikön mielipiteestä.

Mannerheimin suhtautuminen senaattiin lienee vielä aamulla ja päivällä 25. 5. ollut varsin ärhäkäs. Hän oli edellisenä iltana tai viimeistään aamulla saanut kuulla Svinhufvudin kutsuneen

Wilkmanin Helsinkiin¹¹³ ja saattoi arvata jotain taas tehtävän hänen selkensä takana. Ärhäkyys näkyy kahdesta hänen tuona päivänä senaatille kirjoittamastaan kirjeestä. Toisessa hän ilmoitti, että vangittujen kapinallisten ampumiskielto, jota senaatti oli pyytänyt, oli lähetetty jo 11. 5., kaksi viikkoa aikaisemmin. Toisessa kirjeessä hän moitti senaattia siitä, että hänen ja eräiden muiden upseerien eronpyynnöt olivat päässeet lehdistön julkaistaviksi, vaikka asioiden käsittely oli vielä kesken.¹¹⁴

Vielä valtiopäivädelegaation kokoontuessa iltapuolella 25. 5. Paasikivi ei halunnut mainita sotaministeriehdokkaan nimeä neuvottelujen keskeneräisyyden takia,¹¹⁵ mutta illan kuluessa Mannerheimin lähimmät miehet lienevät saaneet tältä taipuvaisempia lausuntoja, sillä illalla kello 8:n aikaan Paasikivi jo saattoi ilmoittaa Thesleffin ehdokkuudesta. Mannerheimin kerrottiin suostuvan Thesleffin nimittämiseen ja tämän ylentämiseen kenraalimajuriksi. Tämä oli ainakin päämajan edustajien tulkinta asiasta. Vaikka Mannerheimin samaan aikaan ilmoitettiin pitävän yhä kiinni siitä, että hänen oli saatava pitää ruotsinmaalaisia upseereita palveluksessa ja sijoittaa vapaasti saksalaiset,¹¹⁶ tilanne alkoi tuntua valoisammalta. Sunnuntain (26. 5.) sanomalehdissä kerrottiin, että Mannerheimin jäämisestä oli hyviä toiveita.¹¹⁷

Päivällä 26. 5. senaatti neuvotteli taas — ilmeisesti ensimmäistä kertaa perusteellisesti 23. 5. jälkeen — hallitus- ja ylipäällikkökysymyksestä.¹¹⁸ Osa senaattoreista — saksalaisten saamien tietojen mukaan peräti puolet — oli sitä mieltä, että olisi tehokkainta ottaa ylipäälliköksi saksalainen kenraali.¹¹⁹ Tämä ryhmä koostui ehkä lähinnä saksalaismielisistä Helsingin-senaattoreista — siis niistä, jotka eivät olleet toimineet Vaasassa.¹²⁰

Joko tässä senaatin neuvottelussa tai sen jälkeen päämajan edustajien kanssa käydyissä neuvotteluissa Svinhufvud kokosi itselleen muistion¹²¹ von der Goltzille esitettävistä kysymyksistä:

”Kysymys ruotsalaisten, joista tulee Suomen kansalaisia ottamisesta armeijaan

Kysymys Itäkarjalasta

Kysymys sopia saksalaisten kanssa toteutetaanko ”systeemi” kuten saksalaiset haluavat sen laatia vai voiko Mm tilata tai pyytää tietyn määrän.”

Muistiosta näkyvää ohjelmaa on pidettävä kompromissiehdotuksena ja sen ajatukset lienevät peräisin päämajasta. Ignatiuksen mukaan Mannerheimin lähimmät avustajat tekivät kaikkensa tehdäkseen mahdolliseksi hänen jäämisensä. ”He saivat hänet myöntymään niinkin pitkälle, että hänen paikalleen jäämisensä lopulta riippui vain erästä henkilökysymyksestä.”¹²² Ignatiuksen tarkoittama henkilökysymys oli tietenkin sotaministerin nimittäminen, mikä sitten seuraavana päivänä osoittautui vaikeaksi ongelmaksi. Ignatius näyttää uskoneen, että kompromissiehdotus olisi tyydyttänyt saksalaisia. Ruotsalaisten upseerien kohtalolle tuntui löytyneen kekseliäs kiertoratkaisu: Suomen kansalaisuuden saatuaan he eivät enää olisi olleet ruotsalaisia. Saksalaisten upseerien sijoittamisongelmassa saksalaiset tuntuivat nyt osoittavan mukautuvaisuutta. Tästä saatiin todistus illalla 26. 5.: päämajan taholta kysyttiin von der Goltzilta, suostuisiko tämä siihen, että yleisesikunnan päälliköksi nimitettäisiin suomalainen eikä saksalainen, mutta että päämajamestariksi sen sijaan otettaisiin saksalainen; tätä vastaan von der Goltzilla ei ollut mitään huomauttamista ja Saksaan lähetettiinkin jo tieto päämajamestarin tarpeesta.¹²³

Illalla 26. 5. eläteltiin siis toivoa, että Mannerheim jäisi ylipäälliköksi, Thesleffistä tulisi sotaministeri ja saksalaisten kanssa päästäisiin kompromissiin armeijan upseeristosta.

Senaattori Frey kysyi sunnuntaina 26. 5. everstiluutnantti Thesleffiltä virallisesti, suostuisiko tämä sotaministeriksi.¹²⁴ Thesleff päätti käydä Kleinehissa kuulostelemassa päämajan mielipidettä. Hän kysyi ensin Ignatiukselta, olisiko hänen otettava tarjous vastaan. Mutta Ignatius kehotti kysymään asiaa Mannerheimilta.

Mannerheimin vastauksesta Thesleffille on säilynyt erilaisia kertomuksia, mutta niiden ajatussisältö on jokseenkin yhtäläinen. Ignatiuksen kuvauksen mukaan Mannerheim aluksi vältti

mielipiteen ilmaisemista: "Minä olen aikonut erota, niin että minulle on yhdentekevää, nimitetäänkö everstiluutnantti vai ei." Mutta sitten — ilmeisesti kiivastuen — hän jatkoi, että jos hänen olisi pakko vastata, hänen täytyi sanoa, ettei hallitus voinut antaa hänelle pahempaa korvapuustia kuin nimittämällä Thesleffin. Tämän on myös Mannerheim kertonut haastattelussa.¹²⁵ Åkermanin mukaan Mannerheim vastasi: "Kaiken sen jälkeen mitä on tapahtunut, ei mikään yhteistoiminta voi tulla kysymykseen."¹²⁶ Gösta Törngren on muistikirjaansa merkinnyt Mannerheimin muistuttaneen Thesleffille tämän menneisyyden heikosta kohdasta: "Minä en ole koskaan antautunut saksalaisille." Lauseen Törngren oli kuullut joltain saksalaiselta upseerilta,¹²⁷ ja tämä taas oli voinut kuulla sen vain Thesleffiltä. — Tämän jälkeen ei Thesleffillä liene ollut halua puolustaa Mannerheimin jäämistä ylipäälliköksi.

Päämajasta käsin yritettiin vielä vaikuttaa sotaministerin valintaan. Mannerheim ilmoitti — aamulla 27. 5. — senaatille, ettei Thesleffiä hänen mielestään tulisi nimittää sotaministeriksi. Hän moitti miestä liian saksalaissuuntaiseksi ja suositteli, että tämä lähetettäisiin lähettilääksi Berliiniin. Sen sijaan voitaisiin everstiluutnantti — entinen senaattori — Harald Åkerman nimittää ministeriksi. Mannerheim yleni Åkermanin samaan aikaan everstiksi. Åkerman oli jo Vaasassa ollut päämajan yhdysupseerina senaatissa, mutta "painavista hänen henkilönsä liittyvistä syistä" — näin lienee Frey sanonut saksalaisille — hänen nimittämistään ei edes voinut ottaa keskusteltavaksi senaatissa.¹²⁸ Ignatiuskin kävi Paasikiven luona saadakseen Thesleffin torjutuksi.¹²⁹

Kun Mannerheim taas "jäädyytti" Thesleffin — ei suostunut tämän nimittämiseen ministeriksi eikä ylentämään tätä kenraalimajuriksi — saksalaiset — ainakin Steinwachs — katsoivat hänen haluavan tölväistä suomalaisia Saksan-ystäviä, jopa Itämeren-divisioonaa: "tämän jälkeen meidän on mahdotonta esiintyä Mannerheimin hyväksi".¹³⁰

Ratkaisun hetket

Toukokuun 27. päivän aamulla valtionhoitaja kutsui von der Goltzin asuntoonsa luottamukselliseen neuvotteluun. Hän pyysi vastausta Mannerheimin vähimmäisvaatimuksiin. von der Goltz ilmoitti, ettei hän voisi suostua saksalaisten upseerien alistamiseen entisten ruotsalaisten upseerien alaisuuteen, ettei alkuperäisessä suunnitelmassa ollutta saksalaisupseerien määrää saisi pienentää ja ettei Suomen armeijaan komennettavien saksalaisten upseerien vapaa käyttö ja sijoittaminen tulisi kysymykseen. von der Goltzin perustelut olivat, että Suomen armeijassa tulisi olla vain Saksan ja sen liittolaisten upseereita, koska muuten liittoutuneiden valtioiden vakoilu helpottuisi, että yleisesikunnan ja sotaministeriön tärkeimmistä osastoista huolehtimaan tarvittaisiin 12—15 upseeria, kuten oli suunniteltukin, ja että saksalaisia upseereita sai käyttää vain niissä paikoissa, joihin heidät oli lähetetty, ”koska jokainen ei sovellu joka tehtävään”. Saksalaisten avun edellytyksenä oli, että sitä käytettäisiin ”tehokkaasti”, siis niin kuin saksalaiset katsoivat oikeaksi. von der Goltz sanoi, että hänen täytyi jopa Mannerheimin toiveen vastaisesti pitää kiinni saksalaisten upseerien lähettämishdoista, vaikka hän sotilaalliselta kannalta pitikin valitettavana, jos Mannerheim luopuisi ylipäällikkyydestä.

Tämän lisäksi von der Goltz huomautti, että hän pitäisi epätoivottavana, jos Mannerheim erottaisi saksalaisia tai saksalaismielisiä jääkäriupseereita. Erityisesti hän lienee ollut huolestunut eversti Ausfeldin kohtalosta.¹³¹ Saksalaisten raporteissaan korostama huolestuminen saksalaismiesten — Thesleffin ja jääkärien tai Ausfeldin — osakseen saamasta kohtelusta johtui halusta osoittaa ylemmilleen, että oma jyrkkyys johtui saksalaisuuden suojelemisesta eikä esimerkiksi politikoimisen halusta.

von der Goltzin Svinhufvudille antama vastaus oli siis täysin negatiivinen. Saksalaisten vastaus osoitti, että — Thesleffin sanoin — ”olisi melko vaikeaa ajatella yhteistyötä saksalaisten ja Mannerheimin kesken”.¹³²

Samana päivänä — kuultuaan ilmeisesti von der Goltzin vas-

tauksesta — Mannerheim allekirjoitti lopullisen eronpyyntönsä. Svinhufvudille osoittamassaan kirjeessä hän selitti, että hänen eronpyyntönsä ei suinkaan johtunut — kuten huhut tahtoivat väittää — siitä, ettei hän muka haluaisi toteuttaa armeijan organisaatiota pelkästään saksalaisten upseerien ja ohjaajien avulla¹³³ ja tiukasti saksalaisten metodien ja systeemien mukaisesti tai että hän muka olisi toista mieltä kuin hallitus nykyisin vallitsevasta poliittisesta suuntauksesta:

Eronpyyntöni johtuu vain siitä, että minulla on ollut niissä neuvotteluissa, jotka minulla on ollut kunnia käydä Teidän ja Senaatin jäsenten kanssa, tilaisuus vakuuttautua siitä, ettei hallitus halua luoda korkeimmalle sotilasjohdolle sellaisia mahdollisuuksia, joiden avulla katsoisin voivani kantaa vastuun edessä olevien suurten kysymysten ratkaisussa.¹³⁴

Hän ilmoitti siis epäsuorasti syyksi sen, ettei hän halunnut saksalaisten pääsevän valvomaan armeijaa ja kontrolloimaan sen avulla maan ulkopoliittikkaa.

Senaatti kokoontui päivällä tekemään ratkaisua. Se oli helppo. Saksalaiset olivat ilmoittaneet, etteivät he voisi hyväksyä Mannerheimin ehtoja, ja Mannerheim oli ilmoittanut uudelleen, ettei hän pitänyt senaatin hänelle takaamia edellytyksiä riittävinä. Saksalaisten avusta ei voitu luopua, joten Mannerheimin eroon olisi suostuttava. Senaatti olisi kyllä ollut valmis luopumaan Thesleffistä, jos Mannerheim olisi peruuttanut eronpyyntönsä. Tällöin ministeriksi olisi voitu ottaa Wilkman.¹³⁵ Senaatti päätti nyt lopullisesti asettaa Thesleffin sotaministeriksi ja pyytää saksalaisia mahdollisimman pikaisesti asettamaan Suomen armeijan käyttöön von der Goltzin suunnitelmassa edellytetyt upseerit. Nyt oli vain järjestettävä Mannerheimin ero niin, että se aiheuttaisi mahdollisimman vähän ”pahaa verta”. Poliittisiin puolueisiin oli otettava yhteyttä ja Mannerheimille annettava sopiva tunnustus hänen suorittamastaan työstä. Senaatissa harkittiin esityksen tekemistä eduskunnalle, että tämä myöntäisi Mannerheimille kansalaislahjan.¹³⁶

Senaatti kutsui koolle porvarillisten puolueiden valtuuskunnan samaksi illaksi klo 7:ksi kuullakseen, miten Mannerheimin ero

vaikuttaisi eduskuntaryhmien suhtautumiseen J. K. Paasikiven johdolla pian toimintansa aloittavaan senaattiin. Luottamuksellisella selonteolla haluttiin estää Mannerheimin kannattajien julkinen vastalause.¹³⁷

Valtuuskunnan kokouksessa Paasikivi ja Frey selostivat Mannerheimin kanssa erokysymyksestä käytyjä neuvotteluja. Eron pääsyyksi Frey selitti sen, että Mannerheim halusi itse päättää missä hän käyttäisi saksalaisia. Kysyttäessä hän lisäsi, ettei saksalaisilta ollut tullut ”mitään nimenomaista ultimaatumia”. Edustajat Alkio, Ahmavaara, Haataja, Hornborg, Ingman ja Hultin pitivät senaatin menettelyä oikeana. Edustajat Estlander, Ståhlberg ja Wrede katsoivat, että Mannerheimin ehdotus oli ollut parempi, ja edustaja Juutilainen arveli, että sovittelu olisi vieläkin mahdollinen, mutta kukaan ei asettanut Paasikiven senaatin luottamusta kyseenalaiseksi tämän asian takia. Myös valtuuskunnan jäsenet olivat sitä mieltä, että kansallislahja olisi Mannerheimille annettava.¹³⁷

Vielä samana iltana klo 9 Svinhufvud nimitti uudet senaattorit.¹³⁸ Eron myöntämistä Mannerheimille viivyteltiin vieläkin. Piti neuvotella Mannerheimille annettavan tunnustuksen laadusta, kansalaislahjan suuruudesta. Myös seuraajakysymys oli järjestettävä. Toukokuun 28. päivänä senaatti neuvotteli tästä sotilasjohdon kanssa.¹³⁹ Kenraali Wilkmanin suostumusta lienee tällöin kysytty ennen kuin hän lähti paluumatkalle Viipuriin.

Jäähyväiset

Vasta toukokuun 29. päivän iltana Mannerheimin ero oli valmis päätettäväksi. Senaatin istunnossa klo 11 valtionhoitaja Svinhufvud myönsi Mannerheimille tämän pyytämän eron ja nimitti Wilkmanin ylipäälliköksi.¹⁴⁰ Mannerheimin närkästystä osoittaa se, että hän ei jäänyt odottamaan Wilkmanin tuloa Viipurista, vaan luovutti tehtävät Ignatiukselle. Ennen tätä hän kuitenkin lähetti senaatille edelleen kenraalien Wetzlerin, Ignatiuksen ja Theslöffin sekä everstien Bergin, Holmbergin, Aker-

manin ja Waldenin eronpyynnöt puollettuina.¹⁴¹ ”Staabin pukarit” halusivat seurata esimiestään. Kansallisen armeijan vaatimusten toteutuminen näytti pääsevän hyvään vauhtiin.¹⁴²

Toukokuun 30. päivänä hotelli Kleinehissa järjestetyllä jäähyväisaterialla Ignatius ja — jääkärien puolesta — jääkärieverstiluutnantti Lauri Malmberg puhuivat kauniita sanoja Mannerheimille. Armeijan johdon vaihtumisen aiheuttamaa äkkivilannetta kuvaa keskustelu, joka käytiin, kun Wilkman otti radiolla yhteyden Ignatiukseen — kesken jäähyväisateriaa:

”Täällä kenraali Wilkman. Terve. Hyvää iltaa. Suo anteeksi että vaivaan. Luin sanomalehdestä että senaatti on päättänyt kenraali Mannerheimin eron ja minun nimittämisestäni. Onko teille virallisesti siitä ilmoitettu. Koska kenraali Mannerheim aikoo luovuttaa päällikkyytensä. Luovuttaako hän sen heti vai odottaako minun tuloani Helsinkiin.

Hän on luovuttanut ylipäällikkyyden ja minä odotan sinun tuloasi luovuttaakseni esikunnan päällikön paikan sille jolle määrät. Minä luulin että se olisi översti Berg, mutta hän sanoi eroavansa. Tule niin pian kuin mahdollista tänne. Muuten kaikki menee hunningolle.

Sinulleko kenraali Mannerheim luovutti ylipäällikkyyden ja voitko hoitaa sitä tointa pari päivää. Lähdän joko huomenillalla tai ylihuomenillalla. Onko mitään erityistä tapahtunut? Ovatko kaikki muut upseerit ja virkamiehistö päämajassa paikoillaan toimissaan?

Minä en tiedä mutta luulen useat eroavat. Nyt minun pitää mennä pois: päivällinen jatkuu. Hyvästi. Loppu.”¹⁴³

Kesäkuun 1. päivänä Wilkman saapui Helsinkiin junalla ja samana päivänä Mannerheim astui junaan lähteäkseen Turun kautta Ruotsiin. Ennen junan lähtöä hän kuitenkin ajoi Svinhufvudin asunnolle ja jätti tälle jäähyväiset. ”Silloin puhuin kovia sanoja”, hän on myöhemmin kertonut ystävilleen.¹⁴⁴

Näin oli tämä kaikkia osapuolia häirinnyt kymmenen päivän erokriisi saatu päätökseen — tuskin monenkaan kaikinpuoliseksi tyydytykseksi: ratkaisua pidettiin välttämättömyyden sanelemana. Voitonriemuksiakin lausuntoja tosin näkyi, varsinkin eräissä suomenkielisissä maaseutulehdissä. Tyytymättömyyden aihetta ne

näkövinkki enintään siinä, että Mannerheimille annettu tunnustuslahja oli niiden mielestä liian runsas.¹⁴⁵

Eron syy

Mannerheimin Muistelmien kuvauksien eräät yksityiskohdat ovat siis virheellisiä — ilmeisesti muistin tukena käytettyjen lähteiden puutteellisuuden takia. Yksityiskohtien virheellisyys ei kuitenkaan vääristä kokonaiskuvaa senaatin ja ylipäällikön vastakohtaisuuksista. Jollei ehkä oteta huomioon kapinavankikysymyksen liittämistä liian vaikuttavasti erokysymyksen yhteyteen.

Senaatin ja saksalaisten ratkaisujen syyt ovat varsin selväpiirteiset. Suomessa olleet saksalaiset sotilaat halusivat varmistaa Saksan armeijan tavoitteet ja epäilivät Mannerheimin motiiveja. Tämän vuoksi he reagoivat kiivaasti mm. jääkäreiden ja Thesleffin syrjäyttämisyrytyksiin ja tämän vuoksi saksalaisissa raporteissa korostetaan sotaministerikysymyksen merkitystä eroasiassa. Itsenäisyysenaatti halusi toimia niin, että mitään esteitä ei olisi tullut Saksasta toivotun tuen tielle, ja poistaa epäkansallisia piirteitä.

Sen sijaan Mannerheimin motiiveja ja eron perussyitä on kirjallisuudessa pohdittu perusteellisesti. Mannerheim-tutkijoista Heinrichs on katsonut pahimmaksi epäsoinnuksi Venäjänpolitiikan ja taustalla olevaksi eron syyksi Mannerheimin käsityksen maailmansodan lopputuloksesta.¹⁴⁶ Jägerskiöld taas on katsonut pahimmaksi erimielisyyden aiheeksi suhtautumisen saksalaiseen sotilasjohtoon ja eron syyksi Mannerheimin halun säilyttää toimintavapaus. Tarkemmin katsoen näillä selityksillä ei ole suurtakaan eroa. Kun Pietarin-toive näytti turhalta, ei ole ihme, että Mannerheimilta meni halu mukautua pitemmälle saksalaisten vaatimuksiin. Hänellä ei ollut enää innostavaa motiivia paikalleen jäämiseen. Yhden erosyyn etsiminen voi johdattaa yksipuolisen kuvan syntymiseen. Ja on todettava, että päiväkohtaiset ”pikkumaisuudet” saattoivat olla yhtä ratkaisevia

kuin käsitykset maailmansodan lopputuloksesta. Mannerheimilla itsellään oli vielä vuosikymmentä myöhemmin mielessään päällimmäisenä: pääsyy oli senaatin ja erityisesti Svinhufvudin epälojalisuus.¹⁴⁷

LAHDEVIITTEET JA HUOMAUTUKSET

1. Yrjö Nurmio: Suomen itsenäistyminen ja Saksa (1957), s. 230—231; Erik Heinrichs: Mannerheim Suomen kohtaloissa I (1957), s. 242; Stig Jägerskiöld: Mannerheim 1918 (1967), s. 281, 312. — Jägerskiöld puhuu toisessa paikassa toukokuun 30. päivän ja toisessa paikassa toukokuun 31. päivän dramaattisesta kohtauksesta. Jälkimmäinen johtunee siitä, että Jägerskiöld on muista lähteistä todennut Mannerheimin matkustaneet Ruotsiin 1. 6. — joka siis Mannerheimin kuvauksen mukaan oli ”seuraava päivä”.
2. Muistelmien käsikirjoitukset, Mannerheim-arkisto, Valtionark.
3. Ohto Manninen: ’Kansan äänen ilmauksia’, Historiallinen Aikakauskirja 1973, s. 257—286; Martti Pihkala: Minkälainen Suomi meidän on luotava (1918); Keski-suomalainen 1. 5. 1918 (”Minkälainen Suomi meidän on luotava”).
4. Keski-suomalainen 7. 5., Karjalan Aamulehti 7. ja 17. 5., Kaleva 14. ja 27. 5., Svenska Tidningen 21. 5., Turun Sanomat 24. 5., Laatokka 25. 5. (Huom. kaikki päivämäärät ovat vuodelta 1918, jollei toisin ole mainittu.)
5. Uusi Suometar 5. ja 16. 5., Kaleva 8. ja 15. 5., Keski-Pohjanmaa 11. 5.
6. Manninen: mk., s. 278—284; Ohto Manninen: Valkoisten Itä-armeijan päällikkyyksymys huhtikuussa 1918, Sotilasaikakauslehti 1973 s. 545—557.
7. Sivén 31. 5. Pioniukselle, V. O. Sivénin kok., VA.
8. Hufvudstadsbladet 23. 5.
9. Uusi Päivä 8. 5. (”Huonoja enteitä”), Uusi Suometar 11. 5. (”Eräs tarkastaja”); O. Stenroth 14. 5. Hjeltille, Edvard Hjeltin kok. B 17, VA. — Kun eversti Akerman 1. 5. ilmoitti päämajaan Sivénin olevan Helsingissä, yleisesikunnan päällikkö, eversti Theslöf vastasi: ”Älkää antako Sivénin matkustaa Saksaan. Hän voi tuottaa siellä suunnatonta vahinkoa. Crantz on samaa mieltä. Lähettäkää hänet kuuhun tai johonkin muuhun paikkaan, missä hän ei voi juonitella.” Päämajan ark. 25 s. 7 862, SArk.
10. Uusi Suometar 5. ja 11. 5., Uusi Päivä 7. 5., Nykypäivä 11. 5. s. 18—19.
11. E. G. Palménin, kirjoituksen huomattavimman allekirjoittajan, ajatuksista vrt. Jägerskiöld, mt., s. 287—288.
12. Uusi Päivä 7. 5., Nykypäivä 11. 5., Wiipuri 11. 5., Wiborgs Nyheter 11. 5.
13. Uusi Suometar 11. 5., Työn Valta 14. 5., Wiborgs Nyheter 14. 5., Helsingin Sanomat 16. 5.

14. Santeri Alkion päiväkirja 10. 5. (VA:n mf.); Ilkka 15. 5.
15. Uusi Päivä 7. 5.
16. Gadolinin kertomus, Sotahist. toimiston paperit, SArk; Tekla Hultinin päiväkirja 7. 5., Hultinin kok. 47, VA; Sivén 31. 5. Pioniukselle; Aarne Sihvo: Muistelmani II (1956), s. 7—8; Gadolin 10. 5. kenraaliohjaajalle, Päämajan ark. 174. — Suomettarelaiten maltillista suhtautumista Mannerheimiin kuvastaa myös E. Nevanlinnan kirjoitus 11. 5. Uudessa Suomettaressa.
17. Merkinnät Ausfeldin matkasta 6.—9. 5., Ryhmä Ausfeldin ark., SArk; Ausfeldin kertomus 1. 6. 1937, Mannerheim-ark.; Heinrichs, mt., s. 210. — Donner (mt. s. 200) kertoo Ausfeldin eräällä käynnillä Svinhufvudin luona ilmaisseen solidaarisuutensa jääkärien suuren enemmistön päämäärille. Kertomuksesta ei kuitenkaan käy ilmi käynnin ajankohta.
18. Alkion päiväkirja 5. 5.; Alkion lausunto Pärmiille 5. 5., Jernströmin kok., SArk. — Pärmi vieraili myös Etelä-Pohjanmaan alue-esikunnassa. Alue-esik. päiväkirja 9. 5., Etelä-Pohjanmaan alue-esik. ark., SArk. — Sivénin ja Alkion kohtaamisesta vrt. Alkion päiväkirja 6. 5.
19. Hufvudstadsbladet 4. 6. 1937. — Ajoitus perustuu siihen, että Mandelin oli lomalla 14.—18. 5., 3. Jääkärirykm. ark., SArk.
20. Alkion päiväkirja 5. 5.
21. Keskisuomalainen 7. 5., Itä-Savo 11. ja 14. 5., Wiborgs Nyheter 14. 5.
22. Helsingin Sanomat 18. 5. (Helsinkiin saapuneita pohjalaisia vapaaehtoisia 15. 5.) ja 19. 5. ("Armeijan eheyden edellytyksiä"); Hultinin päiväkirja 17.—18. 5. — Opposition toimintaan keväätalvella osallistuneita osallistui V. O. Sivénin 50-vuotispäivän viettoon mm. aktivistien keskushallituksen jäseniä, Pohjois-Hämeen aktivistien lähetystö (Martti Pihkala, Sakari Kuusi, T. Kaukoranta), jääkäriupseereita (Jernström) sekä maalaisliiton edustajia. Hufvudstadsbladet 25. 5. — 1. Jääkärirykmentin II pataljoonan upseerit vierailivat Sivénin luona 19. 5., Patl. sotapäiväkirja, SArk.
23. Sihvo: Muistelmani I (1954), s. 413—416.
24. Uusi Päivä 21. 5., Keskisuomalainen 22. 5.
25. Aamulehti 22. 5., Keskisuomalainen 23. 5., Karjalan Aamulehti 22. 5.
26. Saarijärven Paavo 29. 5.; Etelä-Pohjanmaan aluepiirin sk. edustajakok. 2. 6., Vaasan sotilaspiirin ark., SArk.
27. Svinhufvudin puheenvuorot 10. 5., K. J. Ståhlbergin kok. 79a, VA.
28. Thesleff 27. 4. Mannerheimille, Ostseedivision 4, SArk.
29. Ludendorff 2. 5., Anlagen zum K. T. B., Mai 1918, Ostseedivision 1 (tästedes Anlagen...).
30. Wilhelm Thesleffin päiväkirja 5. 5., P. E. Svinhufvudin muistosäätiön kok., VA (kopio).
31. Carl Enckell, Poliittiset muistelmani I (1956), s. 294—296.
32. von Brück 17. 4., H 55 825—8, ja 1. 6., L 82 240—1, Auswärtiges Amtin ark., VA:n mf.; Hannes Ignatius, Gustaf Mannerheim (1918), s. 21, Nurmio, mt., s. 213—214.
33. Lähetettyjen kirjeiden diaari 14. 5., Päämajan ark. 1.

34. von Brück 1. 6., L 82 240—1.
35. W. Söderhjelm toukok. 1918, Adolf Törngrenin kok. 12. VA; Mannerheimin kertomus 7. 3. 1930, Donnerin kok. 12. VA; Ignatius, mt., s. 21.
36. Mannerheimin kert. 7. 3. 1930.
37. Mannerheimin kert. 7. 3. 1930. — Käsky paraatista annettiin jo 4. 5. Päämajakäsä 2016, Päämajan ark. 16.
38. Bernh. Estlander, Elva Artionden ur Finlands historia V (1930), s. 383.
39. Ohto Manninen: Kansannoususta armeijaksi (1974), s. 241—242; Heinrichs, mt. s. 222—223. — Mannerheimin ja Heinrichsin keskustelu lienee tapahtunut 12.—14. 5.
40. Edvard Hjeltin päiväkirja 30. 4., Hjeltin kok. I 17; Hjelt 2. 5. senaatille, Ulkoasiainministeriön ark. 2 C c.
41. Rüdiger von der Goltz, Meine Sendung in Finland und im Baltikum (1920), s. 76; von Brück 10. 5., Ausw. Amt H 55884.
42. Karmannin muistio 16. 5., Anlagen...
43. Estlander, mt., s. 368—369; Ignatius, mt., s. 29; W. A. Douglas, Valkoinen armeija vapaussodan myöhäisemmällä kaudella, Suomen vapaussota VIII (1927), s. 104—108 ja liitteet 1—4.
44. Die finnische Armee (Abt. Ia Nr 117) ja Armee—Einteilung sekä Wilhelm Thesleffin kertomus 19. 10. 1931, Sotahist. toimiston paperit, SARk.
45. Hufvudstadsbladet 1. 5. ("Från Vasa-regeringen").
46. Alkion päiväk. 18. 5.; Nuorsuomalaisen ryhmän kok. 18. 5., Hultinin kok. 52 ja Ståhlbergin kok. 79a.
47. Muistikirja 1917—18, Lauri Ingmanin kok. B 1:4, VA.
48. Itä-Savo 14. 5.
49. Valtiopäivädelegaation kok. 23. 4., E. Estlanderin kok., Abo Akademis bibliotek; Setälä 24. 4. Svinhufvudille, Ulkoasiainmin. ark. 2 D g; Ingmanin muistikirja 1917—18 20. 5. — Julkisivun takana saksalaiset lienevät kuitenkin tunteneet epäluuloa Mannerheimia kohtaan. Saksan yleisesikunnan poliittisen jaoston edustaja Steinwachs piti Mannerheimia ententeen orientoituneiden pankki-, liikemies- ja professoripiirien edustajana. Steinwachs'n raportti 27. 5., Anlagen...
50. Sivén 31. 5. Piponiukselle.
51. Sivén 15. 5. Svinhufvudille, Sivénin kok., VA.
52. Alkion päiväk. 15. 5.
53. Heinrichs, mt., s. 238—239; Einar W. Juva, P. E. Svinhufvud II (1961), s. 207, 211.
54. Päämajan ark. 5 s. 1137.
55. Helsingin Sanomat 23. 5.; Söderhjelm toukok. Adolf Törngrenille.
56. Ignatius, mt., s. 27.
57. Jägerskiöld, mt., s. 294.
58. Mannerheimin kert. 7. 3. 1930.
59. Ignatius, mt., s. 27.
60. Ignatiuksen ja Wilkmanin hughes-keskustelu 10. 5., Wilkmanin ryhmän ark. 2; Ignatius, mt., s. 26.
61. Gadolinin kert., Sotahist. toimiston paperit.
62. Gadolinin kert. — Ajankohta voidaan päätellä siitä, että Gadolin sai 17. 5. käskyn ilmoittautua päämajassa. Päämajan ark. 16.

- op.osaston käsky 2208.
63. Wilhelm Thesleff, Upplevelser under krigsåren 1914—1918 (1919), s. 164.
 64. Heinrichs, mt., s. 229—230.
 65. Jägerskiöld, mt., s. 302—303, 307—309.
 66. Thesleffin päiväk. 5. 5.
 67. Karmannin muistio 16. 5., Anlagen...
 68. Steinwachsın raportti 23. 5., Anlagen...; Chef Sonderverband 23. 5. Laivastoviraston valtiosihteerille, SArk mf. F 85: 3.
 69. von Brück 19. 5., Ausw. Amt H 55899.
 70. Kysymyksestä esim. Jägerskiöld, mt., s. 263—267.
 71. von Brück 19. 5., Ausw. Amt H 55898—9.
 72. Mannerheimin kert. 7. 3. 1930.
 73. Helsingin Sanomat 22. 5.
 74. Tällaisella ajatustavalla saattoi olla pohjaa poliittisissa kaavailuissa: Svinhufvud mainitsi 22. 5. Ruotsin lähettiläälle, että hän aikoi — jos Mannerheim eroaisi — pyytää tätä odottamaan, sillä tämän aika voisi pian taas tulla. Westman 22. 5., Utrikesdepartementets arkiv, Stockholm.
 75. Saarijärven Paavo 29. 5. — Sotilaspiirin päällikkö Karpio ilmoitti 28. 5. Helsinkiin, että tämä kokous, johon seminaarinjohtaja Ojala oli kutsunut "määrättyä ajatuskantaa olevia henkilöitä Jyväskylältä ja sen ympäristöstä" oli "aivan yksityistä laatua". Sotavankilaitoksen ark. Fa 2 IX/4/29, VA.
 76. Wasa Posten 25. 5.
 77. Svinhufvudin muistosäätiön ark.
 78. Ruotsalaisen eduskuntaryhmän kok. 23. 5., Estlanderin kok.
 79. Mannerheim 21. 5. Senaatille, Ulkoasiainministeriön ark. 2 C c. — On todennäköistä, että päämajassa laadittu armeijas suunnitelma oli jo tässä vaiheessa ainakin Svinhufvudin tiedossa. Sehän oli valmistunut jo päämajan ollessa Mikkelissä. Thesleffin kertomuksen mukaan von der Goltz antoi saksalaisten suunnitelman sen jälkeen, kun Mannerheimin suunnitelma oli jätetty senaatille. Thesleffin kert. 19. 10. 1931.
 80. Thesleff, mt., s. 164; P. E. Svinhufvud 22. 5., Anlagen...
 81. Hjeltin kirje 2. 5. ja Svinhufvudin konsepti, UM 2 C c.
 82. Thesleff s 164; Thesleffin kert. 19. 10. 1931. — Erään listan mukaan Suomen armeijaan oli komennettava seuraavat saksalaiset upseerit: yleisesikuntaan yleisesikunnan päällikkö, adjutantti, 5 yleisesikuntaupseeria (eri osastoihin), teknillisen prikaatin esikuntapäällikkö, 3 lentäjää, viestitusupseeri, komentajan (? ylipäällikön) adjutantti, upseeri kadettikuntaan, upseeri taistelukouluun, upseeri tykistökouluun, sota-akatemian komentaja (tarvittaisiin vasta myöhemmin); joukkoihin 4 yleisesikuntaupseeria (3 divisioonaa ja vuoristoprikaatia varten); sotaministeriön 3 yleisesikuntaupseeria, 1 ylempi intendentuurivirkamies, 1 ilotulitusupseeri. Yhteensä siis 26 upseeria, joista osa oli määrä miehittää Itämerendivisioonasta. Laivaston upseereja ei listaan ollut vielä otettu. Sotahist. toimiston paperit: "Zur finnischen Armee". — Tätä määrää vastaa senaattori Freyn 27. 5. mainitsema luku: 22 saksalaista upseeria, meriväki erikseen.
 83. Steinwachsın raportit 23. ja 27. 5., Anlagen...; vrt. Crantzın

22. 5. saamasta rauhansopimussuunnitelmasta Enckell, mt., s. 296.
84. Ignatiuksen muistelmia vapaussodan ajoilta s. 27, Hannes Ignatiuksen ark., SARK.
85. Mannerheim-ark.; Heinrichs, mt. s. 221—226.
86. Kuvaus neuvottelusta perustuu ensi sijassa seuraaviin lähteisiin: Kaksi muistiinpanoliuskaa Svinhufvudin muistosäätiön kokoelmassa ("Mannerheims förslag för kvarstående" ja "1. Meriväki — — —"), Steinwachsian raportti 23. 5., Anlagen..., Estlander, mt., s. 382 ja Mannerheimin kert. 7. 3. 1930.
87. Senaatin diaarissa kirjeet on päivätty 23. 5. (KD Sot.T. 1918 n:o 8/201 ja n:o 75/406), mutta päätös näistä asioista tehtiin vasta sisäasiaintoimituskunnan esittelystä 24. 5.
88. Sota-asiaintoimitusk. diaari 1918 38/85, SARK. — Senaatin ja päämajan hyvästä yhteistoiminnasta meripuolustusasioissa todistaa se, että kenraali Ignatius ja senaattori Renvall yhdessä tunnustelivat 18. 5. mahdollisuutta saada saksalainen korvettikapteeni Reuter laivaston komentajaksi. Reuter 21. 5. Laivastoviraston valtiosihteerille. SARK:n mf F 85: 3.
89. Mannerheimin ehdot ("rätt att beforda — — —"), Mannerheim-ark.
90. Mannerheim sanoi W. Söderhjelmille: "Systeemit ovat jokseenkin samanlaiset kaikkialla, toinen on ottanut parhaat puolet toisesta. Mutta jos on jotakin, joka on ylivoimainen, on se luonnollisesti se, joka on osoittanut omaavansa suurimman kyvyn voittaa, saksalainen. Ja koska kaikki nuoret, joista voidaan odottaa heidän muodostavan hyvän suomalaisen upseerikunnan, ovat käyneet sitä koulua, olisin kai äärettömän yksinkertainen, jos pitäisin kiinni jostain muusta. Se ei luonnollisesti tule kysymykseenkään. — Vrt. myös Heinrichs, mt., s. 230—232.
91. Op.os. käskyt 2169—2171, Päämajan ark. 16.
92. Ruotsalaisen eduskuntaryhmän kok. 23. 5., Estlanderin kok.
93. Ruotsalaisen eduskuntaryhmän kok. 23. 5., Estlanderin kok.
94. Karjalan Aamulehti 29. 5.
95. Söderhjelm toukok. 1918 Törngrenille.
96. Mannerheimin kert. 26. 5. 1930, Donnerin kok. 12.
97. Helsingin Sanomat 26. 5. — Lehdistössä mainittiin erehdyksessä ainakin yksi sellainen, joka ei ollut pyytänyt eroa: kenraali Löfström ilmoitti tuottuneena, ettei hänellä ollut mitään aikoja eroa. Päämajan ark. 43 s. 14581. — Vrt. myös Wiborgs Nyheter 29. 5. ("Vår armés officerskår").
98. Op.os. käskyt 2231 ja 2238, Päämajan ark. 16.
99. Wilkman 24. 5. klo 23.11 Svinhufvudille, Wilkmanin ryhmän ark. 2.
100. Svenska Tidningen ja Helsingin Sanomat 22. 5.
101. "Die finnische Armee" (Abt. Ia Nr 117 Geheim 7. 6. 1918).
102. Wilkman 24. ja 30. 5. Ausfeldille, Wilkmanin ryhmän ark. 2. — Wilkmanista Einar Fieandt, Kenraali Wilkman (Kulkuset 1918 s. 15).
103. Söderhjelm toukok. 1918 Törngrenille.
104. Hufvudstadsbladet 22. 5., Svenska Tidningen 22. 5., Uusi Päivä 22. ja 25. 5. — Sivénin kertoman mukaan hänen ehdokkuuttaan tukivat aktivistit, maalaisliittolaiset ja suomettarelaiset. Sivén

31. 5. Piponiukselle.
105. Alkion päiväk. 20. 5.
106. Keskustelu valtionhoitajakysymyksestä 16. 5., Ståhlbergin kok. 79a.
107. Westman 22. 5., Utrikesdepartementets arkiv.
108. Wiborgs Nyheter 23. 5.
109. Sivén 31. 5. Piponiukselle. — Myös lehtitietojen mukaan käytiin 23. 5. neuvotteluja maalaisliiton osallistumisesta hallitukseen. Wiborgs Nyheter 24. 5.
110. Steinwachs'n raportti 23. 5., Anlagen... — Myös Helsingin Sanomat mainitsee 24. 5. ulkoasiainvaltiosihteeristä.
111. Sivén 31. 5. Piponiukselle; Svenska Tidningen 24. 5. — Sotaministeriehdokkaina mainittiin tässä vaiheessa myös Paul von Gerich, Rudolf Walden ja Hannes Ignatius. Näistä von Gerich oli joutunut päämajan epäsuosioon opposition toiminnan takia huhtikuussa. Hän oli 6. 5. pyytänyt eroa palveluksesta, koska hän katsoi joutuneensa syrjäytetyksi, kun Gösta Theslöf nimettiin Helsingin komendantiksi. Wasabladet 30. 5., Wiborgs Nyheter 30. 5. ja 5. 6.; Paul von Gerich 6. 5. Walter von Gerichille, Etelä-Suomen joukkojen esik. ark., SARk.
112. Manninen: 'Kansan äänen ilmauksia', s. 259; Akermanin haastattelu, Svinhufvudin muistosäätiön kok.; Thesleffin sähkökopiokirja, Ostseedivision 4; Turun Sanomat 28. 5. — Thesleffin vaikutuksen vähentämisyrityksenä voidaan pitää myös sitä, että tälle 4. 5. tarjottiin Viipurin alueen esikuntapäällikön virkaa. Thesleff suostuikin tarjoukseen, mutta toistaiseksi hän ei "voinut" jättää yhdysupseerin tehtävänsä ja jäi siis Helsinkiin. Jägerskiöld erehtyy (mt., s. 310) mainitessaan Thesleffille tarjotun piirin päällikön virkaa. Op.os. n:o 2024, Päämajan ark. 16; Thesleffin päiväk. 5. 5.
113. Wilkman 24. 5. klo 23.15 Mannerheimille, Wilkmanin ryhmän ark. 2.
114. Op.os. n:o 2235 ja 2236, Päämajan ark. 16; Senaatin talousos. kanslia 1918 41/201.
115. Valtiopäivädelegaation kok. 25. 5., Hultinin kok. 52.
116. Ståhlbergin muistiinpano 25. 5., Ståhlbergin kok. 79a; Steinwachs'n raportit 25. ja 27. 5., Anlagen...; Alkion päiväk. 28. 5.
117. Uusi Suometar ja Hufvudstadsbladet 26. 5.
118. Valtiopäivädelegaation kok. 27. 5., Svinhufvudin muistosäätiön kok. ja Ståhlbergin kok. 79a.
119. Steinwachs'n raportti 27. 5., Anlagen...
120. Tällaiseen johtopäätökseen houkuttelee se, että senaattori Talas on senaatin pöytäkirjaan (talousosaston pöytäk. 27. 5. klo 21) merkityttänyt ehdottaneensa sotaministeriksi Wilkmania. Ajatuksena oli ehkä se, että jos ylipäälliköksi tulisi saksalainen, olisi sotaministerin oltava puhtaasti suomalainen mies eikä saksalaisten vaikutuspiirissä ollut ruotsinkielinen Thesleff.
121. Päiväämätön muistio, Svinhufvudin muistosäätiön kok.
122. Ignatius, mt., s. 30.
123. Steinwachs'n raportti 27. 5.
124. Thesleff, mt., s. 165.
125. Ignatiuksen Muistelmia vapaussodan ajoilta s. 27; Mannerheimin

- kert. 7. 3. 1930.
126. Akermanin haastattelu, Svinhufvudin muistosäätiön kok. — Mannerheimin lausuman kakuja vrt. Wiipuri ja Turun Sanomat 28. 5.
 127. Törngrenin päiväkirjamerkintä 29. 5., Erik Heinrichsin kok. 41, SArk.
 128. Steinwachsın raportti 27. 5.; Ylipäällikön päiväkäsky 28. 5.
 129. Ignatiuksen Muistelmia vapaussodan ajoilta s. 27.
 130. Steinwachsın raportti 27. 5.
 131. von der Goltz, mt., s. 82—83; von Brück 28. 5., Ausw.Amt L 82247—8; von der Goltz 27. 5. (Abt. Ia Nr 74 geh), Anlagen...
 132. Thesleffin päiväk. 27. 5.
 133. Mannerheim on myöhemminkin korostanut, että hän ei pitänyt tiukasti kiinni ruotsalaisten upseerien pitämisestä. Mannerheimin kert. 7. 3. 1930; Jägerskiöld, mt., s. 304.
 134. Mannerheim 27. 5. 1918 n:o 2248, Päämajan ark. 5 s. 1139.
 135. Valtiopäivädelegaation kok. 27. 5., Estlanderin kok.
 136. Steinwachsın raportti 27. 5. ja von der Goltz 27. 5. (Abt. Ia Nr 72 geh.), Anlagen...; Valtiopäivädelegaation kok. 27. 5., Svinhufvudin muistosäätiön kok. ja Estlanderin kok.; Alkion päiväk. 27. 5.
 137. Steinwachsın raportti 27. 5.; Valtiopäivädelegaation kok. 27. 5.; Svinhufvudin muistosäätiön kok. ja Estlanderin kok.; Alkion päiväk. 27. 5.
 138. Senaatin talousos. pöytäk. 27. 5. klo 21.
 139. Uusi Suometar 29. 5.
 140. Senaatin talousos. pöytäk. 29. 5. klo 23.
 141. Sota-asiaintoimituskunnan kirjediaari 1918, SArk.
 142. Kansallisen armeijan vaativat pääsivät vuorostaan merkittäviin aseisiin. V. O. Sivén sai vihdoin jo sodan aikana tavoittelemansa toimen: senaatti nimitti hänet sotajoukkojen vt. ylilääkäriksi. Senaatin talousos. pöytäk. 31. 5.
 143. Ignatiuksen—Wilkmanin hughes-keskustelu 30. 5. klo 22.35, Wilkmanin ryhmän ark. 2; Helsingin Sanomat 31. 5.
 144. Mannerheimin kert. 7. 3. 1930.
 145. Keski-Pohjanmaa 1. 6., Karjalan Aamulehti 31. 5.; Etelä-Pohjanmaan aluepiirin suojeluskuntien edustajakokouksen pöytäk. 2. 6., Vaasan sotilaspiirin ark. 1, SArk. — Mannerheimin saaman rahallisen tunnustuksen määrää paljoksutettiin myös nuorsuomalaisen ryhmän kokouksessa 30. 5. Hultinin kok. 52.
 146. Heinrichs (mt., s. 240) on katsonut, että Mannerheim jo erotesaan tajusi keskusvaltain häviävän sodan. Näin pitkälle menevään johtopäätökseen ei liene perusteita. Päin vastoin Mannerheim juuri Pietarin-suunnitelmissaan laskei osittain Saksan avun varaan: oli luotava tilanne, jossa Saksa toimisi Suomen — tosin passiivisena — selkänöjana ja jossa Englanti hyväksyisi suomalaisten joukkojen etenemisen Venäjän alueelle. Ignatius (mt., s. 20) kertoi lokakuussa 1918 Mannerheimin mielipiteen maailmansodasta olleen: 'Sota ei tule loppumaan kummankaan puolen valtavalla voitolla, sentähden ei tule Suomen riitaantua minkään valtakunnan kanssa'. Suomelle oli tärkeätä, että sillä on rauhanneuvotteluissa puolellaan yleinen myötätunto ja 'se meillä voi

olla, sillä me olemme taistelleet anarkismia vastaan sekä laillisen järjestyksen ja kulttuurin puolesta. Tähän kuvaukseen on tosin saattanut vaikuttaa sotatilanteen ratkaiseva muutos elokuussa, mutta se lienee kuitenkin lähempänä toukokuun 1918 kantaa kuin Heinrichsin johtopäätös.

147. Mannerheimin kert. 7. 3., 9. 5. 1930, Donnerin kok. 12, ja 20. 5., Donnerin kok. 32.

Summary

Mannerheim's resignation in May 1918

The writer analyses the divergences of facts in Marshal Mannerheim's Memoirs and the records of the Finnish Senate regarding the resignation of the Supreme Commander 1918. Using altogether new or in reasearch work sofar almost unused documents as well as personal recollections written in the 1920's and 1930's the course of events is reconstructed: Mannerheim's resignation (20. 5.), the mediation attempts (especially the long negotiation 23. 5.), the Senate's final decision (27. 5.) and at last the acceptance of the resignation (29. 5.). Day by day the dispute caused by the view Mannerheim had adopted and the opinion of the German military command, in Finland represented by count Rüdiger von der Goltz, is followed. The irreconcilable conflict quite logically led to the Senate's acceptance of the Supreme Commander's resignation, as they at that time considered Germany's support in organizing the Army and of the country's foreign policy irreplaceable.

In addition to this outward and formal conflict the writer examines the diversity in opinion of Mannerheim and the Senate regarding assistance to the white Russians against the Bolshevist government and the Senate's negotiations past the Supreme Commander with the opposition against the Russian-type military system and with the Germans, in other words the Senate's "disloyalty" as Mannerheim called it.

Mannerheims disappointment with the opposition against the Petersburg-plan and the Senate's favourable attitude for home policy reasons — towards his adversaries might have been the psychological reason why Mannerheim instead of yielding to the Germans chose to resign.

It is here shown that although the picture Mannerheim gives in his memoirs in some details is incorrect (for example the mediation that went on for a week is described as if it had been only one negotiation and it is also incorrectly dated as 30. 5. though it ought to be 23. 5.) the documents seem to confirm the total picture as it is shown in the memoirs.

TALVISODAN TAUSTAA JA TULOKSIA

(Sotahistoriallisen Seuran vuosikokouksessa 27. 2. 1974 pidetty esitelmä)

Matti Lauerma

Olipa kerran sota, lyhyt mutta kova, kenties epätoivoisimman tuntuinen, mihin Suomen kansa on milloinkaan joutunut.

Tämä sota, Suomen talvisota, käytiin ajankohtana, jolloin toinen maailmansota oli käynnissä, mutta sotatoimet lamassa. Muulla maailmalla oli hyvää aikaa seurata erikoislaatuista näytelmää, jättiläisen ja kääpiön kaksintaistelua. Kääpiö selviytyi kovasta leikistä tavallaan voittajana. Suomi menetti paljon, mutta näytti ainakin toistaiseksi pelastaneen sen, minkä puolesta tunsii taistelleensa — itsenäisyytensä.

Maailman myötätunto oli selvästi kääpiön puolella — eikä vain siksi, että se oli kääpiö. Suomen katsottiin taistelleen oikeuden puolesta vääryyttä vastaan. Yksimielisyys ja sisu, jota suomalaiset olivat tässä taistelussa osoittaneet, nosti heidät aidon sankarikansan maineeseen.

”Sankarikansa” itse oli tietysti saavutuksestaan ylpeä. Talvisota säilyi pitkään suomalaisten muistissa eräänlaisena pyhänä sotana. Tässä kohden se eroaa selvästi vuosien 1941—44 niin sanotusta jatkosodasta, jonka aiheellisuus ja oikeutus asetettiin varsin tuoreeltaan kyseelliseksi. Vain muutamassa harvassa, vuoden 1945 tienoilla ilmestyneessä, jälkiviisauden ja poliittisen opportunistin värittämässä painotuotteessa kohdistettiin samantyyppistä kritiikkiä myös talvisotaan.

Todella vilkkaan keskustelun viritti vasta vuonna 1957 amerikkalainen Charles Lundin teoksellaan ”Finland in the Second World War”. Siinä Suomen sotavuosien aikainen ulkopoliittikka kuvataan suorastaan typeräksi. Kirja ilmestyi pian myös ruotsiksi

ja suomeksi. Sen Suomessa saama vastaanotto ei ollut suopea. Lundinia moitittiin yleisesti jälkiviisaudesta ja myös siitä, ettei hän supervallan kansalaisena kyennyt ymmärtämään pienen maan vaikeuksia.

Lundinin heittämään ärsykkeeseen reagoitiin. Talvisotaan johdanutta kehitystä ovat selvittelleet lukuisat suomalaisetkin tutkijat. Tyydyn tässä toteamaan — tekijäin nimien aakkosjärjestyksessä — Wolf Halstin, Max Jakobsonin, Keijo Korhosen ja Helge Seppälän teokset sekä Juhani Suomen väitöskirjan, joka tosin ei ulotu vuoteen 1939 asti.

Historiantutkijat ovat pakostakin joutuneet ottamaan kantaa kipeään kysymykseen: oliko talvisota väistämätön? Saman ovat tehneet muistelmateoksissaan tai julkisesti esittämässään puheenvuoroissa monet sotavuosien poliitikot ja sotilasjohtajat. Vastausta etsittäessä ollaan saman vaikeuden edessä, joka haittaa lähes kaikkea lähimenneisyyteen kohdistuvaa historiantutkimusta. Saatavilla oleva lähdeaineisto on runsas, mutta kiusallisella tavalla aukollinen.

Tietääksemme, miten tarkoitustaan vastaavaa Suomen idänpolitiikka 1930-luvun loppuvuosina oli, meidän olisi tunnettava Neuvostoliiton Suomen-politiikan silloiset tavoitteet. Ne ilmeisesti löytyisivät Kremlin arkistosta, mutta se on pysynyt ainakin ulkomaisilta tutkijoilta tiiviisti suljettuna.

Neuvostoliiton julkisesti antamiin selityksiin taas on pakko suhtautua erittäin kriittisesti. Suurta asiantuntemusta ei edellytä sen tosiasian tietäminen, että poliittisten ratkaisujen todelliset motiivit ja tavoitteet ovat usein hyvin etäällä niistä argumenteista, joilla päätöksiä julkisesti perustellaan. Näin näyttää olleen aina ja kaikkialla.

Meiltä siis puuttuu varma tieto eräistä ratkaisevan tärkeistä tosiasioista. Se on jouduttu korvaamaan tapahtumien ulkoisen kulun perusteella tehdyillä päätelmillä ja oletamuksilla, jotka aina ovat enemmän tai vähemmän epävarmoja. Tutkimustulosten osittainen epävarmuus puolestaan tarjoaa mahdollisuuden toisistaan jyrkästikin poikkeavien historiantulkintojen esittämiseen.

Lähimenneisyyden historian tulkintaan sisältyy usein "jossittelua", kysymyksenasettelua, joka noudattaa kaavaa "miten olisi käynyt, jos olisi tehty niin ja niin". Tällaista jossittelua pidetään yleisesti epätieteellisenä. Koska syyllistyn siihen tuonnempana itsekin, tähdennän, että menneisyyttä koskevaan kysymykseen, johon sisältyy sana "jos", ei milloinkaan saada täysin varmaa vastausta. Tällainen kysymys voi avata hyödyllisiäkin näköaloja siihen, miten olisi voinut käydä, mutta se on oleellisesti muuta kuin tieto siitä, miten olisi käynyt.

Päättyessään rakentaa itselleen uuden pääkaupungin Nevan soille Pietari Suuri teki ratkaisun, joka Suomen kannalta on historian kohtalokkaimpia. Pääkaupunkia ei sopinut jättää raja-kaupungiksi, se tarvitsi suojakseen etumaastoa. Uudenkaupungin rauhassa tämän turvallisuusvyöhykkeen eturaja vedettiin suunnilleen Suomen nykyisen kaakkoisrajan tasalle. Ruotsin kevytmielisesti aloittama Hattujen sota siirsi sen kauemmas länteen ja luoteeseen — Kymijoelle ja Saimaalle. Vuonna 1809 raja siirtyi Pohjanlahdelle ja Tornionjoelle.

Aleksanteri I oli kyllin kaukonäköinen oivaltaakseen, ettei ollut samantekevää, miten uuden rajan ja Pietarin välisellä alueella Venäjään suhtauduttiin. Keisarin ratkaisuksi tuli laajan autonomian myöntäminen Suomelle, mihin liittyi Ruotsin vallan ajalta periytyvän valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen ja kulttuurin säilyttäminen ennallaan.

Suomelle suosiollisten toimenpiteiden sarjan täydensi "Vanhan Suomen" liittäminen muuhun Suomeen. Suomen ja Venäjän välinen raja, joka oli lakannut olemasta Pietarin suojavyöhykkeen raja, siirtyi takaisin Rajajoelle.

Venäjällä oli aihetta olla tyytyväinen tämän politiikan tuloksiin. Vuonna 1812, Napoleonin Suuren Armeijan hyökätessä Venäjälle, Suomi pysyi uskollisena uudelle hallitsijalleen. Neljä vuosikymmentä myöhemmin suomalaiset puolustivat yhdessä venäläisten kanssa maansa rannikkoa englantilaisten ja ranskalaisen hyökkäyksiä vastaan.

Vuosisadan vaihde toi mukanaan jyrkän käänteen. Niinkuin

Suomen ja Venäjän suhteissa tapahtuneet jyrkät muutokset yleensäkin sekin johtui suurpoliittisten suhdanteiden muuttumisesta. Venäjän ja sen mahtavan rajanaapurin, Saksan keisarikunnan suhteet kärjistyivät 1890-luvulta lähtien tavalla, joka enteili sotaa.

Venäjä vainusi vaaraa varhain, kuten oli vainunnut vuonna 1809 ja vainusi jälleen 1930-luvulla. Vaikka Suomen suunta olikin mahdollisessa suurvaltasodassa toisarvoinen, puolustusvalmiutta tehostettiin täälläkin. Hyvin perusteltuihin sotilaallisiin toimenpiteisiin sekaantui kuitenkin kansalliskiihkoisia pyrkimyksiä, jollaiset tuolloin olivat leimallisia vähin koko Euroopalle. Ei riittänyt, että Suomeen sijoitettiin venäläisiä varuskuntia ja että sen rannikoita linnoitettiin. Suomi oli sulatettava Venäjään, siltä oli riistettävä autonomia, kansallinen kulttuuri, jopa kansalliskieletkin.

Reaktionona oli Suomen oikeustaistelu, joka jatkui sitkeänä vuodesta toiseen, niin toivottomalta kuin se ajoittain näyttikin. Venäjästä tuli Suomelle jälleen "perivihollinen". Ensimmäisen maailmansodan sytyttyä oikeustaistelu kehittyi itsenäisyystaisteluksi. Kun suurpoliittinen kehitys oli Suomelle suotuisa, kehityksen lopputuloksena oli maan itsenäistyminen.

Suomen itsenäistyminen yhdessä maailmansodan muiden seuraamusten kanssa saattoi Neuvostoliitoksi muuntuvan Venäjän Itämeren piirissä uuteen ja outoon asemaan. Vuonna 1914 sen valtapiiriin oli kuulunut Itämeren rannikko Tornioista Memeliin asti. Nyt tämä rannikkokaista oli kutistunut kaidaksi palaksi Suomenlahden perukkaa. Kapean, helposti suljettavissa olevan Suomenlahden kummallakin rannalla oli nyt itsenäinen valtio, ja niistä toisen raja kulki vain muutaman peninkulman päässä Leningradista.

Tämä kiusallisen lähelle työntynyt pikkuvaltio ei ollut Leningradista ja Moskovasta nähtynä luotettava rajanaapuri. Tuoreessa muistissa oli, että Suomi oli vuosina 1918—1920 sallinut alueellaan järjestäytyneiden vapaajoukkojen tunkeutua rajan yli irroitukseksi Vienan, Aunuksen ja Inkerinkin Venäjästä. Seuraavien kahden vuosikymmenen aikana huomattavan laajat suo-

malaispiirit suhtautuivat Neuvostoliittoon tavalla, joka ei ollut vain epäystävällinen vaan avoimesti vihamielinenkin. Akateeminen Karjala-Seura elätteli haavettaan Itä-Karjalan liittämisestä Suomeen.

Suomi sinänsä oli tietysti Neuvostoliitolle vaaraton. Realistisempi oli toinen huoli. Suomen itsenäistymisvaiheeseen liittyi paljonkin itäisen naapurin mielestä arvelluttavaa. Suomalaiset separatistit, jotka vuosina 1914—1917 olivat vehkeilleet irroittaakseen Suomen keisarikunnasta, olivat etsineet ja saaneet apua Saksalta. Vuonna 1918 Suomi oli ottanut vastaan maahansa saapuvat saksalaiset joukot ja valinnut saksalaisen prinssin kuninkaakseen. Vuotta myöhemmin Englannin meri- ja ilmavoimat hyökkäilivät Suomen alueelta käsin Kronstadtia vastaan. Kun tähän kaikkeen lisättiin maailmansodan aikaisen suomalais-saksalaisen aseveljeyden muistojen näkyvä — joskin paljolta epäpoliittinen — vaalminen ja myös Suomen ja Englannin näkyvästi hyvät suhteet, johtopäätelmä oli valmis: Suomi olisi vastaisuudessakin karkäs tarjoutumaan minkä tahansa Neuvostoliittoa vastaan sotivan suurvallan liittokumppaniksi ja sen joukkojen tukialueeksi. — Johtopäätös oli ymmärrettävä, mutta hätiköity.

Tällaisten epäluulojen innokkaita lietsojia olivat Suomesta paenneet punaiset emigrantit, joista eräät kohosivat uudessa kotimaassaan huomattaviin asemiin. Näiden maanpakolaisten suurena haaveena oli revanši vuoden 1918 tappiosta, ja heidän tiedetään toimineen tarmokkaasti tehdäkseen haaveestaan totta. He näyttivät myös sitkeästi elätelleen ja venäläisille tyrkyttäneen käsitystä, että Suomen sorrettu työväenluokka oli valmis uuteen kapinaan heti saadessaan tukea itärajan takaa. Aino Kuusisen muistelmissaan esittämä väite, että hänen entisellä aviomiehellään Otto-Villellä oli huomattava osuus talvisodan syntyyn, on täysin uskottava.

Suomalaisilla oli omat, perustellut epäluulon aiheensa. Sortovuodet olivat vielä 1930-luvun lopullakin lähimenneisyyttä, jonka muistoista oli vaikea vapautua. Neuvostoliitto oli uuden, suomalaisille vieraan yhteiskuntajärjestelmänsä vuoksi ehkä vielä

vastenmielisempi naapuri kuin Nikolai II:n Venäjä. Muistettiin tuki, jonka vuoden 1918 punaiset olivat venäläisiltä aateveljiltään saaneet. Silloinen kapina nähtiin Leninin yrityksenä ottaa Suomelta toisella kädellä pois se, minkä toinen oli ojentanut. Eikä näyttänyt olevan takeita siitä, että silloinen yritys jäisi viimeiseksi. Epäluuloa piti yllä moneen kertaan todettu tosiasia, että Suomen kommunistit, jotka pyrkivät maansa valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen väkivaltaiseen kumoamiseen, saivat tukea itärajan takaa. Eikä Neuvostoliiton valtiojohtoinen lehdistö suinkaan suhtautunut Suomeen sen suopeammin kuin meikäläinen oikeistolehdistö Neuvostoliittoon.

Jälkiviisautena voi sanoa, että jos Suomi olisi 1920- ja 1930-luvulla pyrkinyt tekemään voitavansa turvallisuutensa takaamiseksi, se olisi toiminut kahdella linjalla. Ensimmäkin se olisi kaikin mahdollisin keinoin pyrkinyt osoittamaan Neuvostoliitolle, että Suomi haluaa pysyä itäisen naapurinsa kanssa sovussa ja rauhassa. Toiseksi se olisi kehittänyt valmiutensa aseelliseen puolustukseen niin korkealle tasolle kuin maan resurssit suinkin olisivat sallineet, sekä hillitäkseen Neuvostoliiton mahdollista hyökkäyshalua että osoittaakseen muille suurvalloille hyökkäyksen Suomen kautta Neuvostoliittoa vastaan kannattamattomaksi.

Molemmilla linjoilla Suomen yritykset jäivät puolitiehen. Silloinen ulkopoliitikka ei tavoitteiltaan suuresti eronnut myöhemmästä Paasikiven linjasta. Suomi halusi pysytellä suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella, elää rauhassa, pysyä hyvissä väleissä muiden valtioiden, myös Neuvostoliiton kanssa.

Ulkopolitiikan — nimenomaan idänpolitiikan — aktiviteetissa sen sijaan oli nykyiseen verrattuna näkyvä ero. Suomi solmi Neuvostoliiton kanssa vuonna 1932 hyökkäämättömyyssopimuksen, jonka uudistettuna piti olla voimassa vuoteen 1945 asti. Se pyrki pitämään diplomaattisuhteensa itään korrekteinä, mutta ei tällä suunnalla juuri muuta tehnytään. Jonkinmoinen etsikköaikansa Suomen idänpolitiikalla oli ilmeisesti vuosina 1937—38, jolloin Saksan nopeasta voimistumisesta huolestunut Neuvostoliitto yritti solmia Suomeen läheisemmät suhteet. Tilaisuus

jäi käyttämättä. Varsin taidokasta ei Suomen silloinen ulkopolitiikka ehkä ollut, mutta on kohtuullista todeta, etteivät muutkaan ensimmäisen maailmansodan synnyttämät valtiot tällä alalla liiemmin loistelleet. Kokemusta puuttui kaikilta.

Aseellisen maanpuolustuksen alalla laiminlyönnit olivat ainakin yhtä ilmeiset. Suomessa kehitettiin maan oloihin soveltuva taktiikka, jonka sotakokemukset osoittivat hyvin tarkoitustaan vastaavaksi. Armeija antoi varusmiehilleen ja suojeluskuntajärjestö jäsenilleen tehokasta koulutusta. Mutta materiaalinen valmius, joka oli ratkaisevasti eduskunnan myöntämien määrärahojen varassa, jäi arvelluttavan heikoksi. Sama kitsastelu johti siihen, että melkoinen määrä kenttäkelpoisia miehiä siirrettiin kutsunnoissa II luokan nostoväkeen, joka jäi rauhan-aikaista sotilaskoulutusta vaille. Vuonna 1939 Suomi joutui ottamaan suurvallan hyökkäyksen vastaan yhdeksällä heikosti varustetulla divisioonalla. Vuoden 1941 liikekannallepano osoitti, että maalla olisi ollut edellytykset seitsemäntoista kunnolla varustetun divisioonan perustamiseen.

Me emme tiedä, olisivatko itään syydetyt ystävyiden vakuutukset ja aseistautuminen hampaisiin saakka yhdessäkään riittäneet varjelemaan Suomea siltä, mikä sen osaksi marraskuun viimeisenä päivänä 1939 tuli. Mutta sen me tiedämme, että toisen maailmansodan syttyessä Neuvostoliitto ei luottanut joko Suomen haluun tai sen kykyyn pysyä puolueettomana. Todennäköisesti se ei luottanut kumpaankaan. Luottamuksen puute tuli nopeasti ilmi.

Neuvostoliiton ja Saksan 23. päivänä elokuuta 1939 solmimaan hyökkäämättömyyssopimukseen liittyi kuuluisa ”salainen lisäpöytäkirja”. Se totesi Baltian valtioiden ja Suomen kuuluvan Neuvostoliiton etupiiriin. Toisin sanoen Hitler jätti ne Stalinin armoille saadakseen nujertaa Puolan ja suojatakseen selustansa mahdollisessa taistelussa Ranskaa ja Englantia vastaan. Pikkuvaltiot olivat jälleen kerran vaihtorahana suurten välisessä kaupassa. Lisäpöytäkirjan teksti julkaistiin vasta toisen maailmansodan päättyttyä, mutta sen keskeinen sisältö oli tapahtumien

kulun perusteella helppo todeta — jopa meilläkin.

Suomen ja Neuvostoliiton välisten neuvottelujen lokakuussa alkaessa Suomen asema oli — lievimminkin sanoen — tukala. Baltian valtiot olivat jo alistuneet Neuvostoliiton niille sanelemissiin vaatimuksiin. Suomi oli eristetyssä asemassa, sen mahdollisuudet saada ulkoapäin tehokasta tukea olivat lähes olemattomat. Mahdollisuudet puolustautua mahtavaa itäistä naapuria vastaan tiedettiin perin heikoiksi.

Tuskin voi väittää, etteikö Suomi suhtautunut syntyneeseen tilanteeseen vakavasti. Se lähetti neuvottelijansa Moskovaan ja mobilisoi samanaikaisesti armeijansa. Viimeksi mainitussa toimpiteessä eräät ovat jälkikäteen nähneet neuvottelukumppanin harkitsematonta ärsyttämistä, mutta sen laiminlyöminen olisi ollut ilmeisen vastuuton teko. Vain kuukautta aiemmin oli nähty, miten yllättävän nopea ja raju suurvalta-armeijan hyökkäys saattoi olla ja mitä liikekannallepanon viivyttäminen ulkopolitiisista syistä oli Puolalle merkinnyt.

Moskovassa käydyissä neuvotteluissa Neuvostoliiton edustajat esiintyivät pitkään maltillisen asiallisesti, ”liikemiesmäisesti”, mutta eivät liiemmin tinkineet vaatimuksistaan. Suomalaiset tinkivät, torjumatta silti neuvottelukumppanin ehdotuksia kauttaaltaan. Se ei riittänyt. Lopputuloksena oli neuvottelujen katkeaminen tuloksettomina 13. päivänä marraskuuta.

Ilmeistä on, että Suomen hallitus ja sen Moskovaan lähettämät valtuutetut tekivät joukon virheitä. Neuvostoliiton ehdotuksille ei kyetty asettamaan tyydyttävää vastatarjousta. Sen esittämiä, varsinkin kevyesti verhottuja uhkauksia ei tajuttu. Neuvottelujen raukeamista ei oivallettu lopulliseksi.

Tässä asenteessa ilmeni runsaasti sinisilmäistä toiveajattelua. Luotettiin hyökkäämättömyyssopimukseen, luotettiin kansainliittoon, luotettiin muiden Pohjoismaiden avoimesti ilmaisemaan myötätuntoon. Haluttiin uskoa, että Neuvostoliitto pelotteli mutta ei turvautuisi aseisiin. Mutta syitä jäykkään asennoitumiseen oli toki muitakin.

Pahimpina kantoina neuvottelijain kaskessa olivat Neuvostoliiton vaatimukset, jotka koskivat rajan siirtoa Kannaksella ja

Hankoniemeltä tai sen lähitienoilta luovutettavaa laivastotukikohtaa. Rajan siirtäminen Kannaksella Neuvostoliiton ehdotamalle linjalle olisi arvelluttavasti heikentänyt Suomen mahdollisuuksia puolustaa itäraajansa arinta osaa. Hankoniemen tukikohta olisi ollut Suomelle sotilaallisesti vaarallinen ja lisäksi tehnyt maan puolueettomuuden kyseelliseksi.

Suomella ei myöskään ollut mitään takeita siitä, että Neuvostoliiton esittämät, sinänsä ehkä vielä siedettävät vaatimukset jäisivät lajissaan viimeisiksi. Seuraisivatko niitä ehkä uudet ja jälleen uudet, kunnes maan itsenäisyydestä ei olisi mitään jäljellä? Tuoreessa muistissa oli tapa, jolla Hitler oli käsitellyt Tšekkoslovakiaa. Syksyllä 1938 maa oli silvottu tavalla, joka teki siitä tosiasiallisesti puolustuskyvyttömän. Maaliskuussa 1939 sen itsenäisyydestä oli tehty loppu äskeisistä juhlallisista vakuutuksista piittaamatta. Niin oli tehnyt Hitler. Ja Stalin oli nyt — tavallaan — Hitlerin liittokumppani.

Ja lopuksi: Suomi oli demokraattisesti hallittu maa. Hallitus ei voinut jättää huomiotta eduskunnan ja yleisen mielipiteen asennoitumista. Neuvostoliiton vaatimuksissa oli paljon sellaista, mitä Suomen hallituksen jäsenten itsensäkin oli vaikea ymmärtää. Vielä vaikeampi oli tehdä ne ymmärrettäviksi laajemmille piireille. Mitään oikeudellista perustaa ei itäisen naapurin vaatimuksilla ollut. Suomalaisien oli vaikea vapautua käsityksestä, että kansainvälisessä politiikassakin oikeus asettui — sen oli asetettava — voiman edelle. Täytyi hänen venäläisten myös ymmärtää, ettei suomalaisilla ollut halua eikä mahdollisuuttaakaan käydä heidän kimppuunsa. Ainoa kolmas valtio, jolla silloisessa tilanteessa näytti olevan maantieteelliset edellytykset hyökätä Neuvostoliittoa vastaan Suomen alueen kautta, oli Saksa. Ja Saksahan oli nyt Neuvostoliiton ystävä. Suomalaisilta tuskin voi kohtuudella vaatia, että he olisivat syksyllä 1939 nähneet sen, mikä tapahtui kesäkuussa 1941. Kremlissä ehkä nähtiin.

Marraskuun viimeisenä päivänä Neuvostoliitto ryhtyi aseisiin ottamaan sitä, mitä se ei ollut neuvottelemalla saanut. Se käsitteli tällöin Suomea niinkuin suurvallat ovat kriisikausina

tottuneet pienempiaan käsittelemään. Samoin oli Napoleon omalla aikanaan kohdellut Euroopan lukuisia pikkuvaltioita. Samalla tavoin olivat ensimmäisen maailmansodan vuosina suhtautuneet Saksa Belgian, Englanti ja Ranska Kreikan puolueettomuuteen. Toisessa maailmansodassa moni valtio joutui hyökkäyksen kohteeksi samoin perustein kuin Suomikin.

Seuraavina vuosina lienee vähän jokainen aikuisesta käyvä suomalainen mielessään kysynyt, miten olisi käynyt, jos syksyllä 1939 olisi annettu myöten. Saman kysymyksen ovat esittäneet monet historioitsijat. Tähän kysymykseen tuskin löytyy vastausta edes Kremlin arkistosta. Historiantutkimus on kiinnittänyt huomiota siihen, että Neuvostoliitto on lähes koko olemassaolonsa ajan katsonut Baltian kuuluvan etupiiriinsä kiinteämmin kuin Suomen ja että se myös syksyn 1939 neuvotteluissa suhtautui maahamme näkyvästi maltillisemmin kuin Viroon, Latviaan ja Liettuaan. Mutta emme tiedä, olisiko tämä ero ollut kesällä 1940 ratkaiseva. Olisiko Suomi silloin kokenut saman kohtalon kuin Baltian valtiot? Se oli kova kohtalo. Siihen sisältyi itsenäisyyden ja entisen yhteiskuntajärjestyksen menetys leikkauksella, jota ei todellakaan voi väittää kivuttomaksi. Eikä tämäkään uhraus varjellut virolaisia, latvialaisia ja liettualaisia sodalta. Sota vyöryi Baltian yli vuonna 1941 ja uudelleen vuosina 1944—45, molemmilla kerroilla todella tuhoisana. — On varsin todennäköistä, että Suomen olisi käynyt samoin, jos se olisi syksyllä 1939 taipunut. Mutta tämäkin on vain todennäköisyyspäätelmä.

Toinen mahdollisuus: Suomi olisi säilyttänyt itsenäisyytensä kesään 1941, mutta venäläisillä olisi ollut sen alueella tukikohtansa — tukikohdat, jotka Suomi olisi luovuttanut tosiasiallisesti vastoin omaa tahtoaan. Olisivatko maan mahdollisuudet pysytellä suurvaltojen sodan ulkopuolella silloin olleet ratkaisevasti suuremmat kuin ne todellisuudessa olivat? Ja miten olisi puolueeton Suomi selviytynyt huolto-ongelmistaan, jos se olisi yhdessä puolueettoman Ruotsin kanssa jäänyt suljetuksi umpioon, jota yhdellä suunnalla saartoi sotaakäyvä Neuvos-

toliitto, muilla sotaikäyvä Saksa? Olisiko Suomi selviytynyt vaikeuksistaan omin avuin vai olisiko se joutunut myymään puolueettomuutensa leivästä? Mitä sisäisiä ristiriitoja olisi silloin aiheuttanut kysymys, kumman suurvallan puolelle olisi asetettava? Olisiko lopputuloksena ehkä ollut sisällissota, johon venäläiset ja saksalaiset tietenkin olisivat välittömästi puuttuneet? — Siinä kokonainen sarja kysymyksiä, jotka jäävät vastaustavalle.

Emme tiedä ehdottoman varmasti sitäkään, mihin Neuvostoliitto asetti tavoitteensa päätettyään syksyllä 1939 turvautua asevoimien käyttöön. On kuitenkin runsaasti näyttöä sille, että tavoitteet olivat Pohjanlahdella ja Tornionjoella — elleivät vieläkin kauempana lännessä. Suomalaiset tuskin erehtyivät tuntiessaan maansa itsenäisyyden joutuneen kuolemanvaaraan.

Puolan sodan kokemusten valossa Suomen valtaamisen täytyi näyttää perin kevyeltä urakalta. Moskovassa ilmeisesti katsottiin sen muodostuvan pikemmin miehitys- kuin valtausoperaatioksi. Siihen riittäisivät pelkät Leningradin sotilaspiirin joukot.

Toisin kuitenkin kävi. Venäläiset olivat tehneet muutaman pahan laskuvirheen. Laskelmista olivat unohtuneet suomalainen maastoon ja talviolosuhteisiin sovellettu taktiikka ja myös suomalainen taisteluhenki, joka paljolta perustui tuntoon kärsitystä vääryydestä. Se mikä syksyllä ehkä oli ollut sinisilmäistä tyhmyyttä, oli talvella voimaa. Neuvostoarmeijasta itsestään sota paljasti koko joukon puutteita ja heikkouksia, joita niitäkään tuskin oli ennalta otettu riittävästi huomioon. Voimiensa ääri-rajaille tai niiden ylikin ponnistellen Suomen armeija piti puoliaan siihen asti, kunnes yleispoliittinen kehitys kypsytti Neuvostoliiton halukkaaksi rauhaan.

Moskovan rauhassa Neuvostoliitto vaati ja sai huomattavasti enemmän kuin oli vaatinut edellisenä syksynä. Mutta Suomi oli ainakin toistaiseksi pelastanut itsenäisyytensä ja saattoi katsoa itsensä moraaliseksi voittajaksi. Se ei ollut taistelematta alistunut siihen, minkä katsoi vääryudeksi. Sota oli ollut kansalle kipeä ja katkera, mutta kansallista itsetuntoa ja yksimielisyyttä lujittava elämys.

Vuosien 1941—44 sodalle annettu nimi ”Jatkosota” on varsin ilmehikäs. Tämä sota todella näyttää talvisodan lähes väistämättömältä jatkolta.

Sotien väliseen Suomeen painoivat leimansa revanssihenki ja pelko. Halu ottaa tilaisuuden tarjoutuessa hyvitys kärsitystä vääryydestä oli inhimillisesti enemmän kuin ymmärrettävä. Sen mielekkyyttä voi arvostella, mutta sen paheksuminen moraalisiin perusteisiin on tekopyhyyttä.

Pelko oli aiheellinen. Neuvostoliiton kaltaiselle suurvallalle talvisodan lopputulos oli kipeä arvovaltatappio. Sekin halusi revanssia. Marraskuussa 1940 Molotov ilmoitti Berliinissä selvin sanoin Hitlerille, että Neuvostoliitto ei ollut luopunut aikeestaan vallata Suomi. Edellisen puolen vuoden aikana Neuvostoliiton Suomen-politiikka ja muukin ulkopoliitiikka oli ollut sen laatuista, että se herätti täällä vakavaa huolta tulevaisuudesta. Suomi oli kypsä ottamaan apua vastaan mistä sai. Avun antoi Saksa — ei tietenkään Suomen etua vaan omaansa ajatellen.

Näin päädyttiin juuri siihen, mitä Neuvostoliitto oli suursodan edellä pelännyt ja minkä se oli yrittänyt talvisodalla ehkäistä. Kohtalokkaana 22. päivänä kesäkuuta 1941 Suomi oli saksalaisten joukkojen tukialue. Suomen oma armeija yhtyi pian niiden hyökkäykseen tuntuvasti vahvempana kuin se oli talvisodassa ollut. Hankoniemen tukikohdastaan venäläisille ei koitunut suurta hyötyä, ei myöskään siitä, että Suomen raja nyt kulki Leningradista satakunta kilometriä etäämpänä kuin talvisodan edellä. Neuvostoliiton turvallisuuspolitiikka oli tällä suunnalla kokenut todellisen haaksirikon.

Sotavuosien kärsimykset ja tappiot ja jatkosodan raskas jälkilasku ovat nostaneet monen suomalaisen silmiin näköalaa sumentavat itsesäälin kyyneleet. Kyynelverhon takaa katsottuna Suomen ulkopoliitiikka toisen maailmansodan aattovuosina ja sen aikana saattaa näyttää merkillisen typerältä. Mutta jos kyyneleet pyyhitään pois ja katse suunnataan avarammalle, kuva muuttuu.

Ensimmäinen maailmansota synnytti Euroopan mantereelle —

jos tulkinnanvaraiset tapaukset jätetään huomiotta — kuusi utta valtiota. Suomi oli näistä kuudesta se, jolle toinen maailmansota sinänsäkin tuotti vähiten kärsimyksiä ja menetyksiä. Muista viidestä kolme menetti sodan seurauksena itsenäisyytensä, kaksi muuta aikaisemman yhteiskuntajärjestyksensä. Suomi säilytti molemmat. Sota vyöryi sellaistenkin suurvaltojen kuin Ranskan ja Saksan yli. Toinen niistä joutui sodan aikana, toinen sen jälkeen kestäämään vihollisen monivuotisen miehityksen. Suomen sydänosat säästyivät sekä sotatoimilta että miehitykseltä.

Saattoiko ulkopolitiikka, joka johti näinkin hyvään tulokseen, olla kovin typerää? Virheitä siinä tietysti tehtiin, mutta emme taaskaan tiedä, olisivatko toisenlaiset ratkaisut johtaneet parempaan vaiko mahdollisesti huonompaan lopputulokseen.

Suomen idänpolitiikka muutti syksyllä 1944 jyrkästi suuntaansa. Neuvostoliiton Suomen-politiikasta lienee lupa todeta sama. Rinnastuksena kovin pahasti ontumatta voinee sanoa, että Suomen lopullisesti hylätessä Akateemisen Karjala-Seuran linjan ja valitessa Paasikiven linjan, Neuvostoliitto puolestaan siirtyi Nikolai II:n linjalta Aleksanteri I:n linjalle.

Tapa millä Neuvostoliitto siitä lähtien on pieneen naapuriinsa suhtautunut, ilmentää aste asteelta lujittunutta luottamusta. Moskovassa ilmeisesti uskotaan nyt se, mitä talvisodan aattona ei uskottu: itsenäinen Suomi ei ole uhka Neuvostoliiton turvallisuudelle. Jotakin on meilläkin opittu. Idänpolitiikkaamme on lähes kolmen vuosikymmenen ajan hoidettu huolellisemmin, intensiivisemmin, taitavammin ja menestyksellisemmin kuin maailmansotien välikautena. Eräillä muilla elintärkeillä aloilla sensijaan elämme edelleen samanlaista laiminlyöntien aikaa kuin silloinkin. Menestyksellisen turvallisuuspolitiikan perusedellytyksiin kuuluva kansallisen yhteenkuuluvuuden tunne näyttää tällä hetkellä heikommalta kuin se oli toisen maailmansodan aattovuosina. Aseellisen maanpuolustuksen tila on silloistakin huonompi. Suomen kansalla olisi syytä oppia historiastaan paljon enemmän kuin se on vaivautunut oppimaan.

Summary

Background and results of the Winter War

The question about the inevitability of the Winter War (1939—1940) has afterwards been a topic of debate for not only Finnish but also some foreign historians and politicians. The debate has included biased re-examinations. It has been forgotten that history does not give an unambiguous answer to a question that includes the word "if".

The Russian empire had built a strong defence zone around Petersburg. The First World War reduced it considerably. In 1914 the coast of the Baltic Sea from Tornio to Memel belonged to Russia. In 1920 she was left with only the upper end of the Gulf of Finland. On both sides of the passage to Leningrad — The Gulf of Finland — stood independent states and the border of one of these states — Finland's — was only 30 kilometers from the million-peopled city and the Soviet Union was worried about its security.

In 1920—1932 the relations between Finland and the Soviet Union were correct but characterized by mutual distrust. The memories of the years of Russian oppression (1899—1917) and the War of Independence (1918) were still fresh in Finland. It also caused concern that the Finnish communists who illegally strove to overthrow the Finnish constitution and social order were supported by the Soviet Union. Finland's foreign policy was then as now a policy of neutrality, but it did not actively strive to improve its relations to its eastern neighbour. The Soviet Union on the other hand did not trust Finland's will or ability to remain neutral in case of war between the great powers.

When the Soviet Union in 1939 presented its territorial demands Finland was not for many reasons willing to give consent to the demands. They were not legal, it was feared that they would weaken the country's defence ability and would disturb its neutral position during the present war. Finland also relied without foundation upon help from the League of Nations and her neighbours.

Finland agreed to meet some of the Soviet demands during the negotiations but the other partner did not compromise to any greater degree. When the negotiations broke down the Soviet Union chose to use force apparently aiming to conquer the whole of Finland.

But Finland defended itself much better than expected. Fear to become involved in the great war at a too early stage forced the Soviet Union to sign the peace treaty of Moscow (1940) that did not satisfy either part. Bitterness against the Soviet Union and constant fear drove Finland to seek support from Germany. And so things drifted exactly in the direction the Soviet Union had feared and that it had tried to prevent through the Winter War. Finland was in June 1941 a supporting area for foreign troops and the country's own army joined these troops in their attack.

The change in the direction of the foreign policy in 1944 was mutual. Finland has ever since strived to pay more attention to its eastern relations. And the Soviet Union obviously not longer considers Finland a threat to its security.

NATIONALITETSFLAGGOR FÖRDA AV FINSKA FARTYG UNDER AUTONOMITIDEN

Ole Gripenberg

Ännu så sent som 1824, 15 år efter freden i Fredrikshamn, hade den "Finska Handels Flaggan" inte blivit slutgiltigt fastställd. Sagda år förfrågade sig nämligen Departementet för Utrikes Handeln i St. Petersburg om utseendet på denna. Genom Finska Statssekreteriatet lämnades följande besked.¹ Flaggan med vitt-blått-rött i 3 våder "är den egentliga och rätta Handels- eller Coofwardie Flaggan, men denna flagga nyttjas äfven enligt gammalt bruk sålunda, att den i liten scala insättes uti hörnet af en annan Röd, Blå eller Hwit Flagg." Fig. 1. Ovanstående är ett av de få officiella dokument som direkt belyser här ifrågasvarande spörsmål. Redan detta svar antyder att något enhetligt system för vårt flaggbruk då inte synes förelegat. Att svaret likväl överensstämmer med dåvarande praxis därom vittna ett betydande antal gamla fartygsbilder.²

Det överraskande intrycket vi få av brevet blir ännu mera accentuerat då nämnda bilder ge belägg för att det på 1830—1860-talen yttermera fördes två typer nämligen en med nio³ och en med sex våder i vitt-blått-rött.⁴ Det var sålunda sex olika typer av flaggor som våra handelsfartyg då förde som nationalitetsbeteckning. Särskilt brokigt synes förfarandet varit under 1840—1850-talet då alla 6 typer samtidigt kunde förekomma och det skulle dröja drygt 30 år innan flaggbruket stabiliserades. Men innan vi närmare ingå på de olika varianterna är det påkallat att nämna några ord om de flaggor som fördes av våra marinenheter.

År 1831 hade ett marinförband under namnet Finska Sjö-Ekipaget formerats.⁵ Detta ingick som en del i motsvarande ryska organisation och torde därför fört den flagga som hörde

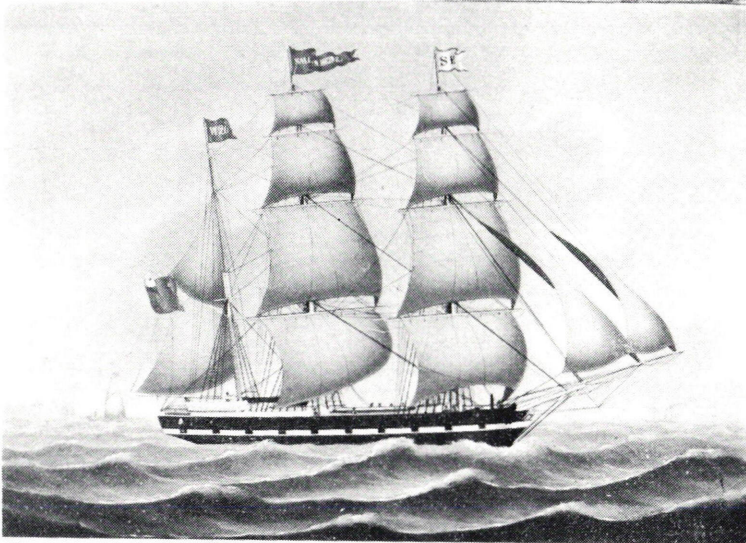

Fig. 1

Barken Samuel Heine från Björneborg. Akterflaggan är röd med den trefärgade vit-blå-röda i övre hörnet. På mesanmasten Sjö-assuransföreningens i Finland röda registerflagga här försedd med bokstaven W. Emedan tavlan är målad 1850 representerar flaggan sannolikt den typ som var i bruk intill 1871. Namnvimpeln är på stormasten och rederiflaggan på förmasten. Orginalet hos ing. B. Stigzelius.

till denna. Det ryska sjöekipaget använde emellertid inte den stora krigsflottans vita flagga med det diagonala blåa Andreas-korset, utan flaggor av en helt annan typ. Enligt en förordning från 1797⁶ var I divisionens flagga vit med en liten Andreasflagga uppe i övre hörnet, II divisionen hade en liknande i blått och III divisionen en i rött. År 1837⁷ förändrades flaggorna så att I divisionen fick en blå flagga "med 1/4 ruta som är vit med ett Andreas-kors", II divisionen en vit med Andreas-kors som föregående och III divisionen en röd, även den med ett Andreas-

kors. Emedan det Finska Sjö-Ekipaget åren 1831—1841 hörde till II divisionen⁸ och för 1836 hade egna fartyg⁹ torde det, i enlighet med bestämmelserna intill 1837 fört en blå akterflagga och från 1838 till 1841 en vit sådan. Sistnämnda år anslöts ekipaget till III divisionen¹⁰ varför det under de sista åren intill upplösningen fört en röd flagga.

I förbigående kan även nämnas att ekipaget även erhöi fanor, знаменный флаг, fan-flaggor, som dessa specialfanor benämndes i den ryska terminologin, ekipagen var nämligen ett förband som kunde förliknas med senare tiders marininfanteri. Den första fanan tilldelades ekipaget 1837¹¹ och bör då enligt förordningen av samma år varit vit.¹² Då ekipaget 1841 anslöts till III divisionen utbyttes fanan¹³ till en på samma sätt tecknad men enligt dågällande bestämmelser med röd bottenfärg.¹²

Dessa fan-flaggor vilka vid II divisionen hade en vit säng och vid III divisionen en mörkgul sådan medtogs till havs endast då ekipagets kommandör förde befälet över eskadern och förvarades då ombord i kommandörens hytt.¹²

Finska fartyg kom sålunda i början av autonomitiden att föra inte mindre än nio olika akterflaggor, vartill kom specialflaggor för hamnfartyg, sjömätning, post, lots och tull.¹¹

De i början nämnda handelsflaggorna påkalla ännu några ord.³ Särskilt är det de men 9 respektive 6 våder som verka främmande. Dyliga omnämns inte i några förordningar. Man frågar sig om sådana faktiskt varit i bruk, eller om avbildningarna varit mer eller mindre fantasifoster. Något uttömmande svar står inte att få, men gamla gravyrer ge belägg för att sådana flaggor förekom redan under Peter den stores tid.¹⁵ Den förstnämnda återges som akterflagga på ett bestyckat fartyg från 1701, den senare på ett handelsfartyg från samma tid.¹⁵ Några närmare detaljer ges inte för den 6-vådade, men om den 9-vådade framhåller Semenovitz att den "påminner om den holländska flaggan шаутбенахт (Scoutbenacht var den holländska benämningen på konteramiral). Texten tillägger "även den i nio våder men i ordningsföljd rätt-vitt-blått".

Fig. 2

Barken Pandora 1842. Akterflaggan är i 9 våder vitt-blått-rött. Även här är namnflaggan på stormasten. Bilden från Huset Hackman av Örnulf Tigerstedt.

För att sagda flagga på 1800-talet var officiellt godkänd få vi bekräftelse genom en franskspråkig flaggkarta daterad 1855.¹⁷ Där är den antecknad som flagga för ryska handelsfartyg. Under samma rubrik upptas även den vita flaggan med den trevådade vit-blå-röda i övre hörnet, flaggan som ovan omnämnts i samband med skrivelsen av 1824.

Vid en inventering av gamla marinmålningar återgivande finska handelsfartyg påträffas under 1800-talet alla ovannämnda flaggtyper, den niovådade åtminstone ännu 1849. Fig. 2.

Det största frågetecknet utgör i alla fall flaggan med de sex våderna. Som nämnts återges den på en gravyr från 1701 avbildad i Semenovitz arbete,¹⁸ men emedan bilden där publicerats för att belysa en helt annan fråga ingår i texten ingen

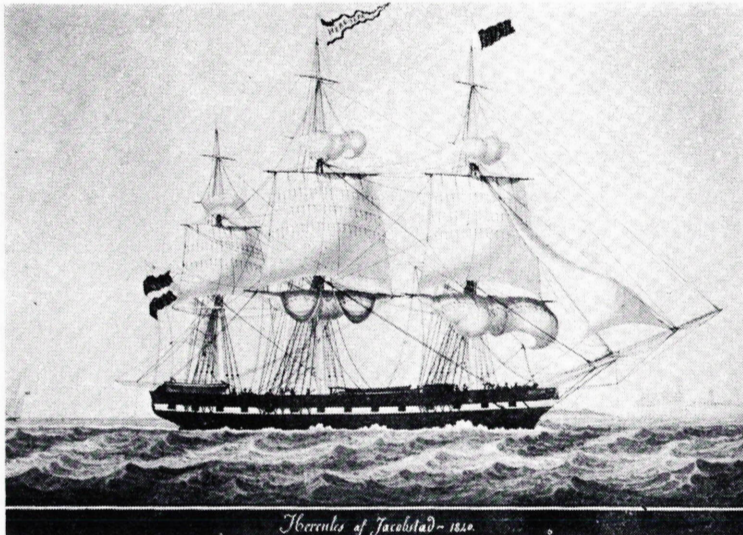

Fig. 3

Fregatten *Hercules* från Jakobstad 1840. Akterflaggan är i 6 våder vitt-blått-rött. På förmasten "den egentliga handelsflaggan" i 3 våder vitt-blott-rött och på stormasten en namnvimpel. Bilden från Malmska handelshuset av O. Nikula.

kommentar till den här aktuella flaggan. Likväl förekom även den rätt ofta på finska fartyg särskilt under 1840—1860-talen, då både på sådana i närtrafik som på långseglare.¹⁸ Fig. 3. På någon flaggkarta har den tillsvidare inte påträffats, inte heller har man funnit något officiellt omnämnande om en dylik typ. Men utgår man från Semenovitz antydning om att tsar Peter för sin 9-vådade flagga haft en holländsk förebild är det väl inte uteslutet att iden till den 6-vådade samtida ryska flaggan även kommit från samma källa. På en engelsk flaggkarta från 1827¹⁹ avbildas nämligen en holländsk flagga i 6-våder med färgerna rött-vitt-blått.

Flaggan med de tre våderna i vitt-blått-rött som i statssekretariatets skrivelse 1824 benämnes "den egentliga och rätta

Handels- eller Cofferdie Flaggan" förekommer relativt sällan på våra äldsta marinmålningar men från 1870-talet blir den praktiskt taget allena rådande.

Beträffande flaggorna med vit, blå eller röd huvudfärg påminna de ju om sjöekipagets flaggor, men avvika från dem genom att i stället för ett blått Andreaskors i den övre inre rutan på dem införts den trevådade och trefärgade handelsflaggan. Till denna typ ges en förklaring i ett officiellt Flaggalbum från 1912,²⁰ där framhålls att typen förs av fartyg "hwilka ej stå under befäl af officer" d v s fartyg där kaptenen är kofferdist. Detta är i full överensstämmelse med vad bilderna förtälja.

Varför man förde än den ena än den andra flaggan har inte kunnat klarläggas. Så förde t.ex. Malmska handelshusets fartyg under åren 1838—1844 akterflaggor såväl med tre, sex eller nio våder utan någon konsekvent genomförd tidsföljd.²¹ Man får därför intrycket att några preciserade regler inte förelåg. En dylik uppfattning styrks i viss mån av det faktum att något vedertaget system inte heller synes blivit följt för huru t.ex. namnflaggor, rederiflaggor och registerflaggor (nummerflaggor) skulle placeras. Sådan fördes till synes helt godtyckligt än på förmast, stormast eller mesanmast. De sistnämnda kan på sätt och vis betraktas som ett slags nationalitetstecken, de upplyste ju stundom till om fartygens hemort.

Initiativet till systemet med nummerflaggor togs på 1820-talet av danska redare och assuradörer.²² Deras flaggor var försedda med registernummer och hade därtill en bokstav som angav hemorten. Färgerna varierade för olika land, eller kanske rättare för olika försäkringsbolag. Så hade t.ex. Holland rött och Danmark vitt, vardera med en bokstav angivande hemorten. Belgien hade vitt men endast med en nummer. Det äldsta finska företaget Sjöassuransföreningen i Finland grundades 1850.²³ Dess registerflagga var enligt bestämmelserna av 1871 röd med vita siffror²⁴ men tidigare synes även den varit försedd med en bokstav.²⁵

Fig. 1.

KALLOR

1. Statssekretariatets brev av 11 aug. 1824 Nr. 170/190.
2. Vita flaggor förde bl.a. briggen Charlotta Sophia 1829, barken Sophia 1829, blåa: barken Eolides 1810, barken Aura 1833, barken Turku 1865, röda: briggen Toivo 1846 och barken Salomon Heine 1850 m fl.
3. Fregatten Enterprise 1835, briggen Hercules 1838, briggen Charlotta 1835, barken Alexandra 1849 m fl.
4. Fregatten Hercules 1840, skonerten Hoppet 1844, briggen Lemland 1856, skonerten Elida 1869 m fl.
5. Gripenberg G. A.: Anteckningar rörande Finska Sjö-Ekipagets historia. sid 12.
6. Семенович, Н. Н.: История русского военно-морского флага. Ленинград 1946
7. Военная энциклопедия, Т. X.
8. Gripenberg G. A.: a a Sidor 28 och 53.
9. Gripenberg G. A.: a a sida 53.
10. Gripenberg G. A.: a a sida 75.
11. Gripenberg G. A.: a a sidor 60 och 73.
12. Военная энциклопедия, Т. X. 531
13. Gripenberg G. A.: a a sida 75.
14. Flaggalbum jämlikt Kejs. senatens för Finland föreskrifter — — — Helsingfors 1912.
15. Semenovitz a a sidor 23 och 42.
17. Lovisa Museum.
18. Flaggor med 6 våder förde bl.a. fregatten Hercules 1840, fregatten Sylphid 1841, skonerten Hoppet 1844 m fl.
19. Naval Flags of all nations. London 1827 sida 8.
20. Flaggalbum a a
21. Nikula Oscar: Malmska handelshuset — — —
22. Henningsen Henning: Nummerflag og pragning. Handels- og Sjöfartsmuseet på Kronoborg. Årsborg 1962.
23. Snellman P. W.: Oulun laivoja ja laivureita vuosina 1816—1875. Oulu 1974 s. 13.
24. Sjöassuransföreningens i Finland reglemente av 17 aug. 1871 § 58.
25. Barken Samuel Heine avbildad 1850 och barken Ilma försäkrad 1850—1871. Sjöassuransföreningen i Finland (publikation 1970) sid. 11.

Summary

National flags flown by Finnish ships during the years of autonomy

Even though Finland in 1809 had been annexed as an autonomous Grand Duchy to Russia, the question about its merchantile flag was left open for some ten years. In an official report of 1824 it was stated that the flag with white-blue-red in three horizontal bars is the only right merchantile flag and that it according to old tradition is placed in small scale in canton on a red, blue or white flag. The situation became even more confused while at the same time the white-blue-red flag with six or nine bars was used as ensign. The Russian merchantile flag seems to have been generally accepted only as late as the 1860's. This usage was continued until the country became independent in 1917.

Paavo Talvio

Suomen sotaväen perustamista koskeva käskykirje, joka oli annettu Pietarissa 18. 9. 1812 sisälsi 14 pykälää, joista ensimmäisessä sanotaan, että ”miliisi Suomessa on ensi aluksi käsittävä kolme jääkärirykmenttiä, kussakin toistaiseksi kaksi pataljoonaa ja jokaisessa pataljoonassa 600 miestä. Tämä miliisi on järjestettävä samaan tapaan kuin entinen Savon rykmentin jääkärijoukko” (1).

Kevyellä jalkaväellä ei vielä Aleksanteri I:n aikana ollut lippuoikeutta. Suomalaiselle sotaväelle tämä oikeus myönnettiin vasta sitten, kun 1813 jalkeille saadut 1. ja 2. jääkärirykmentti — Turun ja Hämeenlinnan, Heinolan ja Kuopion pataljoonat — oli kevyellä 1819 muutettu jalkaväkirykmenteiksi. Ei kestänyt kauan ennen kuin nämä rykmentit saivat lippunsa ja päätöstä joudutti odotettavissa oleva keisarin vierailu Suomessa kesällä 1819. Kolmannesta jääkärirykmentistä, sen ”palvelusta suorittavasta pataljoonasta”, lähetettiin v. 1817 komennuskunnat Vaasaan ja Luolajaan ja niistä muodostettiin vahvennettuina kaksi uutta pataljoonaa vuoden, parin kuluessa.

Heinäkuussa 1816 Aleksanteri I oli vahvistanut uuden lippumallin armeijanjalkaväkeä varten. Lipputyyppiä v:ltä 1796 ei katsottu olevan syytä muuttaa. Minkälainen se oli, käy ilmi mm. Meinanderin kuvauksesta: ”Se oli Preussin armeijan lippujen jäljitelmä ja sen pohja-alaa koristi maltalaisristi, jonka keskellä pyöreä seppele ympäröi Venäjän valtakunnan vaakunaa, kun taas lipun kulmia koristi niinikään pyöreän seppeleen sisään sovitettu keisarin nimikirjain. Värit olivat varsin vaihtelevia ja niitä muutettiin usein... Napoleonia vastaan käytyjen suurten sotien jälkeen sovellettiin tähän väri vaihteluun yksinkertaisempi ja selvempi järjestelmä. Armeijan rykmentit saivat vihreäristisen

ja valkokulmaisen lipun, kaartinrykmenttien lippuun tuli keltainen risti ja lipunkulmiin rykmenttien tai divisioonien värit" (2).

Reunahuomautuksena mainittakoon, että ko. lipputyypin pää-tunnuskuvaksi tuli vasta v:n 1857 ns. teoreettisessa lippumallissa valtionvaakuna, täydellisenä v:n 1883 lipputyypissä. "Maltalais-risteillä taas ei tarkoitettu lipputyyppiin kuuluvia ns. armeijan-ristejä, vaan niiden päälle ommeltuja valkeita tai värillisiä kahdeksankärkisiä ristejä eli Maltan ristejä. Paavali I valittiin Maltan ritarikunnan suurmestariksi joulukuussa 1798 ja hänen käskystään kaartinrykmenttien liput saivat nuo ylimääräiset ristinsä ja suurmestarin kruununsa (3). Lippuja jaettiin yhä joka komppanialle, yli sata eri väriä ja värisävyä oli käytössä, usein ristitkin olivat kaksivärisiä. Aleksanteri I:n tultua hallitsijaksi poistettiin "päälleommellut" ristit ja värien lukumäärää vähennettiin tuntuvasti. Niinpä esim. armeijanjalkaväkeä varten 1803 vahvistetuissa lippupiirustuksissa oli enää seitsemän risti- ja kaksi kulmakenttäväriä. Ristiympyrä kaikissa lipuissa oli oranssinvärinen, seppeleet nauhoineen kultaa. Kaksipäisellä kotkalla ei ollut rinnassaan Moskovan vaakunaa ja sen siivistä toinen oli koholla, toinen laskeutuneena, päät kääntyneinä vastakkaisiin suuntiin. Sodanajan lipuissa kotkan kynsistä sinkoilivat kultaiset salamanuolet, mutta rauhan tultua ne vaihtuivat vasamakimpuihin, joita usein oli kaksi kappaletta, kun taas kotkan vaseman jalan kynsissä oli vihreä voitonseppele. Kaartinlippuihin muutoksia tehtiin jo v. 1814. Siitä lähtien vain niihin kuuluivat keltaiset ristit, vihreät armeijanjalkaväen lippuihin. Kotkan siipien asennot muuttuivat ja Moskovan vaakuna palautettiin sen rintaan. Linjajalkaväen lippuihin määrättiin valkeat kulmakentät, krenatöörirykmenteille kaksiväriset. Yksinkertaisimpia olivat varuskuntarykmenttien liput, joiden kulmista puuttuivat kruunukoristeiset keisarin nimikirjaimet, ainoana poikkeuksena Viaporin varuskunnan lippu v:lta 1810. Lopullisen siunauksen uusi lippumalli sai vasta 1816. Lippujen lukumäärä rykmenttiä kohden määrättiin kahdeksi.

Suomen sotaväen jalkaväkirykmenteille annettavista lipuista ilmoitettiin kenr.kuvernööri Steinheilin kirjeessä kenraali Reu-

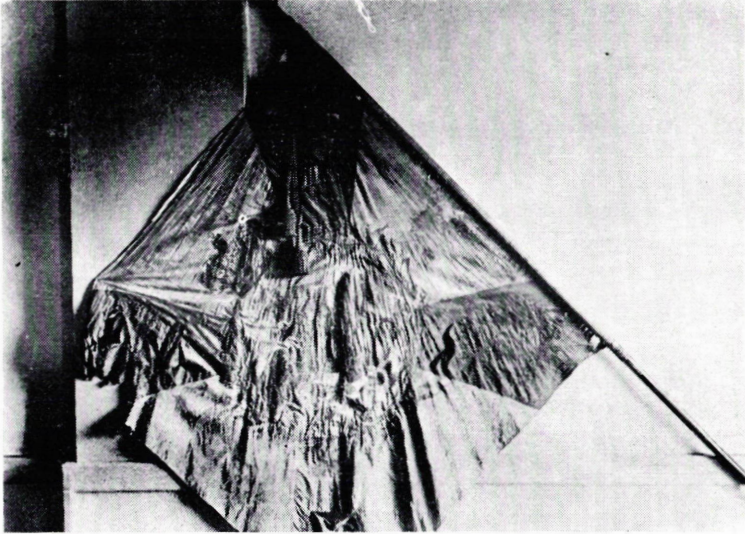
terskjöldille 10. 7. 1819 ja hän vuorostaan tiedotti niistä rykmentinkomentajille. Steinheilin kirjeessä mainittiin myös, ettei tarkoituksena ollut antaa lippua Opetuspataljoonalle, joka kuului jääkärijoukkoihin (ja oli sitä paitsi vasta 1818 perustettu). Suomen sotilasarhaston oli maksettava lippujen valmistuskustannukset (4). Liput noudettiin niiden valmistuttua viipymättä Pietarin sotakomissariaatista ja Luolajan nummella aamulla 13. 8. 1819 pidetyn paraatin aikana Reuterskjöld luovutti ne Turun, Vaasan, Heinolan ja Hämeenlinnan pataljoonista valituille "lippujunkkareille" (5). Näiden ensimmäisten Venäjän vallan aikaisten joukko-osastolippujen värit sointuivat hyvin sotilaspukujen värihin ja Suomen leijonalla kaksipäisen kotkan rinnassa, liehuvis- sa lipuissa, oli oma tärkeä merkityksensä.

Suomen Opetustarkk'ampujapataljoonan, entisen Opetus- eli Helsingin pataljoonan, vaiheissa vuosi 1829 oli käännteentekevä. Sinä vuonna se ensi kerran osallistui Krasnoje Selon leiriharjoituksiin, korotettiin "nuoren kaartin" arvoon ja sai sen merkiksi ensimmäisen joukko-osastolippunsa. Lippu naulattiin tankoonsa 17. 9. keisarin kesäpalatsin alueella, jolloin Nikolai I löi ensimmäisen naulan; vihkimisjuhlallisuuDET olivat seuraavana päivänä. Kaksi vuotta aikaisemmin kevyt jalkaväki oli saanut lippuoikeuden. Päätöstä nuoren kaartin arvoon korottamisesta ei kuitenkaan tehty yksinomaan leiriharjoituksissa osoitetun kuntoisuuden perusteella. Preobrašnskin kaartinrykmentin kapteenin Anders Edvard Ramsayn nimitys suuriruhtinaskunnan pääkaupungin joukko-osaston komentajaksi v. 1827 oli harkittu toimenpide. Minkä vuoksi siis tulevalle Kaartinpataljoonalle olisi annettu linjajalkaväen lippu? Kaartinlippujen tunnuksina olivat keltaiset ristit, niiden kulmakentät olivat yksiväriset, kun kyseessä oli ven. divisioonaryhmittymisen kuulumaton joukko-osasto. Opetus- ja koulutustehtäviin käytettyjen joukko-osastojen lippujen kulmakentät olivat vaaleansiniset, mutta tässä tapauksessa tunnusvärikin vaikutti asiaan. Mihin perustuu käsitys, että **Henkivartiöväen Suomen tarkk'ampujapataljoonan lippu v:ltä 1829** on ollut samanlainen kuin 1. ja 2. suomalaisen jalkaväki-rykmentin lippu, keisarin nimikirjaimia lukuunottamatta, on

mahdotonta tietää, kun sen tueksi ei ole pataljoonan vaiheita kuvaavassa teoksessa v:lta 1905 esitetty mitään asiatietoja ja kun lippupiirustusta ei ole ollut käytettävissä. Kirjoittajan asiantuntemukseen on kuitenkin yleisesti luotettu, mm. siksi, että hän oli palvellut Kaartinpataljoonassa — tosin vain Turkin-sodan aikana (6). Kysymys po. lipun väreistä tuli ajankohtaiseksi jälleen v. 1957 (7). Valokuvat, jotka on otettu ”vanhasta lipusta” 1905 osoittavat, että se on ollut erilainen kuin em. suomalaisten jalkaväkirykmenttien liput. Kulmakenttiä esim. on mahdotonta pitää kaksivärisinä eikä saumaakaan ole näkyvissä. Pienet kaistaleet, joita viimeiseen lippuvartion kuuluneet kaksi upseeria irroittivat lipun kulumista, jotka vuosien kuluessa olivat kuluneet repaleisiksi, vahvistavat valokuvan todistusarvoa. Niiden sininen väri on haalistunut ja kultaisten laakerinlehtien väri muuttunut ruskeaksi. Kaistaleissa on myös jäljellä hieman keltaista lankaa, joten näyttää siltä kuin ne olisi leikattu ristin ja kulmakentän saumakohdan paikkeilta (8).

Kaartinpataljoonan taistellessa Puolassa 1831 tarkk'ampujien erinomainen ampumataito, urheus ja kestävyys herättivät ansaittua huomiota. Paluumatkalla pataljoonan esikuntaan saapui tieto Kaartinpataljoonalle suodusta kunnianosoituksesta **Pyhän Yrjön** lipun muodossa. Lipun vihkiminen käyttöön tapahtui Helsingissä Senaatintorilla 22. 12. 1832 (9). Tämän toisen lipun ulkonäöstä ei ole sellaista epävarmuutta kuin ensimmäisestä lipusta (10). Lipussa oleva venäjänkielinen omistuskirjoitus olisi kai suomennettava lähinnä ”kuntoisuudesta Puolan rauhoittamisessa 1831”.

Kenraalikuvernööri Zakrevskij, kuten tunnettua, sai aikaan, että tarkk'ampujapataljooniksi 1828 muutetut kuusi suomalaista pataljoonaa hajoitettiin 1830 ja niiden henkilöstön ja jäämistön turvin perustettiin **1. Suomalainen meriekipaasi**. Sen mainitaan saaneen lippunsa 1835 (11). Käsky ekipaasien lipuista rintamapalveluksessa maissa annettiin kuitenkin vasta 1837. Nämä eräänlaiset ”merijalkaväen” liput eivät olleet joukko-osastolippuja siinä merkityksessä kuin edellä mainitut liput, niitähän ei esim. naulattu tankoon (12).

Kuva 1

Kaartinpataljoonan (Suomen Kaartin) 1. lippu v:lta 1829. Valok. Owesén v. 1905. Sotamuseon valokuvakok.

Kuva 2

Kaartinpataljoonan 1. lipusta v. 1905 leikattu kaistale. Sotamuseon valokuvakok.

Meriekipaasin lisäksi perustettiin 1846 **Suomen Krenatöörিতarkk'ampujapataljoona**, jonka sijoituspaikaksi määrättiin Turku. Samana vuonna lippupiirustukset vahvistettiin sekä tälle suomalaiselle että muille krenatöörিতarkk'ampujapataljoonille (13). Eroavaisuudet olivat näennäisesti vähäiset: Suomen leijona tummanvihreän ristin oranssinpunaisessa ympyrässä olevan kaksipäisen kotkan rinnassa ja keltaiset juovat ristin reunoissa, nekin ensiksi mainitussa lipussa. Kulmakentät olivat siniset ja niissä

olivat keisarin nimikirjaimet seppeileen sisällä, mutta ei leijonantunnuksia. Onko Krenatööri tarkk'ampujapataljoona sitten saanut tällaisen lipun, siihen kysymykseen ei lippuasiantuntijakaan ota lopullista kantaa (14). Toisten tietojen mukaan pataljoonan lippu on palanut kesällä 1854 Bomarsundissa, linnoitusta pommitettaessa (15). Ne kaksi komppaniaa krenatöörejä, jotka aikaisin keväällä mainittuna vuonna aloittivat matkansa kohti Ahvenanmaata, olisivat siinä tapauksessa saaneet pataljoonan lipun mukaansa. Erään tiedon mukaan Aleksanteri II olisi Helsingin vierailunsa aikana 21. 3. 1856 luvannut, että Krenatööri tarkk'ampujapataljoona tulee saamaan lipun "tunnustukseksi kunnostautumisestaan vasta päättyneessä sodassa..." (16). Pataljoona muuttui kuitenkin jo saman vuoden syksyllä **Suomen Opetus-tarkk'ampujapataljoonaksi**. Lippupiirustus tätä joukko-osastoa varten näyttää vahvistetun jo 1855 ja siihen perustunee keisarin lippua koskeva mainintakin. Uuden lipun nauлаustilaisuus oli 4. 5. 1857 ja se vihittiin ja luovutettiin pataljoonalle Turussa 17. 5. pidetyn paraatin aikana (17). Lipun risti oli valkea, ristiympyrä oranssinpunainen, kulmakentät siniset ja niissä kullankävyisten seppeleiden sisällä sekä A II -nimikirjaimet että Suomen leijonat, kuten Kaartinpataljoonankin lipussa.

Ruotujakoisille tarkk'ampujapataljoonille, luvultaan yhdeksän, jotka perustettiin v.v. 1854—1855, vahvistettiin niinkään oma lippumallinsa 1855. Se muistutti 1. ja 2. jalkaväkirykmentin lippua siinä suhteessa, että risti oli tummanvihreä ja kulmakentät sinivalkeat, mutta ristiympyrä oli oranssinpunainen ja ylä-, sisä- ja alaulkokulmiin oli piirretty seppeleiden sisälle kullankävyiset kävelevät, kruunua, miekkaa ja sapelia vailla olevat leijonat. Näyttää siltä kuin vain 3. Oulun, 4. Kuopion, 5. Mikkelin ja 6. Hämeenlinnan pataljoona olisivat saaneet 1855 vahvistetun piirustuksen mukaisen lipun 1. Turun ja 2. Vaasan pataljoonan käyttäessä v. 1830 hajoitettujen tarkk'ampujapataljoonien lippuja (v:lta 1819). Ilman lippuja jäivät 7. Porin, 8. Uudenmaan ja 9. Viipurin pataljoona sekä 2. ruotujakoinen meriekipaasi, joka hajoitettiin jo v. 1856, kun taas muut ruotujakoiset pataljoonat saivat vielä toimia yli kymmenen vuotta (18).

Armeijanjalkaväkeä varten hyväksyttiin 1857 uusi lippumalli, joka 24. 7. 1859 on merkitty myös kaartinjalkaväelle ja sotilasopetuslaitoksille. Lippupiirustuksissa ns. Romanovien värit ovat kulmakentissä siten, että oranssi on kapeahkona juovana mustan ja valkean välissä, siis kentän keskellä. Näitä piirustuksia on sanottu teoreettisiksi, koska niitä ei kaikissa tapauksissa lopullisesti vahvistettu. Piirustus oli tehty Kaartinpataljoonankin uutta lippua varten, mutta sekin jäi paperille. Eräät Krimin sodassa kunnostautuneet uudet rykmentit saivat kuitenkin tällaiset "romanovilaiset" liput ja varmaankin myös Henkivartiöväen 4. Keisarillisen perheen tarkk'ampujapataljoona. Kaartinpataljoonan lippupiirustuksessa kaksipäinen kotka on sitä mallia kuin heraldisen uudistuksen yhteydessä 1857 oli päätetty, so. sen siivet nousevat viuhkamaisesti ylöspäin ja rinnassa olevaa Moskovan vaakunaa ympäröivät P. Andreuksen ritarikunnan ketjut, osavaltiovaakunat oli jätetty pois, mutta kotkan kynsissä olivat hallitsijanvallan tunnukset, valtikka ja valtaomena. Kulmakenttien A II -monogrammit olivat medaljongissa, jossa sepele oli kultaa ja pohjaväri sininen, uutta (Faddejevin piirtämää) mallia olevat pystyleijonat vastaavasti punaisessa kentässä. Kotkan pääsulat ovat kullankäiset, molemmat päät kruunatut, yhteisen kruunun nauhakkeet olivat siniset ja suurin keisarinkruunu oli, kuten tavallisesti, seppelaukossa. Puolan sotaan viittaava omistuskirjoitus oli säilytetty, joten kyseessä oli yhä Pyhän Yrjön lippu. Myös lipputangon kärkikotka oli v:n 1857 mallia. Se vaihdettiin sitten v. 1876 uusimalliseen kärkikotkaan.

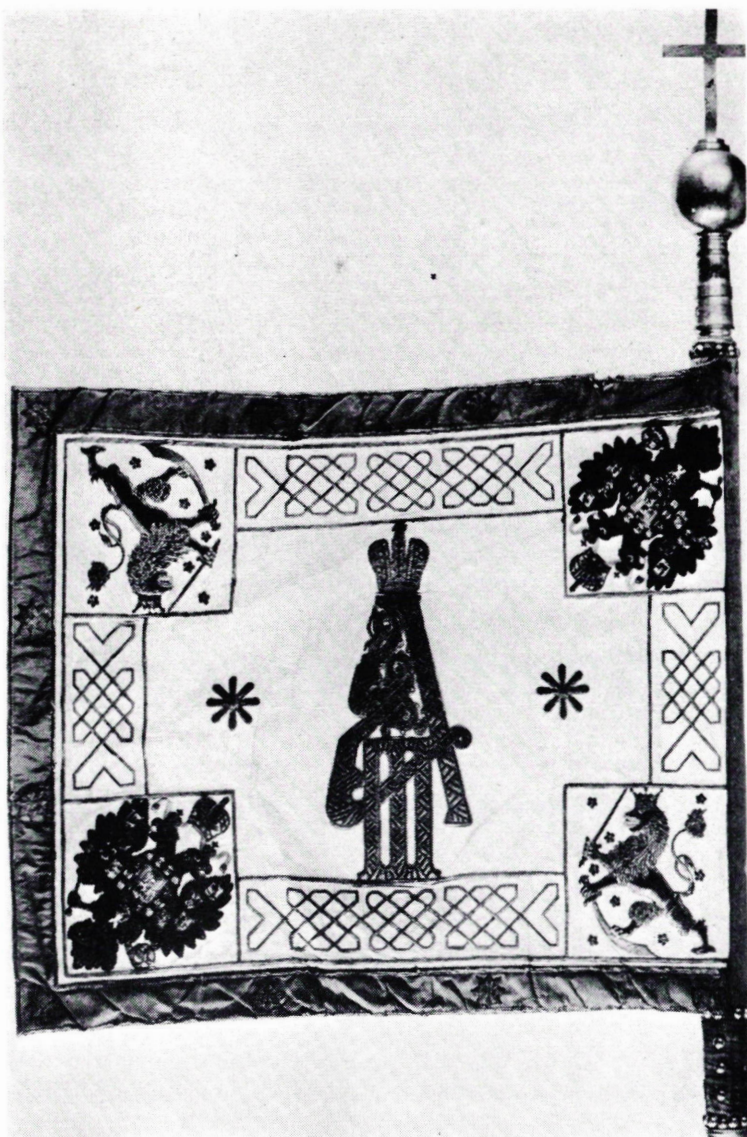
Marraskuussa 1875 Kaartinpataljoonan esikuntaan saapui sotilaspiirin esikunnasta ilmoitus, että keisari oli suvainnut vahvistaa kaartinlippuihin uudet kotkat. Kärki oli vaihdettava ilman juhlallisuuksia vain komentajan läsnäollessa ja vanha kärkikotka yrjönristeiseen talletettava pataljoonan kirkkoon "siellä ikuisiksi ajoiksi säilytettäväksi". Lipputankoa oli lyhennettävä jonkin verran alapäästä, koska uusi kärki oli entistä painavampi (19). Pietarista lähetetyn uuden kärjen saavuttua Kaartinpataljoonaan siellä havaittiin heti, ettei se ollut asianmukainen, koska kotkan rinnassa oli Moskovan vaakuna eikä Suomen vaakuna-

kilpeä. Tästä alkoi eri instanssien välinen kirjeenvaihto, joka päättyi siten, että Pääintendentihallitus lähetti suoraan Kaartinpataljoonalle "uusimallisen kotkan pataljoonan lipputankoa varten, jossa vaakunakilven keskellä on Suomen vaakuna". Ennen kuin näin pitkälle oli päästy, oli tarvittu keisarin antama käsky (15. 1. 1876) Sotaministeriön asiasta tekemän esityksen johdosta (20).

Turkin-sotaan Kaartinpataljoona lähti mukanaan vanha, jo v:lta 1831 peräisin oleva lippunsa, jossa nyt oli uusi kärkikotka. Sodan aikana asetettiin joka päivä lippuvartio (1 + 3 m), jonka vahvuutta tarpeen tullen lisättiin (Adrianopolissa 1 + 10 m). Sodasta Kaartinpataljoona palasi "vanhan kaartin" arvoon kohotettuna. Lippu oli muuttunut "sotakunnian reliikiksi".

Helmikuussa 1880 vahvistettiin armeijanjalkaväkeä varten uusi lippumalli, jolloin mm. lippujen kokoa hieman pienennettiin. Seuraavana vuonna — asevelvollisuuslain perusteella — toimintansa aloittaneet kahdeksan suomalaista tarkk'ampujapataljoonaa jätettiin ilman lippua. **Suomen Rakuunarykmentti** sitä vastoin, jonka perustamista koskevan asetuksen Aleksanteri III oli allekirjoittanut 7. 11. 1887 sai standaarinsa v. 1890. Rakuunarykmenteiltä oli jo Paavali I:n aikana otettu pois rakuunaliput ja niiden tilalle annettu pienikokoiset standaarit (55 cm x 55 cm) (21). Suomen Rakuunarykmentin standaari vihittiin ja luovutettiin rykmentille juhlamenoin Lappeenrannassa 23. 7. 1890. Se oli koko Venäjän armeijalle v. 1883 vahvistettua uutta, venäläiskansallista lipputyyppeä, jossa päätunnuskuvana oli valtakunnanvaakuna täydellisenä ja muina koristeaiheina mm. ikonityyppiset ao. rykmenttien pyhimysten kuvat. Kaartinjoukoissa lipun pohjaväri määräsi tunnusväri, armeijanjoukoissa, sekä ratsu- että jalkaväessä, pohjaväri oli valkea. Lippujen luku rykmenttiä kohden oli yksi. Suomen Rakuunarykmentin lippu poikkesi jonkin verran yleistyypistä, eihän sillä suomalaisena joukko-osastona ollut edes omaa nimikkopyhimystä.

Tunnuskuvin Suomen Rakuunarykmentin standaari oli suorastaan kuormitettu: kolme vaakunakotkaa ja kaksi leijonaa, risti-kin oli yhä jäljellä, vaikka lipputangon kärkeen siirrettynä.

Kuva 3

Suomen Rakuunarykmentin standaari v:lta 1890, ulkop. Säilytetään Eremitaasissa. Siellä valokuvattu 1970.

Tällainen palkkiristi oli aikoinaan karkottanut lipuista petoeläinten kuvat, sellaiset kuin lohikäärmeet, kotkat ja leijonat. Ristin mukana lippuihin tulivat pyhimysten kuvat, ensimmäisenä kuitenkin arkkienkeli Mikael miekkoineen ja matkasauvoineen. Kristinuskon ja lunastuksen symbolina ristiä pidetään vasta keisari Konstantinus Suuren ajoilta, sitä ennenhän se oli auriongonpalvonnan ikivanha tunnus (22). Venäjän armeijan lipuissa ristin malli oli muuttunut, mutta sen merkitys säilynyt entisenlaisena.

Kaksipäinen kotka on leimautunut erityisesti tsarismmin symboliksi. Kun tämä "tsaarin lintu", kuten keskiajalla sanottiin, oli autonomian ajan joukko-osastolippujen päätunnuskuva, olisi sitä tarkasteltava lähinnä heraldiikan näkökulmasta. Tavanomaisen käsityksen mukaan se samaistuu Bysantin vaakunan kanssa. Hakuteoksissa mainitaan mm., että Iivana III alkoi Konstantinopolin kukistuttua pitää itseään Rooman keisarien perillisenä, "minkä vuoksi ryhtyi käyttämään vaakunanaan kaksoiskotkaa". Rooman kotka oli kuitenkin yksipäinen ja mitä Bysantin vaakunaan tulee, ei sellaista tunneta. Vähemmän uskottavaa on myös, että mainitulla suuriruhtinaalla olisi ollut henkilökohtainen vaakuna kaksipäisen kotkan kuvineen. Sinettiinsä hän kyllä tämän tunnuksen otti mentyään naimisiin bysanttilaisen prinsessan kanssa. Bysantin kuvataiteesta, lipuista yms. kaksipäinen kotka tunnetaan, mutta se ei ollut heraldinen kotka. Vähästä Aasiasta kotoisin olevilla hallitsijasuvuilla, kuten Trapezuntin Komnenoksilla ja Paleologos-suvulla, johon suuriruhtinaan puoliso kuului, oli rahoissaan ja sineteissään kaksipäisen kotkan kuva, rahoissa tietysti muitakin kuvia. Venäjän vaakunaksi samainen kotka ylennettiin vasta 1494. Kului yli sata vuotta ennen kuin se sai "lopullisen" muotonsa ja vasta 1625 sen kruunujen luku nousi kolmeen. Vaakunakotkansa alkuperästä venäläiset kyllä olivat selvillä, mutta näyttävät pitäneen sitäkin kristinuskon symbolina, ainakin seuraavista säkeistä päätellen: "Kolmasti kruunattuna loistaa kotka itämainen, uskoa, toivoa, rakkautta Jumalaan se ilmoituo, siivilleen kohonneena, korkealle lentäen, sen katse yltää yli maanpiirin, pohjoisesta etelään,

auringonnoususta lännen aurinkoon" (23).

Venäjän kaksoiskotka oli alkuaan kullavärinen. Mustan, kaksipäisen kotkan omaksui tunnuskuvaan pyhä saksalais-roomalainen valtakunta jo 1400-luvulla, keisari Sigismundin aikana. Itävalta peri tämän imperiumin symbolin v. 1806. Sen armeijan lipuissa, esim. v:lta 1805, musta kotka kultaisella pohjalla, Rooman ja Itävallan keisarikruunuilla kruunattuna, ritarikuntaketjujen ja värikkäiden vaakunoiden ympäröidessä sen sydänkilpeä oli vaikuttavimmillaan, kynsissään valtikan ja valtaomenan lisäksi miekka, kuten Preussin yksipäisellä kotkalla. Suomen sotaväen liput olivat näihin lippuihin verrattuna vaatimattomat, mutta vaatimaton oli itse sotäväkikin.

Legioonakotka on usein, esim. rahoissa, kuvattu seppele nokasaan ja salamat kynsissään. Nämä tunnukset löytyvät myös edellä kuvatuista suomalaistenkin joukko-osastojen lipuista. Moskovan vaakunan korvaaminen Suomen vaakunalla kaksipäisen kotkan rinnassa ei myöskään ole ainoa tapaus lajissaan. Vuotta aikaisemmin kuin jv-rykmentit 1 ja 2 saivat lippunsa luovutettiin Liettuan ja Volhynian kaartinrykmenteille liput, joissa Liettuan vaakuna oli kotkan rinnassa. Puolan armeijan lipuissa valkea kotka oli päätunnuskuvana vuoteen 1831 saakka. Tällä yksipäisellä kotkalla oli aikoinaan kultainen Vaasan lyhde rinnassaan.

Suomen leijona on puheena olevissa joukko-osastolipuissa saanut päähänsä ja kilpikruunuksi itämaisen kruunun ja saatteekseen tähdet, aseina ovat lyhyt pistomiekka ja kookas armeijan-sapeli. Heraldisena tunnuksena se rappiokautensa moninaisissa hahmoissakin on aina luettu länsimaiseen leijonaperheeseen kuuluvaksi. Aikana, jolloin "eläinten kuningas" oli eräänlainen statussymboli, se Italian ruhtinashoveihin tuotettiin Afrikasta kuten leoparditkin. Italiasta sen läntinen heraldinen alkumuotoikin lienee peräisin.

Autonomian ajan joukko-osastoliput edustivat pääasiassa yhtä lipputyyppejä ja tunnukset niissä toistuvat miltei samanlaisina. Erehdykset johtuvat lähinnä siitä, että tutkimuskohteet eivät ole alkuperäisinä nähtävissä. Näidenkään, lukumäärältään vähäisten,

menetettyjen lippujen tutkimus ei saisi rajoittua yksinomaan niiden ulkoasun ja lipputeknisten yksityiskohtien selvitykseen, vaan olisi pyrittävä pintaa syvemmälle tarvitsematta silti välttämättä mennä bysanttilaiseen menneisyyteen asti.

Lippujen yksityiskohtia (kuvat 1, 3, 4, 5, 7)

Kuva 4. **Jv-rykmenttien 1 ja 2 liput v:lta 1819.** — Liput olivat samanlaiset, eroa vain tangon värissä (1.rykm. ”paille”-väriä, so. kellertävä, 2. rykm. musta). Kuva on alkup. lippupiirustuksen jäljennös, alkup. hyväksyi Aleksanteri I esittelyssä 31. 5. 1819; esittelijänä oli esikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Peter Volkonskij. Kuva seurasi liitteenä kenr.kuv. Steinheilin kirjettä kenraalimajuri Reuterskjöldille 10. 7. 1819. — Lippukangas silkkiä, 2 ars. x 2 ars. (n. 142 cm), tunnukset maalattuja. Risti tummanvihreä, ympyrä oranssinvärinen, kulmakentät sinivalkeat. Seppeleet, A I -nimikirjaimet ja kruunut kullanväriset. Kaksipäisen kotkan kynsissä oleva seppele on vihreä, sen nauhat sinivalkeat, ukonvaajat kultaa. Vaakunakilpi samanlainen kuin Suomen sotaväen ylitarkastajan sinetissä v:lta 1812. Kilpi-kruunu itämainen, saatteena tähdet.

Kuvat 1 ja 5. **Kaartinpataljoonan ensimmäinen lippu v:lta 1829.** — Siitä millainen tämä lippu on ollut, antaa parhaan kuvan 1905 otettu valokuva. Siitä tosin ei näy lipun värejä, mutta risti on selvästi kauttaaltaan vaalea (so. keltainen, ja oranssinpunainen on haalistuneena myös keltainen), kulmakentät sitä tummemmat (siniset) ja yksiväriset. Laakeriseppeleet ovat ”luonnon mukaan” maalatut, kultaa, kuten myös N I -kirjaimet ja kruunut, joissa on nuitakin värejä. Päätunnuskuvaa ja sen rinnassa olevaa vaakunakilpeä on vaikeata valokuvasta erottaa. Kotka on ”kaartinkotkan” mallia. Lipun päälläolevat nauhat ovat hopeakaluunaa, tupsut hopeanväriset.

Kuva 7. **Kaartinpataljoonan toinen eli Pynän Yrjön lippu v:lta 1831.** Kuva on teoksesta ”Lifgardets 3. Finska Skarpskyttbataljon 1812—1905”, siv. 108 olevan värikuvan jäljennös; mihin kuva perustuu, siitä ei ole tietoa. Valokuvaa tästä lipusta ajalta,

jolloin siinä vielä oli lippukangasta jäljellä ei ole löytynyt. Tämänkin lipun risti oli keltainen, ristiympyrä oranssinvärinen, kulmakentät siniset, sepeleet, kruunut, nimikirjaimet ja leijonat kultaa, kruunujen sisäpuoli punainen. Kotkan kynsissä oleva sepele on vihreä, sen nauhat kultaa, kuten ukonvaajakin, jonka kärjet punaiset.

Kuva 3. Suomen Rakuunarykmentin standaari v:lta 1890, ulkop. — Tämän silkkikankaisen standaarin pohjaväri on valkea, paltteet siniset, niihin molemmin puolin ommellut 10 tähteä kultaiset. Ornamentireunus paltteiden sisäpuolella ommeltu sinisellä, sisäpuolen vaakunatunnus mustalla silkillä, vaakunoissa muitakin värejä. Ulkopuolen kyrillisen A-kirjaimen pohja sininen, koruompelu kultaa, kultaisia ovat myös leijonat aseineen ja varuksineen. Valtakunnanvaakuna mallia 1857 osavaltiovaakunoineen ja ritariketjuineen.

Lipputankojen kärjet ja niiden mallit (kuvat 3, 6, 8)

Suomen Rakuunarykmentin lipussa oli vihreä ratsuväen mallia oleva tanko ja kärki kullattu, malliltaan sellainen kuin lipputyyppejä 1883 varten oli vahvistettu.

Lävistetyssä keihäänkärkimallissa oli alkuaan vain yksi kruunu ja vallan tunnukset puuttuivat. Vuonna 1800 kärkiin kotkan tilalle sijoitettiin P I -monogrammi, mutta se poistettiin Paavalin kuoltua. Kuvan 10 kärki esittää todennäköisesti Kaartinpataljoonan 1. lipun 1. kärkeä, joka oli kullattua pronssia. Kotkan rinnassa on leijonavaakuna samaa mallia kuin ylitarkastajan sinetissä. Kärkimalli vaihtui v:n 1825 vaiheilla. Uuden kärkikotkan siivet ovat koholla ja sen sepele ja ukonvaajat ovat vaihtuneet valtikkaan ja valtaomenaan. Kotkan molemmilla päillä oli kruunut ja lisäksi oli yhteinen kruunu, jonka nauhakkeet liittyvät siipien kärkiin. Kaartinpataljoonan 2. lipun 1. kärki oli mallia 1830, ts. hopeanvärinen metallikärki, kotkan siivet epäsymmetriset ja se istuu valtaomenaa muistuttavan pallon päällä kynsissään ukonvaajat ja sepele (kuva 8). Kärjen korkeus kaulaosineen oli 28 cm, varsinaisen kotkan vain

14 cm, "siipiväli" 19,5 cm. Kotkan rinnassa näkyy valokuvassakin leijonavaakuna, joka on samaa mallia kuin 1. lipussa. Kotka on "luonnonmukainen" myös selkäpuolelta ja kärjen kaulaosaa koristivat akanttilehdet. Sen ympäri kierrettiin nauharuusuksena 3. lk upseeriryönristin nauhat ja itse risti riippui ruusuksessa. Lisäksi 4 cm levyiset yrjännauhat hopeanvärisine tupsuineen. Vuoden 1875 mallia olevalla kärkikotkalla, joka seurasi lipputankoa Pietariin v. 1905, ja josta ei ole muuta jäljennöstä kuin pienikokoinen jetoni, siivet olivat symmetriset ja hieman toista mallia kuin kärjessä m/1830. Tämäkin kotka oli metallia, hopeanvärisen ja itse kotka oksidoitu kuten edeltäjänsäkin. Se seisoikin suorin jaloin ukonvaajakimpun päällä, palloa ei ollut, vaan sen tilalla oli suljettu laakeripunosseppele ja sen sisällä yrjönristi, valkoemalinen, kultakehyksinen kuten aikaisempikin, nauha sidottuna kaulaosan ympärille.

Pyhän Yrjön lipussa (kuva 7) nähdään lippukankaan alapuolella tangossa kullanvärisen rengas. Se on ns. **skoba**, messinkinen, kullattu kunnialaatta kierrettynä tangon ympäri. Tämä erikoistunnus otettiin käytäntöön 1838 kaartinjoukkojen ja sotilasopetuslaitosten lipussa. Siihen oli kaiverrettu sen keisarin kruunukoristeinen nimikirjain, jonka aikana joukko-osasto oli perustettu ja kantajoukon perustamisvuosi (Kaartinpataljoonan lipussa "A I 1812 3 suomenmaalainen rykmentti"), maininta kunnostautumisesta kentällä kuten lippuvaatteessa (Kaartinpataljoonan lipussa "1831 v. Kuntoisuudesta Puolan rauhoittamisessa"), edelleen vuosi, jolloin ao. joukko-osastolle oli po. kunnialaatta annettu lipputankoon kiinnitettäväksi ja joukko-osaston silloinen nimi (Kaartinpataljoonan lipussa "1871 v. Henkivartiövän 3 Suomen tarkk'ampujapataljoona"). Kaikki merkinnät ovat laatassa venäjäksi ja kohdassa 1 käytetään sanaa "finljandskij" sanan "finskij" sijasta vastoin tavanomaista käytäntöä.

LÄHDEVIITTEET JA HUOMAUTUKSET

1. J. R. Danielson-Kalmari: Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää, osa IV, s. 262.

2. K. K. Meinander: Suomalaisia sotalippuja v:n 1809 jälkeen. Suomen Museo XXV, 1928, s. 93.
3. Ye-ev. Nikolajev, Istoritšeskij otšerk o regalijah' i znakah' otlišija ruskkoj armii, osa II, s. 189. Pietari 1899.
4. Värvade militären år 1812. Ankome bref af år 1819/Generalinspektören/Brefkonceptbok 1819, Aug. 7. Sota-arkisto.
5. G. A. Gripenberg: Anteckningar rörande den år 1812 uppsatta finska militärens historia, ss. 267—268. H:ki 1894.
6. G. A. Gripenberg: Lifgardets 3. Finska Skarpskyttebataljon 1812—1905, ss. 32—33, alav. H:ki 1905.
7. Kaartin Pataljoonan lippuehdotus v:lta 1957 oli piirretty e.m. teoksessa s. 32 julkaistun kuvan pohjalta, leijona kaksipäisen kotkan tilalla. Pataljoonan komentajan sanojen mukaan sen värit tuovat mieleen Suomen lipun värit ja jääkäriperinteet.
8. Vrt. Olga Solntsewin kirjettä Sotamuseolle 15. 10. 1962. SM N:o 143/8/62.
9. G. A. Gripenberg, e.m. teos, s. 102.
10. P. Huhtala: Suomen Valkoinen Kaarti, H:ki 1935, sisältää kuitenkin harhaanjohtavia tietoja Kaartinpataljoonan lipuista. Laakeriseppeleistä käytetään nimitystä tammiseppele ja risteistä nimitystä pohjaväri. Siv. 38 esittää kuvatekstin mukaan Kaartinpataljoonan lippua 1840-luvulla; totuus on, että se esittää Henkivartioväen Suomenmaalaisen rykmentin Pyhän Yrjön lippua. Jo vuosiluku 1812 lipussa osoittaa, ettei kyseessä voi olla KP:n lippu.
11. G. A. Gripenberg: Anteckningar rörande Finska Sjö-Ekipagets historia. Finsk Militär Tidskrift 1899, s. 566.
12. Vojennaja Entsiklopedija, osa 10, s. 531. Pietari 1910.
13. E.m. teos, s. 538, kuvaliite selityksineen.
14. K. K. Meinander, e.m. kirjoitus, Suomen Museo XXV, 1928, s. 95: "Tuntematonta on, oliko krenatööritarkk'ampujapataljoonalla lippua".
15. O. Gripenberg: Finsk krigsmannabeklädnad — Suomalainen sotilaspuvusto, s. 147. Porvoo 1966. Prof. Svante Dahlströmin ilm. perustuva tieto?
16. Ote kirjeestä, jota säilytetään Valtionarkistossa. Museovirasto, hist. osaston kuva-arkisto.
17. O. Gripenberg, e.m. teos, s. 147.
18. Hj. Krook, De år 1868 upplösta indelta finländska bataljonernas fanor. Historisk tidskrift för Finland 1921, s. 35.
19. Etäisyyden kotkan kruunun rististä tangon alapäähän tuli olla 4 arsinää 8 versokkia eli n. 320 cm.
20. Kaartinpataljoonan kanslian venäjänk. asiakirjat ajalta 11. 1. 1875—3. 4. 1876. Sisältyvät: Diverse akter ag. L.G. 3. Finska skarpskyttebataljonens deltagande i 1877—1878 års krig. Sota-arkisto.
21. Ye-ev. Nikolajev, e.m. teos, s. 186.
22. O. Gripenberg: Kaartinpataljoonan lippu vuodelta 1957, sen perinteistä ja symbooleista. Sotilasaikakauslehti n:o 9/1970, s. 420.
23. A. Lakiera, Russkaja geraldjika, kniga I, s. 223. Lainaus on L. Magnitskijn "Aritmetika"-teoksesta, v:lta 1703.

Summary

Unit colours bestowed to the Finnish military forces 1819—1890

When Finland in 1809 was annexed to Russia as an autonomous Grand Duchy, its military forces consisted in the beginning, from 1812, of three enlisted light infantry regiments. The light infantry did not at that time have the right to fly colours. In spring 1819 two of the above-mentioned regiments were changed to foot regiments and received their colours in the summer the same year. These colours were in the 1816 Russian army colour style (the 1796 colours type), line infantry colours with a green cross, an orange disc with a double-headed eagle and blue-white corners. On the eagle's breast was the Arms of Finland on all Finnish colours. In 1827 the Finnish battalions were changed to rifle battalions and in 1830 they were disbanded. The third of the units originating from the light infantry regiments of 1812, The Guard's Finnish Rifle Battalion in Helsinki received its first colour in 1829, and its second, the colour of St. George, in 1832 as a recognition of distinguished service in the Poland-war. Both colours have a yellow cross, blue corners with the initials N I centered inside a garland. The colour of St. George has additionally the Finnish lions in two corners. Other Finnish units that were presented colours were: The Grenadier Rifle Battalion in Turku (founded 1846, disbanded 1856, its colour had a green cross and blue corners with the Czar's initials), The Training/ Instruction Battalion in Hämeenlinna (ex. The Grenadier Rifle Battalion, founded 1856, disbanded 1859, its colour had a white cross and blue corners with the Czar's initials), The Training Battalion in Hämeenlinna (ex. The Grenadier Rifle Battalion, founded 1856, disbanded 1859, its colour had a white cross and blue corners with both the Czar's initials and the lions), and The Finnish Dragoon Regiment in Lappeenranta (founded 1887, disbanded 1901, had a standard of the 1883 Russo-national colour-type with white as basic colour). Eight Finnish conscripted rifle battalions founded in 1880 were not presented colours. The last Finnish unit to be disbanded in 1905 was The 3rd Finnish Rifle Battalion of the Life Guards and its colour was also taken back to Russia. When the Guards Battalion returned from the Turkish War only the staffar with its finial remained of the colour of St. George (as a "relict of military honour").

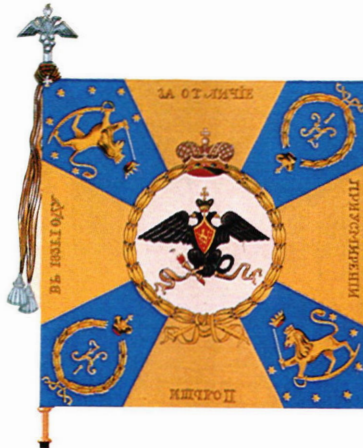
4

5

6

7

8

- 4 = Suomalaisen jalkaväkirykmentin lippu v:lta 1819. Kopio alkup. lippupiirustuksesta, valm. Pietarissa v. 1819. Sota-arkisto.
- 5 = Kaartinpataljoonan (Suomen Kaartin) 1. lippu v:lta 1829 rekonstruoituna. Sotamuseon valokuvakok.
- 6 = Kaartinpataljoonan 1. lipun 1. kärki. Jäljennös. Kansallismuseon kok. Valok. kirj.
- 7 = Kaartinpataljoonan 2. eli Pyhän Yrjön lippu v:lta 1831. Sotamuseon kuvakok.
- 8 = Kaartinpataljoonan 2. lipun 1. kärki. Jäljennös. Kansallismuseon kok. Valok. kirj.

Pohjan Prikaati

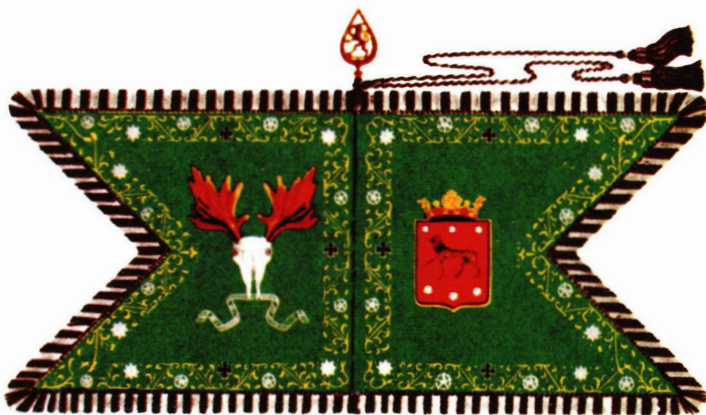
Kadettikoulu¹

Uudenmaan Prikaati²

Huoltokoulutuskeskus

Hämeen Ratsujääkäripataljoona

Sotakorkeakoulu

Ilmasotakoulu

Suomenlinnan Rannikotykistörykmentti

Keski-Suomen Pioneeripataljoona

Karjalan Jääkäripataljoona

Karjalan Tykistörykmentti

Laivastolippue

Helsingin Ilmatorjunta-rykmentti

2. Erillinen Viestikomppania

1. Erillinen Autokomppania

Lapin Rajavartiosto

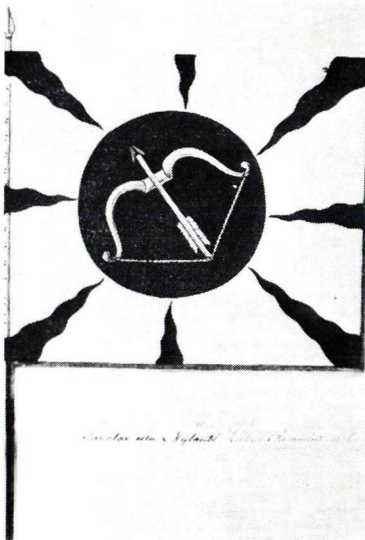
Pohjanlahden Merivartiosto

NÄKÖKOHTIA JOUKKO-OSASTOLIPPUJEMME HERALDISISTA PERINTEISTÄ JA SUUNNITTELUSTA

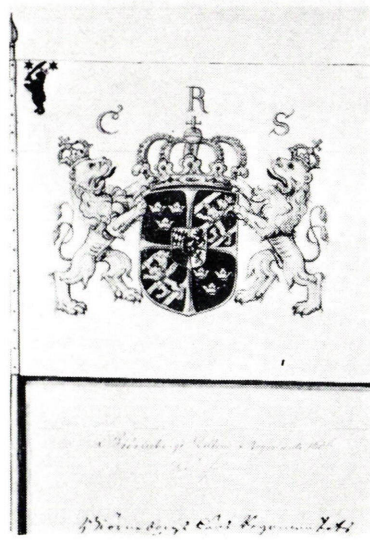
K. J. Mikola

Puolustusvoimissamme on nykyisin 73 käyttöön vahvistettua ja vihittyä joukko-osastolippua. Tämän lisäksi on rajavartiolaitosella 9 samoin virallistettua vartiostolippua. Näistä yhteensä 82 lipusta on 22 peräisin 1920- ja 1930-luvuilta — ensimmäiset jo vuodelta 1919 ja yksi peräti vuodelta 1918 — mutta köökonaista 60 on vasta 1950-luvulta tai nuorempia. Näinollen onkin todettavissa, että 58-vuotiaitten puolustusvoimiemme lipusto edustaa heraldisia aatesuuntia puolen vuosisadan ajalta.

Joukko-osastolippuperinteemme ovat kuitenkin jo vuosisatojen takaa, sillä v. 1686 useimmat joukko-osastomme — silloiset maakuntarykmentit — saivat lippunsa. Oikeastaan kyseessä olivat asianomaisten rykmenttien komppanianliput ja erikseen henkikomppanian liput, joissa kuvastuu jo tuolloin tietty ero kaartin joukkojen ja muiden joukkojen tunnuksissa. Arkkitehti Carolus Lindberg, jonka nimi esiintyy useimpien ennen sotia vahvistettujen lippujen yhteydessä, on heraldisessa suunnittelussaan käyttänyt mallinaan juuri yllämainitulta vuodelta peräisin olevia komppanianlippuja. Periaate 1920-luvun jalkaväkirykmenttien lipuissa onkin suoraan vanhasta lainattua: keskikuviona, päätunnuksena, on asianomainen maakunnan vaakuna seppelkoristeen ympäröimänä ja lipun kenttä on reunoilta keskelle kapenevin kielekkein jaettu säteettäisesti 8 osaan. Kentän ja kielekkeiden värit vastaavat maakunnan värejä. Näitä aikoihin varsin suosittuja ”liekkilippuja” on nykyisin käytössä vain yksi — Uudenmaan Prikaatin lippu — sen jälkeen kun Pohjois-Savon Prikaati ristittiin 1960-luvun keskivaiheilla Kainuun Prikaatiksi ja sai lipukseen vanhan Kajaanin Sissipataljoonan lipun. Yli 40 vuotta joukkonsa kärjessä liehunut

Savon Rykmentin komppania-
lippu vuodelta 1686.

Porin Rykmentin henkikom-
panialippu vuodelta 1686.

mustakeltainen jousivaakunainen liekkilippu tuotiin Sotamuseoon tekemään seuraa siellä jo olleille kolmelle samaan ryhmään kuuluvalla lipulle — Keski-Suomen Rykmentti, Tampereen Rykmentti ja Viipurin Rykmentti. Vanha, jalkaväkirykmenttien liekkilippu jäi näin lähes vain kuriositeetiksi paraatikuvisamme.

Kaksivärinen liekkilippu edusti yleisenä jalkaväkijoukkojen tunnuksena lipustossamme tiettyä johdonmukaisuutta. Carolus Lindbergillä, joka merkitsi lippuasioita koskeviin kirjelmiin virka-asemakseen ”Puolustusministeriön heraldinen asiantuntija”, näyttää olleen muutenkin johdonmukainen kansainvälisesti muovautunut sotalippujen suunnitteluperiaate. Tätä osoittaa se, että kaartin rykmenttien — Suomen Valkoinen Kaarti ja Karjalan Kaartin Rykmentti — liput hän suunnitteli valkoisiksi ja näiden päätunnuskuvioksi valtakunnan vaakunan. Maakunnallisuus — Vaasan lyhteet ja Karjalan miekkakäsivarret — oli näissä tapauksissa sivutunnuksina lippujen kulmissa. Tämä vas-

taa monarkioissa tapaa, jonka mukaan hallitsijan vaakuna tai monogrammi oli kaartijoukkojen lippujen päätunnuksena. Nykyisin on käytössä näistä kaartin lipuista jälkimmäinen Karjalan Prikaatilla. Koska tätä lippua edelleen käytetään, tulisi sen käyttäjä nimetä heraldiikan johdonmukaisuutta noudattaen Karjalan Kaartin Prikaatiksi.

Edelleen Lindbergin selkeää linjaa osoittaa jääkärijoukkojen lippujen kansainvälisesti tunnettu jääkärien vihreä väri, kuten nykyisin yhä vielä käytössä olevissa Savon Prikaatin (entinen Savon Jääkärirykmentti) ja Pohjan Prikaatin (entinen Pohjanmaan Jääkäripataljoona) lipuissa on. Näissä on vastaavasti kuten liekkilipuissakin maakunnan vaakuna päätunnuskuviona.

Oma erikoisuutensa on Porin Prikaatin lippu, jonka prikaati on perinyt perinnejoukko-osastoltaan Porin Rykmentiltä. Tämän lippukenttä on heraldisesti ilmaistuna katkoisen (vaakasuoeraan jaetusti) sinikeltainen. Tunnuskuvioinniltaan se on kaksipuolinen siten, että toisella puolen on Satakunnan karhuvaakuna, toisella puolen Varsinais-Suomen tyylielty kypärävaakuna. Tämänkin suunnittelu perustuu vuoden 1686 malleihin. Toinen puoli vastaa silloisen Uudenmaan, toinen Porin rykmentin lipun mallia. Tällaisen kahden maakunnan joukko-osaston lippu on usein juuri esitetyllä tavalla kaksipuolinen.

Hyvin selkeä johdonmukaisuus on toteutettuna rajavartiostojen lipuissa. Näiden kenttä on jääkärien vihreä, mutta yleisistä jääkärilipuista ne eroavat rajavartioiden oman erikoisvärin — oranssin — mukaisilla leveillä palteilla. Päätunnuskuviona on maakunnan tai kotipaikan vaakuna, jolla näissä lipuissa on varsin runsaskuvioiset saatteet. Tässä suhteessa rajavartiostoliput, jotka Lindberg suunnitteli 1930-luvulla, poikkeavat varhaisemman tyylin mukaisista koristeellisista seppelkehäympyröistä. Yleensä Carolus Lindbergin suunnittelemat liput ovat koristeellisia. Tunnuskuviota, oli se sitten vaakuna tai aselajitunnus, kuten Viestirykmentin ja Huoltokoulutuskeskuksen (entinen Huoltorykmentin lippu) lipuissa, ympäröi kasviaiheinen seppel — jäkälästä tammenlehviin ja viljaan — ja sepele on sidottu värikkäällä rusetilla tämän värin poiketessa jyrkästikin

lipun yleisväristä (esim. UudPr ja HuoltoKoulK). Rajavartiostojen lipuissa vaakunoilla on varsinaiset saatteet, jotka kuten varsinkin Pohjois-Karjalan Rajavartioston kotkan siivet ja Lapin Rajavartioston poronsarvisommitelma täyttävät melkoisesti lippukenttää.

Koristeellisuus ja muotojen runsaus saavuttaa huippunsa kaksipuolisissa ripsureunaisissa ratsuväkilipuissamme. Näidenkin suunnittelussa on noudatettu vanhaa tyyliä ja kansainvälistä yleismuotoa. Ratsujääkärilippu — entinen Hämeen Ratsurykmentin lippu — on vihreä. Valkoinen rakuunalippu — entinen Uudenmaan Rakuunarykmentin lippu — viittaa taas kaartin ratsuväkeen. Tämä johtunee ylipäällikkö-valtionhoitaja Mannerheimin nimikkorykmentille osoitetusta huomaavaisuudesta. Vaikka vanhat ratsuväkilippumme ovatkin kauniita ja monine tunnuskuvioineen ja reunaornamenteineen paljon kertovia, voidaan niitä pitää lipuiksi liian monikuvioituina. Vaakunassa tällainen menettelee, mutta liehuvan vaatteiden kuvioinnilta vaaditaan ainakin nykyisin selkeämpiä linjoja ja pelkistetympiä muotoja. Vanhojen polkupyörä-, sittemmin jääkäripataljoonain ripsureunaiset liput ovat paltekoristeluiltaan myös melko runsaasti kuvioituja, mutta muuten niiden perustyyppi on selkeä. Hämeen Jääkäripataljoonan lipun vihreä väri kertoo sen, että silloin kun JP 4 aikoinaan perustettiin, polkupyöräpataljoonat olivat jo saaneet jääkäritittelinsä. Uudenmaan ja Kymen Jääkäripataljoonien lippujen (entiset JP 2:n ja JP 3:n liput) harmaa pohjaväri viittaa siihen kuinka aikoinaan polkupyöräjoukkoja pidettiin ratsuväkeen ja panssariautojoukkoihin kuuluvina. Lapin Jääkäripataljoonan (ent. JP 1) lipun vihreä väri poikkeaa edellämainitusta säännöstä. Kyseessä on tavallaan oma-vaaltainen vanhan pp-lipun modernisointi lippua uusittaessa silloin, kun joukko-osastolle oli jo annettu jääkärijoukko-osaston nimi.

Carolus Lindbergin suunnittelemista tai samalta pohjalta syntyneistä lipuista on vielä mainittava kolmen sotakoulun, Kadettikoulun, Merisotakoulun ja Reserviupseerikoulun liput. Yhteistä näille on päätunnuskuviona valtakunnan vaakunaeläin

— RUK:lla koko vaakuna — ja lippujen kulmissa asianomaisten koulujen historialliset vuosiluvut — KadK:lla 1779, 1812, 1819 ja 1919, MSK:lla 1756, 1779, 1919 ja 1930. RUK:lla VK, 1917 ja RUK, 1920. KadK:n valkoinen väri viittaa jälleen kaartien arvoluokkaan, jollaiseen yleensä kadettikoulut katsotaan kuuluviksi. MSK:n lipun sininen on tavallaan ilman muuta perusteltavissa meren värinä. RUK:n lipun väreissä taas kuvastuu silloisen ylioppilasnuorison Karjala-aatteellisuus. Lippu vihittiin 16. 5. 1928 ja sen suunnittelijaa oli evästetty, että lipussa tulisi olla ”paljon kärsineen Karjalan värit, musta, punainen ja vihreä”. Tämän Lindberg toteutti lippukentän mustalla, vaakunan punaisella ja sitä ympäröivän rikkaahkon laakeriseppeleen vihreällä.

Mainittiin jo että näiden sotakoulujen lipuissa on kirjaimia ja vuosilukuja, peräti neljä 4-numeroista vuosilukua. Tämä ei kuulu enää nykyiseen heraldiseen lippusuunnitteluun. Tämä ja vielä 1920-luvun alussa hyväksytty runsas kuviointi ja monet symbolit ilmenevät varsin voimakkaasti KadK:n lipussa: Kaartin arvoluokan valkoinen pohjaväri, koko valtakuntaa edustava suurikokoinen vaakunaeläin varusteineen, tätä ympäröivät kolme pienoiswaakunaa — Savo, Hamina, Helsinki — koulun sijoituspaikkojen mukaan, keskikentän kuvioryhmän alapuolella päävaatteeseen kirjottu nauhake, jossa kadettien tunnuslause ”Constantem decorat honor”, ja kulmissa avointen tammenlehväseppelten ympäröiminä edellä mainitut vuosiluvut.

Tämä lippu on kaunis, jos sitä saa katsella seinälle pingoitettuna, mutta joukon edessä liehuessaan se menettää suuren osan sanomastaan. Joukon marssia seuraava tulkitsee symboleista vain kaksi: valkean värin ja vaakunaleijonan, vaikka lipussa on peräti 5 symbolia, historia jopa kahteen kertaan: sekä vaakunoin että vuosiluvuin. Suoranaisena heraldisena virheenä — ainakin nykyisten oppien mukaan — voidaan pitää tunnuslausenauhaketta lippuvaatteessa. Heraldisesti ei tulisi asettaa kahta liehuvaa vaatetta päällekkäin. Tunnuksenauhakkeen tulisi olla erillisenä ja tangon kärkeen kiinnitettynä.

Edellä esittämäni Kadettikoulun lipun tarkastelu ei ole tar-

koitettu moitteeksi tuota lippua kohtaan, jonka ohjaamana itsekin olen ylpeänä marssinut, vaan osoitukseksi vielä 1920-luvulla meillä hyväksytystä muotojen runsaudesta heraldisessa suunnittelussa. Se siis kuului "Lindbergin aikaan" joukko-osastolippujemme historiassa, oikeastaan jo vanhempaan tyyliisuuntaan, mistä Lindberg aluksi otti mallinsa. Tältä ajalta löytää tiettyä johdonmukaisuutta, mikä johtuu siitä, että yksi mies on ollut johtavana lipputaiteilijana. Hänellä on ilmeisesti ollut melko vapaat kädet työssään. Asiakirjoista ei löydy ainakaan johdon otetta eikä virallista heraldisen toimikunnan valvontaa. Johdonmukaisuus onkin ilmeisesti enemmän suunnittelijan makusuunnasta kuin loogisesta järjestelmästä johtuvaa. Tähän viittaa myös suunnittelijan työssä vuosien mittaan tapahtunut kehitys.

Puolustusvoimiemme lippuperinteelle 1920- ja 30-luvuilla luotu vankka pohja oli yhden miehen käsialaa. Syyllä tätä aikaa voidaan sanoa "Lindbergin aikakaudeksi". Tämä jäi lippuhistoriasamme omaksi kaudekseen, vaikka Lindberg täydensikin rajavartiostosarjaa suunnittelemalla vielä 1949 Porkkalan rajavartiostolle lipun, joka nyt on Rajakoululla. Seurasi lähes kahden vuosikymmenen tauko. Uusia lippuja ei suunniteltu ja käytössä olevat oli evakuoitu turvaan Sotamuseoon varastoihin. Sotamme olivat aikaa, jolloin lippu ei liehunut rintaman edessä osoittamassa komentajan paikkaa ja hyökkäyksen suuntaa.

Vasta 1. 12. 1952 jälkeen, jolloin puolustusvoimille vahvistettiin uusi, sotaa seuranneiden ylimenovuosien jälkeen vakinaiseksi katsottava kokoonpano, voitiin ryhtyä ajattelemaan myös sellaisia pitkän tähtäyksen asioita kuin joukkojen olemusta luonnehtivia ja historiallisesti arvostettuja tunnuksia: joukko-osastolippuja, vuosipäiviä, kunniamarsseja ja omia heraldisia tunnuksia. Vankka 1930-lukuun perustuva perinnepohja saatiin tälle suunnittelulle 1. 1. 1957, jolloin joukko-osastot saivat maakunnalliset tai vastaavat useassa tapauksessa perinteelliset nimensä. Joukko-osastoille nimettiin perinnejoukko-osastot ja määrättiin vuosipäivät. Tässä vaiheessa perinnejoukko-osastojen liput pääsivät jälleen julkisuuteen. Tosin niitä riitti suoran jatkuvuuden

mukaisesti vain 22 joukko-osastolle tai vastaavalle. Tämä aktivoi vilkkaan lippujen suunnittelun. Ja nyt oltiin sikäli erikoisessa uudessa olotilassa, ettei vain jalka- ja ratsuväelle ja jääkärijoukoille vaan myös tykistölle, ilmavoimien lennostoille ja muille erikoisjoukoille oli lippu luvassa. Uudessa olotilassa oltiin myös sikäli, että meillä oli nyt useita heraldiikasta perillä olevia taiteilijoita, oli upseereita, joita heraldiset kysymykset kiinnostivat, ja oli järjestelmä — Valtion Heraldinen toimikunta ylimpänä —, joka valvoi julkisten laitosten virallisten tunnusten heraldista oikeellisuutta. Satoihin nousevat kunnanvaakunat toivat heraldiikka-sanan kaiken kansan tietoisuuteen.

Joukko-osastolippujen suunnittelua yhtenäistävää johdonmukaisuutta varmistamaan määrättiin Sotahistoriallinen Tutkimuslaitos — nykyinen Sotatieteen Laitos —, jonka johtajan virka-tehtäviin kuuluvaksi määrättiin lippuluonnosten esittely Puolustusvoimain komentajalle. Tämän tehtävän valmistelussa hänellä oli apuna Sotamuseon asiantuntemus ja hän oli velvollinen hankkimaan esitykseensä myös Valtion Heraldisen toimikunnan lausunnon.

Aluksi ShistL:n ohjaava ote oli kuitenkin melko muodollinen. Oli useita suunnittelijoita, joukko-osastot ja aselajikomentajat olivat aktiivisia. Näin joka puolella harrastettu joukko-osastolippujen suunnittelu pääsi liikkeelle ilman yhtenäistä asiantuntevaa ohjausta.

Onneksi meillä oli jo silloin kaksi varsin pätevää heraldiikontaiteilijaa, Gustaf v Numers ja Olof Eriksson, jotka olivat hyvin omaksuneet aikakauden yleisen tyyliunnon, mikä nyt tuli suunnittelussa johtavaksi. Samoin meillä oli kolme aselaji-johtajaa, kenttätykistön kenraaliluutnantti Elof Roschier, ilmavoimien kenraalimajuri Olavi Seeve ja rannikkotykistön eversti Reino Aaltonen, jotka aktiivisesti ja asiantuntemuksella olivat suunnittelussa mukana. Näin syntyivät 5 kenttätykistölippua työparina v Numers — Roschier, 5 ilmavoimien lippua työparina Eriksson — Seeve ja 5 rannikkotykistön lippua työparina Heinonen — Aaltonen. On huomattavaa, että varsinainen taiteellinen toteuttaminen on heraldikolla ja hänen nimissään a.o. liput ovat,

mutta on myös oikein julkistaa lipun ideoija, ammattisotilas, joka on antanut symbolivirikkeitä taiteilijoille. Edellä mainituista taiteilijoista kolmas, B. O. Heinonen, palveli aluksi piirtäjän ja somistajan tehtävissä Sotamuseossa, mutta on näistä tehtävistä kasvanut asiantuntevaksi sotilasalan — ja myös lippujen — heraldisten tunnusten toteuttajaksi.

Edellä mainitut kolme lippusarjaa, yhteensä 15 joukko-osastolippua, loivat tiettyä johdonmukaisuutta 1950-luvulla alkaneelle vilkkaalle joukko-osastolippujen suunnittelulle. Tyyliin tuli nyt selkeyttä, muotojen pelkistämistä ja symbolien karsimista yleensä vain kahdeksi, lippuvaatteen pohjaväriin edustaessa joskus kolmatta symbolia.

Leveine paltteineen ja ripsureunuksineen kenttätykistöliput, joissa on nykyaikaisiksi melko monimuotoiset maakunta- ja aselajitunnukset, edustavat ehkä siirtymävaihetta monimuotoisista ja -värisistä lipuista selkeään yksinkertaisiin. Merensinisessä kentässä keskellä viisivallinsarvinen suljettu linnoitusmuurikehä, sen keskellä joukko-osaston paikallistunnus — kuten rannikkokaupungin vaakunan keskuskuvio — ja lipun kulmissa rannikkotykistön aselajitunnus, ristikkäiset heraldiset tykinputket, on esimerkki varsin selkeästä yhtenäisestä aselajin lipputyypistä. Ilmavoimilla on vastaava sarja. Näissä lipuissa keskuskuvio on kaikille yhteinen aselajitunnus, maakunnallinen tai koulutunnus on yläsisäkulman sivukuviona. Tätä samaa periaatetta on pyritty noudattamaan myöhemmin myös erillisten erikoisaselajikomppanioiden — viesti- ja autokomppaniat — lipuissa.

Ilmatorjuntajoukkojen lippujen suunnittelussa on vallitsevana periaatteena ollut sama kuin rannikkotykistön. Aselajitunnus — siivitetty ammus — on lipun kulmissa, voimakkaana keskuskuviona on nimikkokaupungin tai maakunnan vaakunan pää-tunnus ilman saatteita. Sarja on kuitenkin sikäli epäyhtenäinen, että ilmatorjunnan kuudesta lipusta puolet on punaisia ja toinen puoli sinisiä — oikeastaan ilman tämän symboliikan perusteluja — ja Rovaniemen Ilmatorjuntapatteriston lipun keskuskuvion näätä on seppeleen ympäröimänä ja sillä on saatteena vielä viisi naularistiä. Tämä näätä on sitä perua kun a.o. patteristo

oli Kokkolaan sijoitettuna Pohjanmaan It.Psto, ja näätä on Keski-Pohjanmaan tunnuseläin. (Moni on luullut tätä yhdeksi Pohjanmaan kärpistä ja sellaisena virheellisesti piirrettyksi.)

1950-luvun runsas lippusato esittäytyi 4. 6. 1958 puolustusvoimain 40-vuotisjuhlaparaatissa, jonka yhteydessä 29 joukko-osastoa sai uuden lippunsa juhlallisesti Tasavallan Presidentin kädestä. Tässä oli selkeää sarjaa, mutta myös yhtenäisyydestä poikkeavia erillistapauksia. Tämän jälkeen lippujen suunnittelu jatkui, mutta nyt olivat kyseessä enemmän erilliset tapaukset kuin kokonaiset aselajisarjat. Monet pienet joukko-osastot pyrkivät suunnittelemaan lippunsa omin voimin. Harrastus oli kiitettävä, mutta asiantuntemus ei tällöin ollut useinkaan riittävä eikä taiteellinen taitokaan vastannut julkisen laitoksen heraldisen päätunnuksen edellyttämää tasoa. Sotahistoriallisen Tutkimuslaitoksen johdon oli nyt puututtava aikaisempaa aktiivisemmin ja ohjaavammin suunnitteluun. Tämä työ oli helppoa, jos kyseessä oli taitava taiteilija, kuten esimerkiksi Gustav v. Numersin piirtäessä pioneerien uuden lippusarjan: vanhalla insinöörijoukkojen mustalla pohjalla tekniikan hammaspyörän keskeltä nouseva punakultainen räjähdyskuvio ja yläsisäkulmassa erillistunnuksena Kymenlaakson koskesta nouseva lohi, Keski-Suomen metso, panssarien silmikkokypärä tai Pohjanmaan vaakunan kärppäkuvioista kolme kärppää.

Tämä kolmen kärpän kuvio on sikäli heraldisesti perusteltua, että Pohjanmaan vaakunan kuusi kärppää on heraldisesti kärppäryhmä, mutta heraldiikka tunnustaa myös kolmen eläimen kuvion ryhmäksi. Koska kuusi kärppää kulmassa olevana sivusymbolina olisi kuviona epäselvä eläinkuvioiden pienuuden takia, korvattiin tämä periaatteessa samalla asialla, mutta vain kolmen eläimen ryhmänä. Kyseessä ei siis ole ”Pohjanmaan vaakunan omavaltainen puolittaminen”, kuten joskus tästä on sanottu. Tämä olkoon esimerkkinä siitä, millaisia ratkaisuja on pyrittävä löytämään, kun lippu on saatava niin selväpiirteiseksi, kuin liehuvan vaateen kuvioinnissa tulee olla.

Erillisiä lippujen vihkimistilaisuuksia oli miltei vuosittain. Puolustusvoimain 50-vuotisjuhlan yhteydessä 4. 6. 1968 vihittiin

*Lippuesittely Puolustusvoimain 50-vuotisjuhlassa Helsingin jäähallissa 4. 6. 1968. Etumaisena Kadettikoulun, seuraavana Tais-
telukoulun lippu. SA-kuva.*

*Tasavallan presidentti luovuttaa Sotakorkeakoululle lipun 9. 5.
1969. Taustalla pioneeriliput odottavat vuoroaan. SA-kuva.*

11 uutta joukko-osastolippua. Taiteilijoina olivat edelleen useimmissa tapauksissa Gustav v Numers ja Olof Eriksson, mutta nyt sai myös B. O. Heinonen usean lipun nimiinsä. Näissä tapauksissa tämän kirjoittaja oli yleensä silloisen virka-asemansa perusteella idean ja symbolin suunnittelijana mukana. Samoin minulla on tässä yhteydessä miellyttävä tilaisuus lausua tunnustukseni siitä yhteistyöstä, mitä minulla oli vähäiseltä osuudeltani taiteilijoiden v. Numers ja Eriksson kanssa esimerkiksi edellisen piirtäessä. Taistelukoulun ja Sotakorkeakoulun lippuja ja jälkimmäisen Laskuvarjojääkärikoulun lippua.

Oman tarkastelunsa ansaitseekin juuri sotakoulujen lippujen suunnittelu. Edellä on jo mainittu, että tällä alalla meillä oli pohjana kolme lippua, joissa on päätunnuksena valtakunnan vaakunaeläin. Tähän periaatteeseen pyrittiin johdonmukaisesti ja näin saatiin Sotakorkeakoululle, Taistelukoululle ja Rannikotykistökoululle selkeät leijonaliput asianomaisine pohjaväreineen ja perinteisine erikoistunnuksineen. Samaa periaatetta noudatettiin Päälystöpiston, Asekoulun ja Suojelukoulun lipuissa, mutta symbolin sovittamisyyistä käytettiin nousevaa leijonaa vaakunakuvion asemasta. Pioneerikoulu peri vanhan Pioneerirykmentin lipun. Ilmavoimat pysyivät myös koulujen osalta sarjassaan keskuskuvion ollessa aselajille yhtenäinen. Ilmatorjuntakoulu oli ennättänyt nostaa siivitetyn ammuksen keskuskuvion arvoon. Viestikoulu ja Sähköteknillinen Koulu ennättivät myös suunnitella itselleen elektronista alaansa symbolisoivat liput ja kenttätykistö asetti "tykistömytologiasta" haetun aarnikotka-aiheen valtakunnan vaakunaeläimen edelle. Panssarikoulu otti leijonamallin Parolan leijonasta. Laskuvarjojääkärikoulu halusi laskuvarjon osoittamaan omaa erikoisalaansa.

Näin sotakoulujen leijonalippusarja käsittää vain 11 yhteensä 19 sotakoulun lipusta. Näistä selkein leijonalippu on Pioneerikoululla. Tällä on kunnia olla vanhin joukko-osastolippumme. Sen lahjoittivat Jyväskylän naiset v. 1918 Jyväskylässä muodostetulle XII Jääkäripataljoonalle, josta oli alkujaan suunniteltu pioneerijoukko-osastoa. Tältä pohjalta lippu on insinöörijoukko-

jen musta ja kuviona siinä on vaakunaleijonamme saatteinaan vaakunan heraldiset ruusut. Pataljoona lähti kuitenkin rintamalle jalkaväkenä, mutta sodan jälkeen pioneeriperinteet muistettiin ja v. 1958 Pioneerirykmentti sai mainitun lipun joukko-osastolipukseen. Kun meille tuli viisi pioneeriaselajin joukko-osastoa, määrättiin tämä koululle ja mainituille joukko-osastoille suunniteltiin aiemmin jo mainitut liput.

Uutta lippualalle tuli silloin, kun myös merivoimien joukko-osastot esittivät itselleen varsinaisia joukko-osastolippuja. Tähän saakka oli ollut vallalla käytäntö, että maissa esiintyessään laivastojoukot käyttävät valtakunnan sotalippua. Tämä perustui siihen perinteelliseen katsomukseen, että laivalla on vain yksi lippu, merellä laivan mastossa ja satamassa perätangossa liehuva valtakunnan sotalippu. Ja jos lähdetään marssimaan paraatiin tai muuhun seremoniatilaisuuteen, otetaan tämä oman laivan lippu mukaan.

Uusi tulkinta edellytti omia joukko-osastolippuja, mikä onkin sikäli perusteltua, että nykyisillä merivoimilla tarvitaan maissa pysyväisesti melko vahvat tukikohtajoukko-osastot. Näin vahvistettiin Gustav v Numersin suunnittelemat liput Merivoimien joukko-osastoille. Laivastolippue sai ankkurilipun, ankkurin päällikkeenä ristikkäiset miekat ja yläsisäkulmassa leijona. Laivastoasemien lippujen päätunnukseksi tuli torniankkurikuvio ja lisätunnukseksi lipun yläsisäkulmaan Helsingin ja Turun vaakunain keskuskuviot. Merivoimien esimerkin mukaan myös Rajavartiolaitoksen merivartiostot saivat omat joukko-osastolippunsa. Näiden v Numersin suunnittelemien lippujen kenttä on valkoinen, mutta sen halkaisee tangosta lähtevä leveä sininen aaltainen kiila. Tämän keskellä on lipun päätunnuksena joko Helsingin kaupungin vaakunan vene, Turun Ave Maria -monogrammi — "A" — saatteinaan neljä ranskalaista liljaa, Vaasan lyhde tai Merivartiokoulun soihtuankkuri.

Joukko-osastolipustomme muodostaa pitkästä kehityskaudestaan ja monista suunnitteluvaiheistaan huolimatta tietyn koko-

naisuuden. Tämä ei tarkoita sitä, että sen luomisessa olisi ollut ankarasti yhtenäinen ote. Päinvastoin eri lippujen iät osoittavat itsenäisyyden aikana tapahtunutta heraldisen tyyliuunnan muu-
vautumista, jopa heraldisen maun kehittymistäkin, sillä harras-
tuksen ja tuntemuksen myötä on myös taiteellisen toteuttamisen
taso noussut.

Tason nousua osoittaa myös se, että lippuja uusittaessa on tiettyä pieteettiä noudattaen korjattu muutamia heraldisia virheitä. Mainittavin näistä on Uudenmaan Rakuunapataljoonan lipussa kuvatun Pyhän Yrjänän ratsastussuunnan kääntäminen. Alkujaan Yrjänä ratsasti tangosta ulospäin, nyt tankoon päin ja näin joukon marssisuuntaan. Porin Prikaatin lipun karhun ”ryhtiä on parannettu” lippua uusittaessa ja Pioneerirykmentin lipun leijonaa on korjattu nykyisen vaakunaleijonan mukaiseksi ja vanhaa Hyökkäysvaunurykmentin lippua on korjattu otettaessa se uudelleen käyttöön.

Lipuston loogista kokonaiskuvaa selkeyttää se, että uusia joukko-osastoja perustettaessa on näiden lippuja suunniteltaessa noudatettu saman joukko-osastoryhmän lippumallia, esim. Pohjois-Karjalan Patteriston lippu noudattaa samaa suunnittelu-
periaatetta — tosin nyt muodoiltaan selkeämpänä — kuin muut kenttätykistön liput. Rannikkotykistökoulun ja Ilmavoimien Teknillisen Koulun liput liittyvät myös jo aiemmin suunniteltuihin sarjoihin.

Karjalan Jääkäripataljoonan lippu sitä vastoin poikkeaa melkoisesti muista vanhoista polkupyöräpataljoonalipuista. Tässäkin Olof Erikssonin piirtämässä lipussa näkyy muotojen selkeytyminen. Oma erikoisuutensa on Rannikkojääkäripataljoonan lipussa, missä jääkäriperinnettä edustavat vanhoista lipuista otetut jääkäri-
nuolet ja pataljoonan syntyperää — rannikkotykistöä — lipun sininen pohjaväri ja nuolten yläpuolella pienikokoisena linnoitus-
muurikehän kuvio sekä pataljoonan vuosipäivään liittyviä Viipurinlahden taisteluita nuolten alapuolella W-kirjain. Tämän lipun suunnitteluun osallistui merkittävästi tunnettu muotoilutaiteilija Tapio Wirkkala.

Sotien aikaisiin tunnuksiin ja perinteisiin viittaa myös Panssa-

rintorjuntapataljoonalle suunniteltu lippu, jonka tunnuskuviiona panssarien mustalla pohjalla kolme eteenpäin iskeytyvää nuolta ovat muistona sodan ajan Panssaridivisioonan tunnusmerkistä. Tämän lipun idea on allekirjoittaneen ja toteuttaminen B. O. Heinosen. Sotamuseo on ollut ohjaamassa myös erillisten automkomppaniain lippuja, joihin päätunnus on otettu suoraan Carolus Lindbergin aikoinaan suunnitteleman Autopataljoonan lipusta, sekä viestikomppaniain lippuja yhtenäisiksi sarjoiksi. Viimeksimainittuihin on pohjaesitys tullut asianomaisista yksiköistä.

Näin siis lipuston kehittymisen johdonmukaisuutta on vaalittu koettaen pohjata jo oleviin lipputyyppeihin, omaksuttuihin periaatteisiin vaakunaeläinten sijoittelussa ja pitäytyen selkeissä muodoissa. Olennaista yhtenäisyyden jatkuvuudelle on myös siinä, että lippujen piirtäjinä on varsinaisesti vain neljä taiteilijaa. Carolus Lindbergin ja Gustaf von Numersin nimissä on yli 20 lippua. Olof Erikssonilla on 10 lippua. Lähes samaan pääsee myös B. O. Heinonen, minkä lisäksi hän on ollut osallisena siinä yhteistyössä, jota Sotamuseon aiemman hoitajan, heraldiikan tuntijana arvostetun maisteri Paavo Talvion johdolla on tehty Sotamuseossa. Tämän satoa ovat mm. Päälystöpiston, Asekoulun ja Kaartin Pataljoonan liput. Näistä viimeksimainittu eroaa melkoisesti yleisestä tyylistä, sillä sen perusidea on saatu autonomian ajalta silloisen Kaartin Pataljoonan lipusta. Koska tämän lipun perinne on viime vuosisadalta, on se yhdistävänä lenkkinä Ruotsin vallan ajalta nykypäiviin.

Paitsi sitä, että joukko-osastolippumme edustavat sinänsä kansainvälisesti arvostettua heraldista suunnittelutasoa, ne ovat olleet aivan olennaisella tavalla kehittämässä meikäläistä lippukulttuuria ja kasvattamassa heraldista tietoisuutta.

Suunnitteluperinteet ovat jo niin vahvalla pohjalla, että luotamuksella voidaan suhtautua perinteen säilyvyyteen sekä jatkuvassa suunnittelussa korkeaan heraldiseen tyyliin.

Summary

On the heraldic origins and the design of Finnish unit flags

The Finnish Defence Forces has 82 unit flags; of these 22 were introduced before the wars and 60 are of a later date, introduced in the 1950's or later.

In the 1920's architect Carolus Lindberg — one of the rare heraldry specialists of that time in Finland — designed flags for the infantry and cavalry regiments, the light infantry battalions, the frontier guards and some military schools, in all some 30 flags. They — especially the regimental flags — were designed on the same principles as the company flags presented to the Finnish provincial regiments in 1686. These flags were 2-coloured so called flame-flags with the basic field emblem of provincial arms encircled by a richly adorned garland. The rich adornment and the many symbols on the flags — especially those of the schools — was not the best way to decorate a piece of cloth intended to fly freely in the wind. This reflected the imitation of old design, the style of that time and to some degree also lack of designing experience. In the 1930's Lindberg's designs were more distinct.

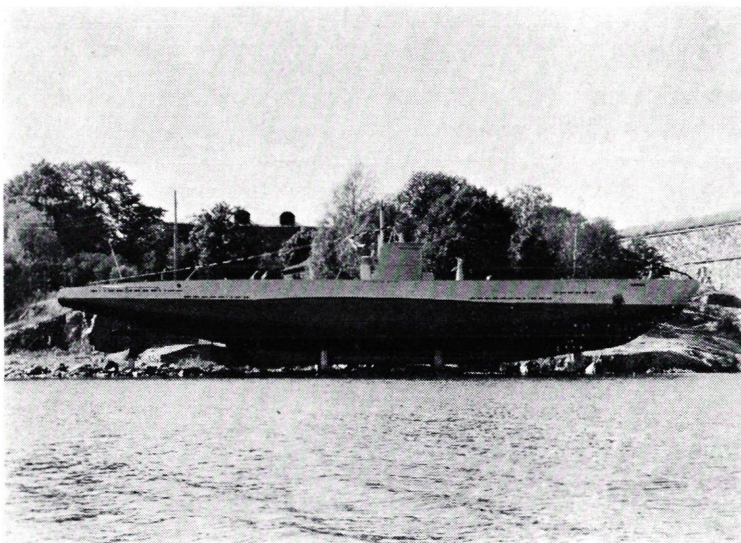
During the wars the unit flags were stored at the Military Museum. After the War 22 of these flags were once more taken into use for anniversaries, marches of honour and other traditions. At the same time there was a great activity of flag-designing because at that time the artillery and other special units were granted the right to fly colours.

The outstanding heraldic artists Gustaf von Numers and Olof Eriksson were experienced designers, because the introduction of municipal arms had given them a lot of work. There were also officers interested in heraldry whose ideas gave the artists a good basis. 4 series of flags were presented to the field, anti-aircraft and coast artillery units and the Air Force — in all 20 flags. This distinctly designed series of flags set an example for others and so there was a certain coherence of design even though there was not yet any fixed instructions.

On the 40th anniversary of the Defence Forces 29 new flags were introduced. And the activity continued. At this stage the Institute of Military Science and its Military Museum became the main counsellor regarding design questions, which was necessary because now the flags of special units and institutions

were being designed. The following years 4—5 flags were introduced and on the 50th anniversary of the Defense Forces 4. 6. 1968 11 new flags were introduced.

Characteristical of the flags of the 1950's and 1960's are distinct designs and symbols reduced to only two, while the colour of the flag cloth often is the third symbol. The Institute of Military Science and the State Committee for Heraldry have together succeeded in creating a basic group of unit flags that is of a very high heraldic standard, analogous and follows closely the old traditions of the Finnish military forces.

SUKELLUSVENE VESIKKO

Markku Melkko

Itsenäisyytemme alkuvuosina koostui laivastomme pääasiassa venäläisten v. 1918 Suomeen jättämistä jo osittain vanhentuneista aluksista. Vuonna 1927 eduskunnan hyväksymällä laivastolailla myönnettiin määrärahat laivanrakennusohjelman toteuttamiseksi, jonka tuloksena rakennettiin kotimaisilla telakoilla v. 1928—1931 panssarilaivat Väinämöinen ja Ilmarinen, 4 moottoritorpedovenettä sekä sukellusveneet Vetehinen, Vesihäisi, Iku-Turso ja Saukko.¹

Koska maassamme ei ollut sukellusveneiden rakentamisessa tarvittavaa tietoutta, käännyttiin ulkomaiden puoleen, joista

etenkin Saksalla oli laajat kokemukset sukellusveneiden suunnittelusta ja rakentamisesta I maailmansodassa. Versaillesin rauhansopimus oli kieltänyt Saksalta sukellusveneet, joka siksi oli siirtänyt sukellusvenesuunnittelunsa Hollantiin perustaen sinne laivanrakennustoimiston (IvS-konttorin). Toimisto, joka suunnitteli ja valvoi sukellusveneiden rakentamista mm. Espanjalle, Ruotsille ja Neuvostoliitolle, hyväksyttiin myös Suomen sukellusveneiden suunnittelijaksi ja valvojaksi. Saksan merisodan johdon suunnitelmiin sisältyi sukellusvenelaivaston rakentaminen, joka käsittäisi sekä 700—900 tonnin että 250 tonnin veneitä. Suuremmista veneistä saksalaisilla oli jo kokemuksia, mutta 250 tonnin veneistä ne vielä puuttuivat.²

Chrichton-Vulcanin veistämöllä Turussa oli v. 1930 valmistumassa IvS:n suunnittelema Vetehis-luokka, jonka ensimmäisen veneen koeajot olivat onnistuneesti päättyneet lokakuussa 1930. Saksalaiset pitivät telakan työtä hyvänä ja saatuaan tarvittavat määrärahat 1,5 milj. Saksan markkaa tekivät 9. lokakuuta 1930 sopimuksen Crichton-Vulcan Oy:n kanssa 250 tonnin veneen rakentamisesta. Veistämö puolestaan sopi 7. maaliskuuta 1931 Suomen hallituksen kanssa noudatettavista rakennusehdoista, joiden mukaan Suomi pidätti itselleen veneen osto-oikeuden aina v. 1937 loppuun ja puolustusministeriö valvoi veneen rakentamista ja koeajoja. Vene nimitettiin telakan rakennusnumeron mukaan CV-707:ksi ja sen köli laskettiin 1. 8. 1931. Suunnittelultaan uuden tyyppistä venettä rakennettiin hitaasti ja alus laskettiin vesille 10. toukokuuta 1933. Kesällä 1933 saksalaiset suorittivat veneellä koeajoja, joita Suomen hallituksen puolesta seurasi inskomkapt Jaakko Rahola. Koeajot onnistuivat erinomaisesti ja Saksassa hyväksyttiin CV-707 tulevien uudisrakenteiden prototyypiksi, jonka pohjalta rakennettiin myöhemmin 6 kpl II A -luokan veneitä Deutsche Werken -telakalla Kielissä Saksan merivoimille.³

Vene oli nyt Suomen valtion lunastettavissa, mutta oston rahoittaminen tuotti vaikeuksia, joten alus jäi edelleen Crichton-Vulcan Oy:n haltuun. Saksan merivoimat suoritti kesällä 1934 veneellä jatkokokeita, joita Suomen osalta valvoi kaptl Haakon

Suomen laivasto saa viidennen sukellusveneeseen. Vesikon kastetilaisuus Turussa 1. 5. 1936.

Grönholm. Telaarika tarjosi jälleen venettä ostettavaksi, mutta valtioneuvosto ei ollut halukas esittämään eduskunnalle määrärahaa, joskin suostui syyskuussa 1934 sellaiseen järjestelyyn, että puolustuslaitos väliaikaisesti ottaisi veneen haltuunsa. Tämä tapahtui 23. lokakuuta, jolloin CV-707:n päälliköksi määrättiin kaptn Artto Sakari Koskinen (Kivikuru) ja veneeseen nostettiin Suomen sotailippu ja sotaviiri.¹ Purjehduskaudella 1935 jatkoi laivasto CV-707:n koeajaja ja päällikkönä toimi kaptn Kalervo Kijanen. Eduskunta myönsi v. 1935:n ylimääräisessä menoarviossa määrärahan sukellusveneeseen ostamiseksi ja hallitus päätti 15. tammikuuta 1936 ostaa 19,4 milj. markalla veneen, jonka nimeksi annettiin 1. 5. 1936 Vesikko.²

Kulkukausina 1936 ja 1938—39 Vesikko osallistui yhdessä muiden sukellusvenelaivueen veneitten kanssa laivaston harjoituksiin saaristovesillämme päällikköinä luutnantit Veijo Virkki, Veikko Poutiainen ja Kauko Pekkanen. Harjoitukset tapahtuivat useimmiten Lappohjasta käsin laivueen emälaivana olleen miinalaiva Louhen toimiessa maalialuksena. Vesikon ja muiden sukellusvenelaivueen veneiden talvisijoituspaikkana oli Suomenlinnan allastelakka henkilökunnan ollessa majoitettuna Länsi-Mustasaaren kasarmeihin.⁶

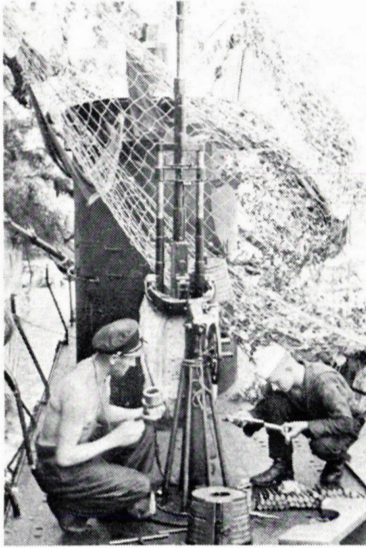
Sodan uhan kasvaessa Euroopassa syksyllä 1939 määrättiin Rannikkolaivasto suorittamaan puolueettomuusvartiointia syyskuun 9. päivästä lähtien. Vesikko aloitti valvontatehtävät läntisellä Suomenlahdella yhdessä Saukon ja Iku-Turson kanssa tukeutumisalueinaan Helsinki ja Inkoon saaristo. Neuvostoliiton katkaistua diplomaattiset suhteet Suomen kanssa ja sotatoimien puhjettua marraskuun 30. päivänä määräsi Merivoimien komentaja sukellusveneet siirtymään toiminta-alueilleen. Suomalainen tiedustelu havaitsi 30. 11. risteilijä Kirovin hävittäjäsuojueen kanssa olevan matkalla Hiidenmaan luona pohjoiseen. Merivoimien komentaja määräsi tällöin Vesikon ja Vesihiden Hangon edustalle partioon. Vesikon lähtö Helsingistä tapahtui vasta myöhään joulukuun 1. päivän vastaisena yönä ja veneen saavuttua aamulla Hangon edustalle oli tulitaistelu risteilijän ja Russarön linnakkeen välillä jo käynnissä eikä Vesikko onnistunut pääsemään hyökkäysasemaan. Vene jäi Hangon edustalle partioimaan joulukuun 4. päivään asti, jolloin se siirtyi Turkuun dieselkorjaukseen. Neuvostoliiton aloittaessa joulukuun 17. päivänä suurhyökkäyksen Kannaksella tukivat meririntamalla toimintaa Punalipun Itämerenlaivaston taistelulaivat Oktjabrskaja Revoljutsija ja Marat tulittamalla Koivistolla olevaa Saarenpään linnaketta. Joulukuun 18. päivänä määräsi Merivoimien komentaja Vesikon siirtymään Koivistolle, minne vene saapui seuraavan päivän illalla. Taistelulaivoja ei enää ollut havaittavissa ja —15° pakkasen vaikeuttaessa toimintaa palasi Vesikko 22. päivänä Helsinkiin. 29. joulukuuta vene laski sotaviirinsä ja telakoiitiin Suomenlinnassa Saukon kanssa.⁷

Purjehduskauden 1940 toimintaa rajoitti ankara polttoainepula ja veneen harjoitukset supistuivat viikottaisiin sukelluksiin Hel-
singin edustalla päällikkönään ltn Olavi Aittola. Veneen ilma-
torjunta-aseistus parani huomattavasti, kun alukseen asennet-
tiin tanskalainen 20 mm Madsen-tykki. Vesikko talvehti sukellus-
venelaivueen pääosan kanssa Suomenlinnassa.⁸

Suomen osalta muuttunut poliittinen ja sotilaallinen tilanne
Itämeren alueella Baltian maiden tultua liitetyksi Neuvostoliit-
toon sekä Saksan odotettavissa oleva hyökkäys itään kiihdyttivät
sukellusveneiden varustamista purjehduskautta 1941 varten.
Kesäkuun alussa koottiin kaikki sukeilusvenelaivueen alukset
Helsinkiin. Kesäkuun 12. päivänä veneet alkoivat ottaa taistelu-
aseistusta, jonka jälkeen Vesikko päällikkönään kaptl Olavi
Aittola siirtyi yhdessä muiden laivueen veneiden kanssa Emä-
saloon Porvoon saaristoon ja kesäkuun 20. päivänä antoi Meri-
voimien Esikunta toimintakäskyn, jonka perusteella Vesikon
tukeutumispaikaksi tuli Loviisan edustalla oleva Vahterpää.⁹

Sotatoimien puhjettua määrättiin sukellusvenet partiointi-
tehtäviin itäiselle Suomenlahdelle. Heinäkuun 3. päivänä oli
Vesikko partiomatalla Suursaaren itäpuolella ja Vetehinen saa-
ren länsipuolella, missä se kohtasi Tallinnasta Suursaaren kaut-
ta Viipuriin matkalla olleen vihollisen 3 500 dwt:n kuljetusalus
Vyborgin. Vetehinen tulitti kuljetusalusta tykillään pitkältä
etäisyydeltä, mutta tuloksetta. Somerin eteläpuolella oleva Vesik-
ko kohtasi aluksen uudelleen ja laukaisi sitä kohden torpedon
700 m etäisyydeltä klo 13.25. Torpedo osui Vyborgin peräosaan,
mutta alus ei näyttänyt uppoavan. Toinen torpedo meni kuiten-
kin ohi kaartaen oikealle. Paikalle saapui Suursaaresta vihollis-
en vartiomoottoriveneitä, jotka aloittivat Vesikon takaa-ajon
sekä yrittivät pelastaa Vyborgin, joka kuitenkin upposi klo 14.15.
Vesikko vältti vihollisen syvyyspommihyökkäykset ja saapui 4. 7.
tukikohtaansa Vahterpäähän.¹⁰

Elokuun alussa siirtyi vene Helsinkiin ja teki kuukauden
aikana kolme partiomatkaa Paldiskin ja Tallinnan edustoille
kohtaamatta maaleja. Korjausten vuoksi Vesikko telakoitiin jo
marraskuun alussa Suomenlinnassa.

Tanskasta hankittiin laivastolle v. 1940 20 mm:n Madsen-ilmatorjuntatykkejä, jollaista huolletaan Vahterpäässä heinäkuussa 1941.

Vesikon henkilökunta yhteiskuvassa veneen keulakannella jatkosodan alussa.

Myöhäisen kevääntulon johdosta aloitti vene kulkukauden 1942 kesäkuun 10. päivänä Kruunuvuorenselällä suoritetun punnitusukelluksen jälkeen päällikkönään kaptl Antti Leino. Kesäkuun 12. päivänä Laivaston Esikunta määräsi veneen Barön toiminta-alueelle, missä se suoritti harjoitusukelluksia Porkkalan selällä. Heinäkuun alussa vene varustettiin saattuepalvelua varten asentamalla siihen syvyyspomminpudotuslaitteet. Sukellusveneläivueessa koulutuksellisista syistä tehtyjen henkilösiirtojen johdosta siirtyi Vesikon päällikkö Vete-hisen päälliköksi ja tilalle tuli kaptl Pentti Airaksinen.¹¹

Elokuun alussa määräsi Merivoimien komentaja sukellusveneläivueen siirtymään Ahvenanmaalle saattue tehtäviin. Airistolla ja Ahvenanmerellä suoritettujen kuunteluharjoitusten jälkeen alkoi saattuepalvelu. Syyskuun 4. päivänä näki Vesikko vihollis-

sen sukellusveneeseen Ruotsin rannikolla 2 meripeninkulmaa Simpsonsklubbin koilliseen, mutta ei päässyt torpedointiasemaan. Seuraavalla viikolla rikkoontui veneen polttoainepumppu ja alus joutui Helsinkiin korjattavaksi.

Vihollinen oli kesällä 1942 hyökännyt Itä-Suomenlahdella Somerin saareen ja syyskuun 20. päivänä antoi Merivoimien Esikunta käskyn "Valaanpyynti"-nimisen valmiustilan toimeenpanosta vihollisen pinta-alusten mahdollisten läpimurtoyritysten estämiseksi. Operaatioon osallistuivat myös pienet sukellusveneet, joista Vesikko suoritti loppusyksyn ajan sukellusvenetsintöjä Helsingin edustalla tuloksetta ja 2. 12. vene kiinnittyi Suomenlinnan Tykistölahteen talvehtimista varten.¹²

Vesikko nosti sotaviirinsä huhtikuun 15. päivänä 1943 ja heti vapun jälkeen määräsi Merivoimien Esikunta Vesikon päällikkönään kaptl Eero Pakkala siirtymään Hangon toiminta-alueelle Iku-Turson ja emälaiva Sisun kanssa. Toukokuun lopulla siirtyi osasto harjoitukseen Rauman edustalle. Paluu tapahtui kesäkuun 2. päivänä ja seuraavat kaksi viikkoa oli vene Helsingissä kuuden tunnin toimintavalmiudessa.

Heinäkuun lopulla siirtyi sukellusvenelaivue Lappohjaan sukellus- ja kuunteluharjoituksiin Porkkalan—Naissaaren sukellusveneverkkoa vartioivien saksalaisten alusten kanssa. Elokuun alussa tuli veneen uudeksi päälliköksi kaptl Olavi Syrjänen. Päällikön vaihdoksen johdosta tehtiin elokuun lopulla harjoitusmatka Pohjanlahdelle emälaiva Sisun sekä Vetehisen ja Saukon kanssa. Syyskuun 7. päivänä saapui vene Katajanokalle ja viikkoa myöhemmin veneen uudeksi päälliköksi tuli kaptl Lauri Parma.¹³

Syyskuun lopulla määräsi Merivoimien Esikunta Vesikon ja Saukon jäämään Helsinkiin kuunteluharjoituksiin sekä mahdollista sukellusvenetorjuntaa varten. Suomenlahden verkkosulun johdosta ei vihollisen sukellusveneitä toiminut Suomenlahdella ja Vesikko suoritti tavanomaisia viikkosukelluksia ja rutiinipalvelua aina vuoden vaihteeseen saakka. Tammikuun 10. päivänä 1944 alus siirtyi Naantaliin talvehtimaan.

Leudon talven jälkeen aloitti Vesikko purjehduskauden huhti-

kuun 18. päivänä 1944 päällikkönään edelleen kaptl Lauri Parma. Kesäkuun alussa siirtyi laivue kokonaisuudessaan Nauvoon Laivaston Esikunnan taistelusuunnitelman mukaisesti.¹⁴

Venäläisten aloitettua suurhyökkäyksen Kannaksella kesäkuun 9. päivänä määräsi Laivaston Esikunta sukellusvenelaivueen siirtymään Itä-Suomenlahdelle. Lonnassa suoritetun demagnetoinnin jälkeen saapui Vesikko kesäkuun 17. päivänä tukeutumispaikkaansa Virolahdelle. Vielä samana iltana lähti vene toiminta-alueelleen Kronstadinlahden suulle, mutta ei ehtinyt käyttää hyväkseen lyhyttä hämäräaikaa pintakulun salaamiseksi ja sen oli palattava takaisin. Kaksi päivää myöhemmin lähti Vesikko Laivaston Esikunnan käskyn mukaisesti Kiuskerin alueelle, jossa sen piti yrittää torpedoida kaikkia sopivia maaleja. Toiminta-alueella vene joutui vihollisen ilmapommituksen kohteeksi ja oli pakotettu sukeltamaan. Veneen raskaan varustuksen ja Itä-Suomenlahden vähäsuolaisen veden johdosta Vesikko painui pohjaan ja palasi tukikohtaan tarkistamaan vakavuuttaan. Ollessaan kaukovarmistuksena Koiviston evakuoinnin yhteydessä 22.—23. 6. ei vene havainnut vihollisen toimintaa. Heinäkuun puoliväliin mennessä Vesikko suoritti neljä partiomatkaa Viipurinlahden suulle, mutta ei kohdannut torpedoitavia maaleja.¹⁵

Heinäkuun 15. päivänä siirtyi sukellusvenelaivue Pellingin Kungshamniin, mistä Vesikko teki kolme partiomatkaa Somerin—Narvin alueelle kohtaamatta maaleja. Elokuun alussa joutui vene dieselkorjaukseen yhden sylinterinkannen haljettua toisesta pääkoneesta. Syyskuun 4. päivänä solmittuun aselepoon saakka vene partioi Suursaaren—Somerin alueella.

Saksalaisten hyökättyä 15. syyskuuta Suursaaren siirrettiin sukellusvenelaivue Saaristomerelle estämään uuden vihollisen mahdollista maihinnousua Ahvenanmaalle. Syyskuun 19. päivänä Neuvostoliiton kanssa allekirjoitetun välirauhansopimuksen ehtojen mukaan oli sota-alukset koottava tukikohtiin. Sukellusvenelaivue siirtyi Naantaliin, missä alkoi lokakuun 2. päivänä asevelvollisten ja reserviläisten kotiuttaminen. Joulukuun 11. päivänä 1944 lähti Vesikko viimeiselle matkalleen laivaston taistelu-

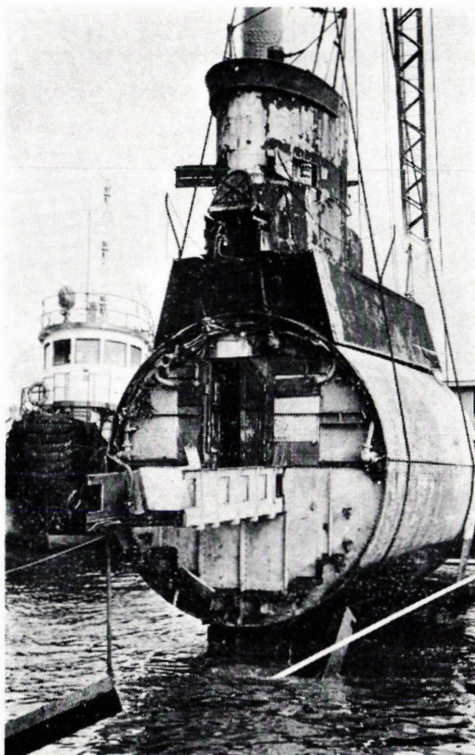
yksikkönä ja laski sotaviirinsä ja -lippunsa lopullisesti 15. 12. Suomenlinnan telakan sisäaltaassa.¹⁶

Tammikuun alussa 1945 Liittoutuneiden valvontakomissio määräsi sukellusveneet riisuttaviksi tarpeettomina Suomen rannikopuolustukselle. Pariisin rauhansopimuksessa v. 1947 kiellettiin mm. sukellusveneet Suomelta, minkä johdosta veneet Vesikko lukuunottamatta myytiin v. 1953 Belgiaan romuksi. Elätettiin vähäistä toivoa, että rauhansopimuksen ehtoihin saataisiin lievennyksiä ja Vesikko säästettiin mahdolliseksi koulutusveneeksi. Vesikko oli siirretty Valmet Oy:n telakalle Katajanokalle, missä se ajan mittaan haittasi telakan toimintaa ja v. 1959 merivoimat päätti romuttaa sen. Entisten sukellusveneupseerien ja Sotahistoriallisen Tutkimuslaitoksen toimesta myynti peruutettiin ja Vesikko luovutettiin Sotamuseolle museosukellusveneeksi kunnostamista varten.

Sukellusveneveteraanien sekä Valmet- ja Wärtsilä-yhtiöiden antamalla taloudellisella tuella Vesikko paloiteltiin Katajanokalla viiteen osaan ja siirrettiin uivalla nosturilla muinaistieteellisen toimikunnan osoittamalle paikalle Suomenlinnan Tykistölahden rannalle lähelle entistä sukellusvenelaiivueen tukikohtaa ja talvehtimispaikkaa.

Koska suurin osa Vesikon kalustosta ja varusteista oli siirretty muuhun käyttöön sekä osin huutokaupattu tai joutunut veneeseen tunkeutuneiden ilkeivallan kohteeksi muodostui veneen entisöinnistä vaativa ja aikaaviepä. Eri liikeyritysten ja entisten sukellusvenemiesten sekä merivoimien tuella saatiin entistämis-työt siihen vaiheeseen, että museosukellusvene Vesikko voitiin avata yleisölle merivoimien vuosipäivänä 9. heinäkuuta 1973.

Vesikko on tyypiltään rannikkosukellusvene, jonka uppouma pintakulussa oli 254 tonnia ja sukelluksessa 303 tonnia veneen kokonaistilavuuden ollessa 381 m³. Aluksen suurin pituus on 40,90 m ja leveys 4,08 m. Korkeus painerungon alapuolella olevasta kölistä tornin yläpuolella oleviin sukellusveneverkonväittäjiin on 8,60 m. Vene kulki 3,83 m syväyksessä. Rakenteeltaan on Vesikko yksirunkoinen ilman yhtenäistä muotorunkoa ja 26,90 m pituisen painerungon levypaksuus on 13 mm. Venettä

Vesikon entisöiminen suoritettiin Suomenlinnassa ja vene paloiteltiin viiteen osaan kuljetusta varten.

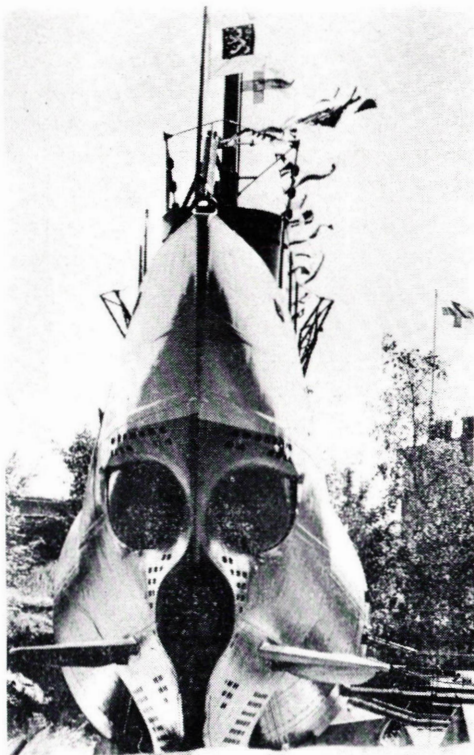
Keskus- ja torniosaa siirretään uivalla nosturilla Katajanokalta Suomenlinnaan syyskuussa 1962.

ei ole osastoitu paineenkestävillä välilaipioilla. Vesikko pystyi sukeltamaan 100 m syvyyteen, mutta koeajoissa sen oli todettu kestävän 150 m:n syvyyden paineen.

Painerungon ulkopuolella ovat perä- ja keularakenteet, torpedoputkien suut ulkokansineen, keulasyvyysruorit, ja kuuntelulaitteen mikrofonit sekä perässä peräsyvyysruorit, suuntaperäsin ja kaksi potkuria.

Keula- ja perärakenteita yhdistää galvanoidusta teräksestä rakennettu ja mahonkilankutuksella päällystetty kansirakennelma. Veneen keskellä on paineenkestävä torni, jonka yläosa on muotoiltu pintakulussa käytettäväksi ohjaussillaksi, mistä on kulkuluukku torniin ja edelleen keskukseen. Torni voidaan

*Juhlaliputettu museo-
sukellusvene valmiina
vastaanottamaan kut-
suvieraat Laivaston
vuosipäivänä 9. 7. 1973.*

erottaa paineenkestäväksi em. luukuilla muusta veneestä. Kannelta johtaa veneen sisään kaksi muuta kulkuluukkuja, joista kaltevassa asennossa olevaa keskimmäistä luukkuja käytetään torpedojen lastaukseen keulaosastoon tornin takana olevan kansiluukun johtaessa keskuksen ja konehuoneen väliseen käytävään.

Vesikon pääaseina olivat 1 500 kg painavat ja 300 kg räjähdysainelatauksella varustetut 53,3 cm torpedot, jotka voitiin laukaista keulaosaston päässä olevista kolmesta torpedoputkesta paineilmalla mäntien välityksellä. Laukaisuilma johdettiin takaisin veneeseen, jolloin estettiin aluksen paljastavan ilmakuplan muodostuminen sukelluksissa oltaessa. Vene pystyi ottamaan

ainoastaan viisi torpeedoa, joista kolme oli putkissa ja kaksi varalla keulaosaston makuusijojen takana, mutta käytännössä varatorpedoja ei ollut veneessä.

Vesikon ilmatorjunta-aseistus käsitti tornin etupuolella kannelle sijoitetun tanskalaisen 20 mm Madsen ilmatorjuntatykin (20 Itk/40 M) sekä sillalla olevan 7,62 mm ilmatorjuntakonekiväärin (7,62 ItKK 33—36). Käsiaseina oli neljä kpl 7,62 mm suomalaista sotalaskiväriä m/27, samoin neljä ruotsalaista 6,5 mm sotalaskiväriä m/96 sekä yhdeksän 7,65 mm Parabellum-pistoolia m/23.

Vesikon henkilökuntaan kuului 2 upseeria, 2 erikoismestaria, 8 aliupseeria ja 6 varusmiestä, joista erikoismestarit ja aliupseerit oli majoitettu keulaosastoon, missä sijaitsi 8 makuusijaa sekä kaapit henkilökohtaisille tavaroille. Osaston entisöinnin yhteydessä jätettiin 4 vasemmanpuoleista makuusijaa pois tarpeellisen yleisötilan saamiseksi. Keulaosastosta verhoilla erotettu 4 makuusijaa käsittävä upseeriosasto, mihin majoittuivat päällikkö, I upseeri ja konepäällikkö. Mahonkipaneloidun kaapiston takana ovat veneen merikartta-, rautaisannos- ja käsiasesäiliöt. Konehuoneen takana olevassa peräosastossa oli neljä makuusijaa konemiehille.

Vesikon komento- ja ohjauslaitteet on sijoitettu tornin alapuolella olevaan keskukseseen. Suuntaruorin ohjauspyörä on keula-laipion vasemmalla puolella toisen ohjauspyörän sijaitessa ylhäällä sillalla. Suuntaruorin vieressä on pieni navigointipöytä, jonka alapuolella on Anschütz HMK -hyrräkompassin emäkompassi. Tytärkompassit sijaitsevat keskuksessa, tornissa ja sillalla. Vesikossa on myös Elmega magneettikompassi varalaitteena. Keskuksen oikealle sivulle on sijoitettu syvyysruorien säätöpyörät asennonosoittimiseen, syvyysmittarit sekä pitkittäiset ja poikittaiset kallistusmittarit. Keskuksen näkymiä hallitsevat Carl Zeiss Nedinsco bifokaaliset hyökkäys- ja havaintonäköputket, joista edellinen voitiin nostaa myös torniin, mikä oli päällikön paikka taistelunälytyksen aikana.

Kuljettaessa sukellusvalmiudessa oli Vesikon sukellustankkien pohjaluukut auki ja sukeltaessa avattiin tankkien ilmanpoisto-

venttiilit. Tankit täyttyivät vedellä 30 sekunnissa ja vene painui 10 metrin syvyyteen 45 sekunnissa. Keulasukellustankki (17,9 m³) ja peräsukellustankki (8,1 m³) sijaitsevat perä- ja keularakenteissa sekä kaksiosainen keskisukellustankki (23,2 m³) painerungon sisällä keskuksen molemmin puolin. Rakenteeltaan myös kaksiosaisen säätötankin (6,0 m³) vesimäärää lisäämällä tai vähentämällä veneen paino säädettiin haluttua kulkusyvyyttä vastaavaksi. Aluksen pitkittäisasento säädettiin siirtämällä paineilman avulla vettä keula- (1,91 m³) ja peräviippaustankkien (1,83 m³) välillä. Pintaannousu aloitettiin poistamalla aluksi vettä sukellustankeista paineilmalla lopullisen tyhjentämisen tapahtuessa pääkoneiden pakokaasujen avulla. Venessä tarvittava paineilma saatiin Fried.-Krupp Germania Werft AG:n ilmakompressorilla, jonka teho oli 6,21 l/min paineen ollessa 180 ik. Korkeapaineilma alennettiin automaattisesti 25 ik:n keskipaineeksi keskuksen sijoitetuilla säätölaitteilla, joiden mittaristot ja säätöpyörät jouduttiin keskuksen entisöinnin yhteydessä teettämään.

Vesikon radiokalusto on koottu keskuksen vasemman pitkittäislaipion takana olevaan äänieristettyyn radiohyttiin, missä ovat Telefunken Spez 7 22 S, 72 3 S lyhyt- ja pitkäaaltolaitteen lisäksi M 1257 P-12—14 merivoimien lähiradio sekä Atlas Werke AG:n Kristall-Hydrophon kuuntelulaite.

Henry Hughes Son Ltd:n MS XII/1973 -tyyppinen piirtävä kaikuluotain on sijoitettu keskukselta konehuoneeseen johtavan käytävän kaapistoon, jota vastapäätä on pieni laivakeittiö kaapistoineen.

Keskukselta käsin voitiin irroittaa hätätilanteessa sillan peräosassa oleva sukellusveneen merkinantokoho, jonka välityksellä voitiin valomerkein olla yhteydessä pelastusmiehistön ja veneen välillä. Koko henkilökunnalla oli lisäksi mieskohtaiset Drägerhengityslaitteet, joita käyttämällä miehistö saattoi toimia veden alla ja tarvittaessa poistua veneestä kulkuluukkujen tai torpedoputkien kautta.

Vesikon päävoimalaitteina pintakulussa ovat kaksi Motoren-Werke-Mannheim AG:n valmistamaa 6-sylinteristä 4-tahti-

dieselmoottoria tyypiltään RS 127 S. Niiden suurin teho oli 350 hv/1 000 r. Pinta-ajossa Vesikko saavutti 13 solmun nopeuden. Päämoottoreiden alla ovat 11,15 m³ suuriset polttoainesäiliöt, joiden dieselőljy riitti 1 600 mpk:n matkaan 8 solmun nopeudella. Dieselmoottorit on kytketty alennusvaihteilla ja irroituskytkimellä kahteen Siemens PGVV 322/36 kompoudisähkömoottoriin, joiden teho oli 132 KW/300 r/min ja latausvirtageneraattoreina toimiessaan 1 000 A/450 r/min. Sähkömoottorit ovat edelleen kytkimien välityksellä yhteydessä potkuriakselihin.

Vesikossa ei ole ilmamastoa eli snorkkeliä ja vedenalaista ajoa varten avattiin sähkömoottoreiden ja dieselien väliset kytkimet ja virta otettiin sähköistä kulkua varten keulaosaston alapuolella olevaan akkumulaattoriruumaan sijoitetuista 62:sta 32 MAD-Tudor akuista, joiden varauskyky oli yhteensä 6 380 A/h, Sukelluksissa Vesikko ylti aina 7 solmun nopeuteen toimintamatkan jäädessä vastaavasti 15,5 mpk:aan. Akut ladattiin pinnalla käyttämällä generaattoreina dieselien pyörittämiä sähkömoottoreita, jotka kytkettiin irti potkuriakseleista. Koneosastossa ovat lisäksi Cricton-Vulcan PVS-70 päätyhjennyspumppu teholtaan 750 l/min sekä 300 l/min tehoinen Worthington-Brown Bowery & Cie varatyhjennys- ja viippauspumppu.

Koneosaston peräpuolella sijaitsi veneen WC, joka entisöimistyön yhteydessä muutettiin toiseksi yleisön kulkuaukoksi, sisäänkäynnin museoveneeseen tapahtuessa keulaosaston painerunkoon leikatusta kulkuaukosta.¹⁷

Sotien aikaiseen asuun entisöity Vesikko on sukellusveneläivueemme viimeinen edustaja, joka tarjoaa kävijälle mieleenpainuvan käsityksen niistä korkeista teknisistä ja merimiestaidollisista vaatimuksista, joita sukellusvenemiestemme oli hallittava sekä niistä olosuhteista, missä he velvollisuutensa suorittivat.

LÄHDEVIITTEET

1. Enkiö Sulo: Laivaston synty ja kehitys 1918—1939 (Suomen Laivasto 1918—1968 I, julk. Meriupseeriyhdistys, Helsinki 1968 s. 147).
2. Rössler, Eberhard: Das Projekt "Liliput", Marine Rundschau 3/72 s. 129—137 sekä Dönitz, Karl: Zehn Jahre und zwanzig Tage, Bonn 1958, s. 32.
3. Herzog, Bodo: Die deutschen Uboote 1906 bis 1945, München 1959, s. 121.
4. Rannikkolaivaston päiväkäsky n:o 51/8. 11. 1934, SArk.
5. Enkiö, Sulo, mt., s. 155.
6. Enkiö, Sulo, mt., s. 179—180 ja Kijanen, Kalervo: käsikirjoitus "Sukellusvenelaivueen historia", s. 105—106.
7. Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja s. 225. 29. 12. 1939, SArk.
8. Kijanen, Kalervo: Laivasto sotatoimissa (Suomen Laivasto... mt.).
9. Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja s. 11. 20. 6. 1941, SArk.
10. Merivoimien Esikunnan sotapäiväkirja s. 95. 3. 7. 1941, SArk.
11. Laivaston Esikunnan päiväkäsky n:o 13/1942, SArk.
12. Suv Vesikon sotapäiväkirja 13. 1. 1943, SArk.
13. Sukellusvenelaivueen sotapäiväkirja 16. 8. 1943, SArk.
14. Sukellusvenelaivueen sotapäiväkirja 1944, SArk.
15. Suv Vesikon sotapäiväkirja 1944, SArk.
16. Suv Vesikon sotapäiväkirja 1944, SArk.
17. Suv Vesikon teknillisten laitteiden selostukset, käyttöohjeet ja piirustukset, SArk ja SMus.

Summary

Submarine Vesikko

In the early 1930's the Crichton-Vulcan shipyard in Turku built three 500-ton submarines of Vetehinen-class for the Finnish Navy. The German firm Ingenieurskantoor voor Scheepsbouw den Haag, that had been set up 1922 in the Netherlands to evade the peace treaty of Versailles, designed the vessels and supervised the building. The Vetehinen-class ships were a success and as the Germans did not have any experience of small coastal submarines they ordered a 250-ton submarine from Crichton-Vulcan in October and the Finnish government reserved the first-hand right to purchase the vessel. The ship, called CV-707 after its shipyard order number, was launched 10. 5. 1933 and during the sailing-seasons 1933 and 1934 the German Navy carried out trials and maneuvers in the Turku archipelago. The CV-707 was accepted as a prototype after which 6 submarines of A II -class were later built for the German Navy in the shipyard Deutsche Werke at Kiel.

The Finnish government took over the ship in autumn 1934 and during the sailing-season 1935 the submarine was in the Finnish Navy's service. When the Parliament appropriated the funds the ship was added to the fleet and named Vesikko.

During the sailing-seasons 1936 and 1938—39 Vesikko was used for training and maneuvers together with the other ships of the submarine flotilla. When the Winter War broke out 30. 11. 1939 Vesikko was ordered on patrol and during December patrolled the Gulf of Finland. In December the vessel was docked for winter.

When war again in June 1941 broke out between Finland and the Soviet Union Vesikko and the other ships of the submarine flotilla were ordered to the eastern Gulf of Finland. On 3 July she torpedoed east of Hogland the Russian transport ship Vyborg. During the sailing-seasons 1942 and 1943 Vesikko was in patrol and submarine reconnaissance service in the Gulf of Finland and the northern Baltic Sea, but due to vast mine-fields and nets the Soviet fleet was isolated at Leningrad and Vesikko did not meet any targets to torpedo.

When the Soviet Union started the great offensive in the beginning of June 1944 on the Carelian Isthmus Vesikko was ordered to the eastern Gulf of Finland to cover the Finnish

evacuation transports. According to the armistice of 19. 9. 1944 the submarines were ordered to their naval bases. In December 1944 Vesikko made her last voyage as a warship and in January 1945 the allied supervisory commission ordered the Finnish submarines to be disarmed.

The peace treaty of Paris (1947) prohibited Finland to keep the submarines and they were all in 1953 sold to Belgium as scrap iron, except Vesikko. In 1959 the ship was conveyed to the Military Museum to be put in order as a museum submarine. With the aid of donations from business firms and former submarine crewmembers Vesikko was transported in parts to Suomenlinna and reconstructed. On the Navy's anniversary 9. 7. 1973 Vesikko was opened to the public and as a last member of the submarine flotilla gives the visitor an unforgettable picture of the technical skill and the seamanship requirements, that the crew of a submarine had to master and of the surroundings in which they carried out their duty.

VIISI VUOSIKYMMENTÄ SOTAHISTORIAN TUTKIMUSTA

Risto Ropponen

Sotatoimien päätyttyä keväällä 1918 ylipäällikkö C. G. E. Mannerheim asetti 28. 5. 1918 Vapaussodan historiakomitean, jonka tehtävänä oli koota sotaa koskevaa aineistoa ja laatia sodan historia. Hajoitettavien esikuntien ja joukko-osastojen varsinaisesti sotatoimia koskevat asiakirjat ylipäällikkö määräsi ensin 25. 5. 1918 lähetettäväksi Päämajan operatiiviseen osastoon ja sitten 20. 6. 1918 vasta perustetun Senaatin sota-asiaintoimituskunnan arkistoon, josta Sota-arkisto on muodostunut. Se sai ensimmäisen ohjesäntönsä 31. 7. 1918.

Vapaussodan historiakomitea kuitenkin oli luonteeltaan väliaikainen. Tammikuun 1. p:nä 1925 toimintansa aloittanut Yleisesikunnan sotahistoriallinen toimisto, jonka (Sota-arkiston kanssa yhteinen) ohjesääntö vahvistettiin 17. 4. 1925, merkitsi puolustusvoimien yhteyteen organisoidun tutkimustoiminnan alkua. Kun 20. 3. 1925 eri sotilaskäsikirjastoista muodostettu Sotatieteellinen keskuskirjasto perustettiin, virallinen sotahistorian tutkimus oli saanut välttämättömät elimensä. Sotamuseon aloitettua toimintansa 1930, itsenäisen Suomen puolustusvoimat olivat saaneet kaikkien maiden armeijoille tunnusomaiset perinteitä säilyttävät instituutit. Kokonaisuutena ne muodostivat 1952 perustetun Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen (v:sta 1971 Sotatieteen Laitos) edeltäjän.

Talvisotaan mennessä sotahistoriallinen toimisto oli julkaissut seitsemän arvokasta perustutkimusta. Joukko-osastojen perinnetutkimukset ja yhteydenpito lehdistöön elävöittivät toimintaa. Sota-arkistoon oli kertynyt jo 3 000 hm arkistoaineistoa. Käyttäjien ja lainattujen teosten määrän huomattava kasvu kymmenvuotiskautena 1928—1938 osoitti Sotatieteellisen keskuskirjaston tarpeellisuuden tutkimustyössä. Vaikka näiden laitosten alistus-

suhteet vaihtelivatkin, ne aina täydensivät toisiaan pyrkien samaan tavoitteeseen: sotahistoriallisen tutkimuksen toimintaedellytysten parantamiseen. Toiminnallista kokonaisuutta tavaltaan symbolisoi laitosten sijoitus pitkäksi aikaa saman katon alle, Sotakorkeakoulun rakennukseen Liisankatu 1:een.

Sotien aikana sotahistoriallisen toimiston tärkeä tehtävä oli seurata sotatoimien suunnittelua, johtoa ja suoritusta tulevan tutkimuksen vuoksi. Sotamuseo, Keskuskirjasto ja Sota-arkisto joutuivat evakuoimaan kokoelmiaan maaseudulle ja toimimaan muuten poikkeuksellisten olojen vaatimusten mukaisesti. Sotamuseo kuitenkin järjesti näyttelyitä, joissa kävi 300 000 vierasta. Sotien seuraukset tuntuivat ehkä eniten Sota-arkistossa, jonka materiaaLimäärä nousi melkein kymmenkertaiseksi. Sodanaikaisen aineiston vastaanoton ja säilytyksen järjestäminen oli aikoihin mittava suoritus. Entiset tilat eivät riittäneet. Sota-arkisto sai uuden toimitalon Siltavuorenrannan 16:sta.

Sodanaikaiseen työhönsä tukeutuen sotahistoriallinen toimisto ryhtyi v. 1945 toteuttamaan suurta suunnitelmaansa jatkosodan historian kirjoittamiseksi. Nyt valmiina olevaa yksitoista osaa käsittelevää teossarjaa tuskin on liioiteltua kutsua sotahistoriallisen toimiston triumfiksi. Osat muodostavat Sota-arkiston asiakirjoihin perustuvan, monipuolisen ja selkeän esityksen sotiemme 1941—45 vaiheista. Valmistumaisillaan oleva neliosainen talvisodan historia tulee täydentämään kuvaa itsenäisen Suomen kovimmista ajoista. Laitoksen muut toimintayksiköt ovat sotien jälkeisen ajan o^sallistuneet puolustusvoimien kehittämiseen erilaisin palveluin, näyttelyin sekä tukemalla opetus- ja tutkimustyötä. Laitoksen piirissä aloitettiin strategian tutkimus v. 1969 ja vakinaistettiin v. 1972. Tähän mennessä on toimitettu yhdeksän sarjoihin kuuluvaa julkaisua, joiden tehtävänä on turvallisuuspolitiikan tietouden lisääminen.

Sotatieteen Laitos palvelee ensisijaisesti, mutta ei yksinomaisesti, puolustusvoimia. Sotamuseo, Sotatieteen keskuskirjasto ja Sota-arkisto ovat yleis^on käytössä. Toimimalla alojensa harjoittelupaikkoina ja virkamiestensä ammattijärjestöjen kautta niillä on tiiviit yhteydet vastaaviin siviililaitoksiin. Antamalla lausun-

Sotatieteen - Seura Maalisk. 22 p:nä 1918

TAALLA MAJURI SIHVON ? ~~ARON~~ TÄSÄSÄÄN OEVERSTI IGNATIUS
OLETTEKO SAANEET SAHKÖSÄNNÖN ETÄ SAATTE UTAA 1000, RESERVIVAARIA
OJEN KAYTTOE ~~ARON~~ OIKEUDESTA KIITÄN ~~ARON~~ JA MITÄ TUJEE RAT-
SUYAKEEN NIIN EJ KÄSKÄÄN OJ. OLLUT KYSYMYSTÄKÄN ~~ARON~~ ETÄ SE O-
PETTAISIIN POIS PAINASTOIN ON ERITTAIN HYVA ETÄ OLETTE JARJESTA-
NEET ITSELLENNE RATSUYAKE. ME SEISOMME NYT TAMPEREEN PUORTIEN EDUSTAL-
LA ~~ARON~~ JA VIHOLLINEN ON KATKETTUALLA LYPET JA PAENEE ETELAAN PAIN-
ONNITTELEN MENESTYKSENNE JOHDUSTA MEJLLÄ ANKARA PAINOSTUS JATKUU
MIEHISTÖENI TÄESYNYT MAAN PYSYY ROHKEAST ~~ARON~~ PAIKOITUKSIAAN HUOLI
MATTÄ VIHOLLISEN ANKARASTA TYKKITULESTÄ JA OMEN TYKKIEMME MAITTI OLOS-
TA ~~ARON~~ HUOMENNA TOIVOMME LAIVAN TULEVAN SI-
SAAN MAASAAN JOKA TUO RIITTAVASTI TYKKIPANOXSIA JA KUULARUISUKUJA
ENSIMÄISENÄ LAHETAMME TEILLE ERITYISEN JENAN PANKSIEN JA
KUULARUISUKUJEN KANSSA NIJN ETÄ KYSYMYKSEN VAIN MUUTAMISTA PAJVIISTA ~~ARON~~
KIITÄN ~~ARON~~ EROKATEEN JA ODOTAN KARSIVALLESSESTI ~~ARON~~ HYVÄSTI NYT JA
JATKAKAA URHOULLISTA PUOLUSTA ~~ARON~~ PISTE HYVÄSTI JATKUTAA MENESTYSTÄ
TAMPEREEN TALLOITUKSESSA ~~ARON~~ HYVÄSTI MRCI ADJUU

1.

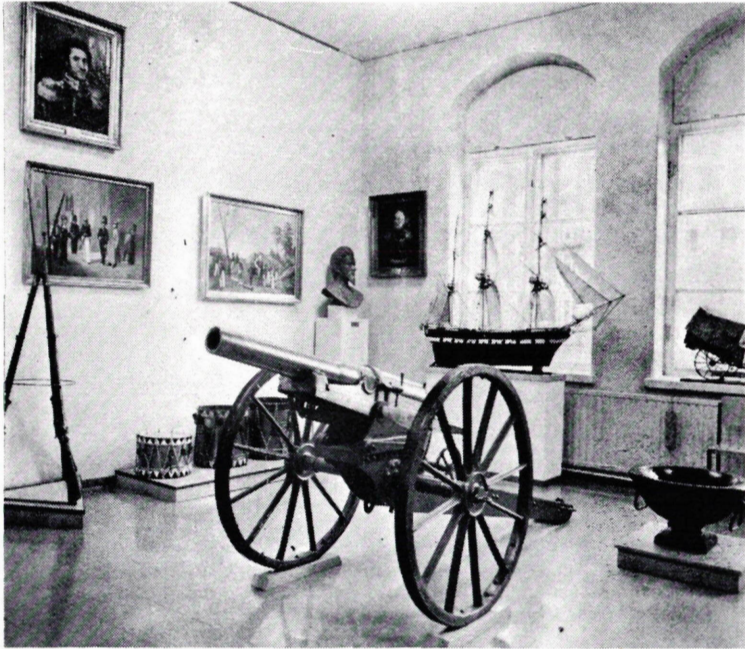
Sähkösanomakeskustelu päämajoitusestariin, eversti Ignatiuksen ja Karjalan armeijan ylipäällikön, majuri Sihvon välillä 22.3. 1918. Lennättimen avulla saattoi Päämaja olla välittömässä kosketuksessa alaisiinsa komentajiin. (PK 1039/8)

2.

Autonomian ajan kokoelmia näytteillä Sotamuseossa. Keskellä venäläinen 65 mm:n Baranov-kanuuna vuodelta 1885. SA-kuva.

3.

Sotatieteen keskuskirjaston nykyisiä tiloja. Runsaan 100 000 ni- teen kokoelmissa ovat kaikki sotatieteen alat edustettuina. SA-kuva.

toja ja selvityksiä puolustusvoimien historiaa koskevista seikoista myös sotahistoriallinen toimisto osallistuu yleisön palvelemiseen. Strategian toimiston tutkimustulokset ovat julkaisuina yleisön saavutettavissa.

Viisikymmentä vuotta suomalaisen yhteiskunnan palveluksessa on ollut antoisaa ja — yleisön kiinnostuksesta johtuen — tulevaisuutta ajatellen myös rohkaisevaa. Laitoksen jatkuvan ihmetyksen kohde vain on, miksi sen tulee työskennellä monia muita tutkimuslaitoksia niin paljon vähäisemmin toimintaresurssein.

SOTAHISTORIAA WASHINGTONISSA JA RETKEILYÄ AMERIKAN TAISTELUPAIKOILLA

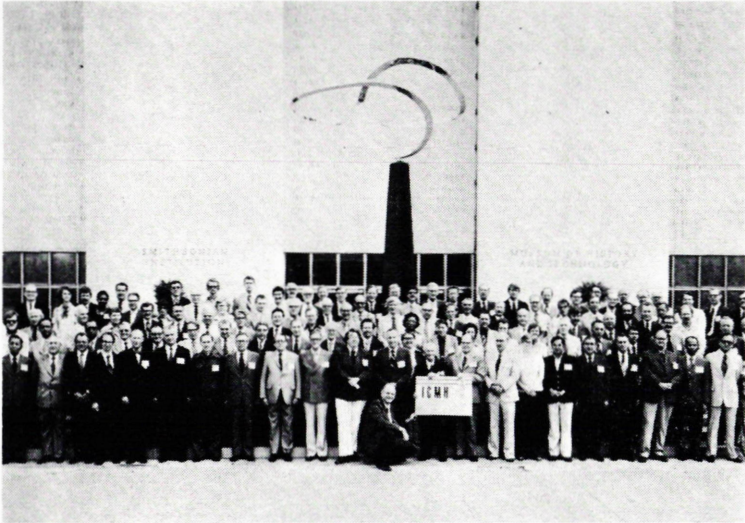
Vilho Tervasmäki

Kansainvälinen sotahistorian komitea — ICHM — on Kansainvälisen historiatieteiden komitean verrattain itsenäinen alaosasto, jonka jäseninä ovat eri maiden puolustusvoimien sotahistorian laitosten tutkijat ja sotahistoriasta kiinnostuneet yliopistomiehet. Washingtonin konferenssissa elokuussa 1975 oli edustettuna parikymmentä maata. Molemmat super-suurvallat, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat, olivat luonnollisesti mukana. Samoin olivat läsnä molemmat Saksat ja lähimain kaikki pohjoisen ja läntisen Euroopan maat. Itäisestä Euroopasta olivat mukana Puola ja Romania sekä Aasiasta Turkki, Iran, Libanon, Japani, Filippiinit ja Indoneesia.

Sotahistorian konferensseja järjestetään viiden vuoden välein eri puolilla maailmaa. Vuonna 1965 konferenssi oli Wienissä, 1970 Moskovassa ja vuoden 1980 konferenssi pidettäneen Bukarestissa. Komitea julkaisee sotahistorian vuosikirjaa **Revue Internationale d'Histoire Militaire**, jota tähän mennessä on ilmestynyt 34 numeroa. Suomen numero 23 ilmestyi toistakymmentä vuotta sitten.

Kansainvälisen sotahistorian komitean presidenttinä on tähän asti toiminut ranskalainen armeijakenraali Fernand Gambiez ja pääsihteerinä belgialainen Albert Duchesne. Washingtonissa valittiin presidentiksi ruotsalainen eversti Bengt Ahslund. Vaalitoimituksen puheenjohtajana oli Suomen alakomitean puheenjohtaja professori, majuri Jarl Gallén.

Washingtonin konferenssin 13.—19. 8. 1975 esitelmät pidettiin **Historian ja tekniikan kansallisessa museossa**. Tässä museossa oli tekniikka erityisesti etualalla. Sitä varten pääkaupungin

Kansainvälisen sotahistorin konferenssin osanottajat Washingtonin Historian ja Tekniikan Museon edustalla elokuussa 1975. (Members of International Conference of Military History in Washington DC 13—19th August 1975)

keskustassa olevaan museoon oli sijoitettu mm. jättiläismäisiä vetureita, autoja, traktoreita ja puimureita. Myös vuorityö, öljynporaus, tähtitiede, avaruusasiat ja elektroniikka olivat esillä. Lääketieteen keksinnöt alkoivat kreikkalaisten lasilla kuppauksesta ja päättyivät ihmiskehon muovisiin varaosiin. Opiskelijoille museo on varmasti korvaamaton yleistiedon jakaja.

Konferenssin esitelmien pääaiheeksi oli määrätty **sotilastekninen kehitys ja sen vaikutus strategiaan ja taktiikkaan**, mutta sen lisäksi oli mahdollista käsitellä myös Amerikan vallankumousta. Siten Ison Britannian David Chandler käsitteli jalkaväen taktisten metodien muuttumista vv. 1688—1713, Ruotsin Bengt Åhs-lund talonpoikien osuutta salpietarin tuotannossa, Belgian Claude Gaier asetuotantoa Liegessä 1794—1814, USA:n Ernest Fisher takaaladattavan kiväärin vaikutuksia jalkaväen organisaatioon ja taktiikkaan vuoteen 1875 mennessä, Neuvostoliiton Pavel A.

Zhilin teknisen kehityksen vaikutuksia strategiaan ja taktiikkaan 1. maailmansodan kokemusten valossa, Kanadan John Swettenham Sommen ja Vimy Ridgen taisteluja 1. maailmansodassa, Itä-Saksan Reinhard Brühl sodan kuvan muuttumista 2. maailmansodan alussa ja allekirjoittanut teknisen kehityksen vaikutusta talvioperaatioihin Suomen sodissa 1939—45. Ruotsin Richard Böhmen ym:n aiheena oli maan sotateollisuus 2. maailmansodan aikana. Metodologiset ja lähdeaineistokysymykset olivat myös esillä. Yhdysvaltojen arkistoilla ja kirjastoilla onkin hyvin keskeinen ja hallitseva asema koko maailmaa kattavan tieteellisen tutkimuksen ja myös historiallisen tutkimuksen lähteiden aarreaittoina.

Konferenssitilojen eteisaulasta oli näköisjäljennöksinä ostettavissa Yhdysvaltojen tämän vuoden heinäkuussa 200 vuoden ikäiseksi tuleva itsenäisyysjulistus ja maailman vanhin kirjoitettu valtiosääntö. Nämä Yhdysvaltojen perustavat dokumentit olivat nähtävinä kunniapaikalla USA:n valtionarkistossa. Valtionarkistossa oli myös tavalla tai toisella Euroopasta kulkeutuneita asiakirjoja tai niiden mikrofilmejä. Kopioita näistä asiakirjoista ja mikrofilmeistä on jonkin verran saatu Suomeenkin. Valtionarkiston lisäksi vierailimme myös Yhdysvaltojen kongressin rakennuksessa — Capitolissa — ja kongressin kirjastossa. Kiertokäynnin aikana saimme kuulla, että kirjaston noin 500 hyllykilometrin tiloissa on eri laatuista aineistoa lähes 74 miljoonaa nimikettä. Niiden joukossa on 16 miljoonaa kirjaa ja 106 000 sidottua sanomalehden vuosikertaa. Mukana olivat myös Suomen eduskunnan painetut asiakirjat ja pöytäkirjat. Aineisto oli kortistoitua sekä tekijän nimen että aiheen mukaan.

Konferenssin välipaloina saimme seurata sekä **merijalkaväen** että **armeijan iltaparaatia**. Kummassakin tilaisuudessa oli runsaasti värikkäitä ja historiallisia pukuja sekä suuret korkeatasoiset soittokunnat. Suoritukset, joita lisäksi tehostettiin valonheittimillä, olivat loppuun asti harjoiteltuja. Suomalaista lämmitti erityisesti se, että merijalkaväen musiikkiohjelmaan kuului Sibeliuksen Finlandia ja että sävellyksen tausta ja synty selostettiin täsmällisesti.

Kokonaista kaksi päivää ennen konferenssia oli varattu itsenäisyystaistelun alueen Ticonderoga-West Point ja yksi päivä sisällissodan Williamsburgin ja Gettysburgin taistelupaikkoihin tutustumiseen. Sisällissodan taistelupaikat oli entisöity ehkä perusteellisemmin kuin itsenäisyystaistelun taistelupaikat. Niiden retkeilykeskuksissa annettiin yleensä alkuinformaatio valokartan ääressä. Myös luonnollisessa koossa olevia näköalakuvia käytettiin. Kaivannot ja tykit olivat maastossa paikoillaan. Lyhyt elokuva tai nauhurin selostus johdatti katsojia itse taisteluun. Alueilla olevissa museoissa oli runsaasti esillä sotien välineistöä. Huolenpidon taistelupaikoista ymmärtää helposti, jos tietää sisällissodan suuret tappiot. Sisällissodassa kuoli joka viides sotaan osallistunut sotilas, kun esimerkiksi Suomen sodissa 2. maailmansodan aikana kaatui vain joka kymmenes puolustusvoimien riveissä palvellut. Kaikkiaan kuoli pohjoisvaltioiden ja etelävaltioiden sotilaita 618 000, kun Yhdysvalloista kaatui 2. maailmansodassa vain 407 000 miestä. Yhdysvaltain kokonaisväkiluku 1860-luvulla oli yli 30 miljoonaa ja 1940-luvulla yli 130 miljoonaa.

Taistelupaikat ovat yhteisiä niin pohjois- kuin etelävaltioiden riveissä taistelleiden jälkeläisille. Kolmekymmentä vuotta sodan jälkeen, viime vuosisadan viimeisinä vuosina, kummallakin puolella taistelleet sotilaat kokoontuivat jo yhteisiin asevelijuhliin taistelupaikoilleen kertomaan kaskuja ja vaihtamaan kohteliaisuuksia entisten vihollistensa kanssa. Viimeinen 117-vuotias etelän sotaveteraani kuoli 1959.

Mielenkiintoisinta konferenssissa oli kuitenkin tutustuminen eri puolilta maailmaa lähtöisin oleviin historian ja sotahistorian tutkijoihin. Ihmiset ja probleemit näyttivät kaikkialla olevan aika tavalla samanlaisia. Siihen ei näyttänyt vaikuttavan paljon edes se, että jotkut asettivat töissään etualalle poliittisen tarkoituksenmukaisuuden maansa kannalta, ja että toiset taas korostivat enemmän "historiallista totuutta".

Suorastaan yllättävää oli esineellisen sotahistorian hyvinhoidettu osuus kaikkialla maassa. Näyttää siltä, että super-suurvallan tulevaisuutta ei rakenneta yksin vahvan talouden ja

tekniikan varaan, vaan menneisyyttä ja perinteitä esillä pitämällä lujitetaan tehokkaasti myös kansallista yhtenäisyyttä. Super-suurvallan ehtymättömät resurssit tällaisten konferenssien järjestäjänä näkyivät myös selvästi ja saivat ansaitsemaansa tunnustusta.

SOTAMUSEO 1975

Vuosikertomus

Hallinto

Sotamuseon asemassa Sotatieteen Laitoksen osastona ei kertomusvuoden aikana tapahtunut muutoksia.

Henkilökunta

Museonhoitaja: FM Markku Melkko (1972). Amanuenssi: VTM Markku Palokangas (1973). Museovirkailija: ylil Pentti Kaarlonen (1959) 31. 12. 1975 eläkkeelle siirtymiseensä asti. Toimistoupseeri: vääp Aaro Vuohelainen (1962). Taisteluväline- ja aseupseeri: ylik Karl von Kugelgen (1973). Piirtäjä: tait Ole Heinonen (1951). Konekirjoittaja: rva Paula Miekkavaara (1960). Vahtimestari: hra Leo Nilsson (1974) 18. 11. asti. Va toimistoupseeri: kers Lauri Honkala (1974), va toimistoupseeri: kers Kimmo Maunola (1973), va toimistoupseeri: kers Juha Tetri 1. 12. lähtien, va toimistoupseeri: vänr Heimo Rinne 9. 6.—30. 9. Värvätty: neiti Mirja Hietanen (1973), työsopimussuht. kanslisti: hra Pertti Vuorela (1973), työsopimussuht. museoapulainen: tait. Tauno Malin (1967) 31. 12. eläkkeelle siirtymiseensä asti. Siivooja: rva Irja Raita (1973), sivutoiminen vartiomies-lämmitäjä: hra Auvo Pakarinen (1974).

Talous

Sotatieteen Laitokselle v. 1975 erikoismenosäännöissä varatuista määrärahoista osoitettiin Sotamuseolle yhteensä 40 000:—, Pääsylippituloja tilitettiin Puolustusministeriölle yhteensä 45 675:—.

Toimitilat

Vuoden 1975 lopulla oli museolla näyttelytilaa yleisellä osastolla Uudenmaan kasarmissa 900 m², konservointitiloja 42 m², toimistotiloja 12 m², tutkijatiloja 82 m² ja sosiaalitiloja 12 m². Kertomusvuoden toimintaa haittasi vakavasti Uudenmaan kasarmien toimitilojen yhä lisääntyvä ahtaus osan henkilöstöstä jou tuessa työskentelemään jopa varastotiloissa. Suomenlinnassa oli näyttelytiloja 280 m² Rannikkotykkimuseossa. PIM:n rakennuskonttorin toimesta osittain kunnostettuun tykkimaneesiin siirrettiin toukokuussa museon keskusvarasto Pikku-Mustasaarelta. Varastotiloja oli käytössä kaikkiaan 400 m² lämmintä ja 1 000 m² kylmää tilaa.

Kokoelmat

Sotamuseon kokoelmat karttuivat kertomusvuoden aikana yhteensä 2 697:llä esineellä päälukujen lisääntyessä 352:lla. Ostoina hankittiin 18 ja vaihtoina 31 esinettä. Lahjoituksina saaduista esineistä oli kunniamerkkien ja mitalien sekä valokuvien ja varusesineiden osuus suurin. Lippukokoelmiin liitettiin Pohjanmaan Tykkirykmentin lippu sekä kenraali Talvelan Itä-Karjalan sotalippu. Saaduista kunniamerkeistä olivat huomattavimmat kenraalien Östermanin ja Talvelan kokoelmat. Tuliasekokoelmat karttuivat 782:lla aseella, joista suurin osa oli m/91 sotilaskiväärejä sekä erilaisia pistooleja. Varikkomateriaalina saatiin mm. pistimiä m/28—30/39. Valokuvakokoelmat karttuivat 1 284:lla kuvalla, joista huomattavin osa kuului kenraali Östermanin kokoelmiin. Lahjoituksina saaduista taideteoksista mainittakoon Hugo Backmanssonin kenraalimajuri Magnus Hugo Schulmania esittävä öljyvärimaalaus vuodelta 1888 ja Eero Snellmanin Kustaa V:n Suomen vierailua esittävä öljyvärimaalaus vuodelta 1925.

Vaihtamalla hankittiin mm. ruotsalainen henkivartio-rakuunapuseerin sapeli m/1770 ja ostamalla mm. ruotsalainen sieppolukkukivääri 1600-luvun alusta sekä venäläinen ratsuväen miehistösapeli m/1841.

Kokoeimien inventoinnin yhteydessä numeroimattomina löydettyjä kirjattiin uudelleen 73 esinettä. Kertomusvuoden aikana poistettiin Sotamuseon kirjanpidosta kaikkiaan 314 esinettä, joista suurin osa oli Sota-arkistoon siirrettyjä karttoja ja asiakirjoja.

Rannikkotyöstämuseon ulkonäyttelyalueella olevat tykit ruosuesuojattiin ja uusintamaalattiin toukokuussa.

Lippu- ja univormukokoeimien konservointityötä jatkettiin kertomusvuoden aikana sekä aloitettiin onnistuneiden kokeilujen jälkeen manttelien ja asetakkien pesuohjelma Säskylän korjaamon kanssa.

Varusesineiden kortistointi aloitettiin vuoden alusta sekä jatkettiin asiakirja-, piirros- ja valokuvakokoeimien selvitystyötä. Kokoelmien hoitoa vaikeutti suuresti välttämättömien konservointi- ja laboratoriotilojen puute.

Lahjoittajat

Sotamuseon kokoelmiin ovat v:n 1975 aikana tehneet lahjoituksia seuraavat yksityishenkilöt: rva Salme Eriksson, maj evp T. V. Erwe, rva Gertrud Goth, rva Trissie Gripenberg, maist. Rolf Grönlund, rva Mary Hagelberg, hra Aarne Hakola, hra Esko Heikola, rva Lisbeth Heinrichs, opettaja Pauli Hämäläinen, hra Ilkka Ignatius, rva Aino Juusela, rva Anni Järvinen, rva Lilly Kekoni, Sirkka Kivinen, maist. Toivo Korosuo, diakon. Elin Kuhmosen perikunta, hra T. J. Kukkamäki, ins. Reino Kärhä, rva Margit Laakso, maj. P. Linderoosin perikunta, Ranghild von Malm, evl. evp. K. Martiala, kenrl. evp. A. Maunula, kapt. Kari Miekkavaara, Heikki Niemen perikunta, kaup. Olavi Niinistö, näytt. Matti Oravisto, rva Flora Paasonen, jääkltn. Albin Palmenin perikunta, maist. M. Palokangas, kenrl. evp. Antti Penanen, kapt. evp. Arvo Pitkänen, jääk-ev. Eino Polön, hra Olavi Pylkkänen, joht. Oiva Roine, apt. Erkki Saanila, rva Greta Saarva, rva Maija Salomaa, rva Kerttu Sario, hra Erik Savolainen, ev. Väinö Savonen, hra B.-O. Simolin, hra Esko Simonkari, rva

Verna Snellman, maj. evp. Nils Stolpe, varat. N. E. Svartströmin perikunta, kenr. P. Talvelan perikunta, varanot. Ulla Tanninen, ev. Vilho Tervasmäki, lisensiaatti Mikko Uola, hra Erkki Valanki, Kerttu ja Oiva Vehkanen, rva Werner, hra Arthur von Wetter-Rosenthal, Aili ja K. F. Wilkaman perikunta, tal.hoit. Erkki Virkki, vääp. Aaro Vuohelainen, Kaarina Vuoristo, hra Olavi Vänttinen, kenrl. H. V. Östermanin perikunta.

Puolustusvoimille kuulunutta esineistöä ovat luovuttaneet: Asevarikko 1, Asevarikko 3, Helsingin Laivastoasema, Hyrylän korjaamo, Merivoimien Esikunta, Pohjanmaan Tykistörykmentti, Sota-arkisto ja Sotakorkeakoulu.

Seuraavat museot, liikeyritykset ja yhteisöt ovat muistaneet Sotamuseota lahjoituksin, lahjoitusten välittäjinä tai painotuottein: Armeemuseum der DDR, Canadian War Museum, Ottawa, Emil Cedercreutzin museo, Etelä-Karjalan Museo, Helsingin kaupunginmuseo, Helsingin Poliisilaitos, Historisches Museum in Frankfurt am Main, Haermuseet, Oslo, Ilmailumuseoyhdistys, Joensuun kaupungin museot, Keski-Suomen museo, Kungliga Armémuseum, Tukholma, Kunsthistorisches Museum Wien, Waffensammlung, Lahden museo, Livrustkammaren, Tukholma, 55. Maanpuolustuskurssi, Malmö Museum, Mannerheim museo, Merenkulkuhallitus, Il Museo Nazionale della Montagna "Duca degli Abruzzi", Torino, Muzeum Wojska Polskiego, Varsova, Pohjois-Pohjanmaan museo, Porvoon Museo, Povijesna Muzej Hrvatske, Zagreb, RTR 3:n kilta, Ratsuväkimuseo, Rautatiemuseo, Satakunnan Museo, Schweitzerisches Landesmuseum, Zürich, Skånes Vapenhistoriska Förening, Malmö, Statens Sjöhistoriska Museum, Tukholma, Suomen Käsityön Ystävät, Suomen Rakennustaiteen Museo, Svenska-Österbottniska Samfundet, Tampereen kaupungin museot, Tekniikan museo, Televa Oy, Turkansaaren säätiö, Turun kaupungin historiallinen museo, Tõjhusmuseet, Kööpenhamina, Valmet Helsingin telakka, Valtionarkisto, Alands museum, Ässärykmenttiläiset.

Lainaukset ja talletukset

Lainaksi on esineistöä annettu mm. Helsingin yliopiston lääketieteen historian museolle, RUK-museolle, Ruotuväki-lehdelle, Oy Suomen Yleisradio Ab:lle, eri joukko-osastoille ja tutkijoille yhteensä 35 lainaa.

Herra Esko Simonkari talletti Lapin sodan osastoon saksalaisen Zündapp-moottoripyörän.

Näyttelytoiminta

Sotatieteen Laitoksen 50-vuotisjuhlien yhteydessä avattiin uudistettu Suomen sotien 1939—45 osasto, jonne Panssari-prikaatin pioneerikomppania pystytti puolijoukkue-majoitus-korsun. 10. 10.—15. 11. järjestettiin Suomen ja Neuvostoliiton sotilaallisen kanssakäymisen vuodet 1945—75 -valokuvanäyttely.

Julkaisu- ja tiedotustoiminta

Kertomusvuoden aikana painatettiin postikorttisarja yleisestä osastosta. Aikakaus- ja päivälehdet julkaisivat tietoja museon toiminnasta ja aukioloajoista.

Avoinnaolo

Sotamuseon yleinen osasto on ollut avoinna yleisölle sunnuntaista perjantaihin klo 11—15.

Rannikkotykistömuseo ja sukellusvene Vesikko olivat avoinna 10. 5.—28. 9. klo 11—17.

Pääsymaksua perittiin aikuisilta 1:—, lapsilta ja opiskelijoilta :—50. Koululais- ym. ohjatuilta ryhmittä, puolustusvoimien henkilökunnalta ja varusmiehiltä ei peritty pääsymaksua.

Kävijämäärät

	Aikuiset	Lapset, opisk. ym.	Ilmais- kävijät	Yhteensä
Yleinen osasto	3 956	2 020	2 608	8 584
Rannikkotyöstö- museo	10 425	6 309	2 444	19 178
Sukellusvene				
Vesikko	20 511	11 393	2 480	34 384

Yleisen osaston kävijämäärässä (8 748 v. -74) tapahtui 164 hengen, Rannikkotyöstö-museossa 233:n (19 411 v. -74) ja sukellusvene Vesikossa 4 623 kävijän (38 907 v. -74) vähennys.

Yhteensä tutustui Sotamuseoon ja sen eri osastoihin 62 146 henkeä. Kertomusvuoden kävijämäärän lasku lienee johtunut epätavallisen kauniista kesästä.

Tutkimustoiminta

Kertomusvuoden aikana jatkettiin suomalaisten käsiaseiden tutkimusta sekä asepuikujen selvittelyä. Viranomaisten ja tutkijoiden tiedusteluihin annettiin 28 selvitystä sekä 5 lausuntoa joukko-osastojen lipuista ja perinne-esineistä. Runsaasti tutkimustyötä jouduttiin käyttämään kirjaamattoman ja luettelottoman esineistön selvityksessä.

**SOTAHISTORIALLINEN SEURA r.y.—
KRIGSHISTORISKA SAMFUNDET r.f.**

Seuraan kuuluu henkilöitä ja oikeuskelpoisia yhteisöjä, joita kiinnostaa Suomen sotahistoriallisten muistojen tallentaminen ja vaaliminen. Edelleen seura toimii kaikkien ase- ja varushistorian harrastajien ja tutkijain yhdyselimenä. Seuran lähimpänä päämääränä on aatteellisesti ja taloudellisesti tukea sotahistoriallista tutkimustyötä ja asianharrastusta. Tätä työtä seura suorittaa järjestämällä näyttelyitä, esitelmiä, elokuvaesityksiä ja muunlaisia valistustilaisuuksia sekä harjoittamalla julkaisutoimintaa.

Seuran puheenjohtajana toimii eversti Vilho Tervasmäki, varapuheenjohtajana eversti Matti Lappalainen, sihteerinä maisteri Markku Palokangas (puh. Helsinki 12 681/421) ja rahastonhoitajana yliluutnantti Leo Saulamo (puh. Helsinki 12 681/353).

Seuran lahjoittajajäsenmaksu on 300 mk, ainaisjäsenmaksu 150 mk ja vuosijäsenmaksu 15 mk,